

**Pécsi Tudományegyetem
Közgazdaságtudományi Kar
Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola**

**Nonprofit szervezetek a magyarországi vidékfejlesztésben
A Dél-Dunántúl régió példája**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Készítette: Varga Eszter

**Témavezető: habil. Dr. Buday-Sántha Attila, DSc
egyetemi tanár**

Pécs, 2013

Tartalomjegyzék

Ábrák jegyzéke	iii
Táblázatok jegyzéke	iv
Függelékek jegyzéke.....	v
Absztrakt	vi
1. Bevezetés	1
1.1. A kutatási probléma	1
1.2. A kutatás vizsgálati rendszere.....	1
1.2.1. A kutatási kérdések, célkitűzések	1
1.2.2. A kutatás hipotézisei	2
1.2.3. A kutatás módszerei.....	3
I. A VIDÉK FEJLESZTÉSÉNEK ELMÉLETI KÉRDÉSEI.....	9
2. A vidék fogalma	10
3. A vidékfejlesztés helye a fejlesztéstudományon belül	19
4. Vidéki problémák és megoldási irányok hazánkban.....	25
II. NONPROFIT SZERVEZETEK SZEREPKÖREI	30
5. A nonprofit szervezetek köre	31
6. A civil szervezetekkel kapcsolatos kutatási irányok.....	35
6.1. A fejlett országok nonprofit irodalma	35
6.2. A fejlődő országok NGO irodalma	38
6.3. Hazai kutatások a civil szféra szerepéről	40
6.4. A legjellemzőbb civil szerepkörök.....	44
6.5. Partnerség a vidék fejlesztéséért – a LEADER program	48
6.5.1. Háromoldalú fejlesztési együttműködés.....	48
6.5.2. A partnerség szintjei és a fejlesztés jellege	49
7. Nemzetközi összehasonlítás és tapasztalatok	53
7.1. A magyar civil szektor nemzetközi viszonylatban	53
7.2. Tapasztalatok, követhető stratégiák, modellek.....	56
7.2.1. Nonprofit finanszírozási modellek	56
7.2.2. Vállalkozó nonprofitok	59
III. A DÉL-DUNÁNTÚL RÉGIÓ PÉLDÁJA	62
8. Vidéki civil helyzetkép a statisztikák alapján	63
8.1. Szervezetszám, szervezeti arányok.....	63
8.2. Szervezeti forma és végzett tevékenységek.....	68
8.3. Erőforrás-ellátottság	72
8.3.1. Bevételek	72
8.3.2. Munkaerő	77
8.3.3. Telekommunikációs eszközök	79
9. Vidéki civil szervezetek uniós támogatása	81
9.1. Támogatások elemzése	81
9.1.1. Civil pályázati aktivitás vidéken	84
9.1.2. A régió civil projektjei országos viszonylatban	87
9.1.3. A régió civil projektjei vidékiség szerint	88
9.1.4. A régió civil projektjei szektoronkénti összehasonlításban.....	91

9.2. <i>Civil részvétel vidéken az AVOP LEADER+ Programban</i>	94
10. Civilek a vidékfejlesztésben – a helyiek szerint	100
10.1. <i>A régió civil szervezeteinek véleménye</i>	100
10.1.1. Egyszerűsítés az elemzés megkönnyítésére	102
10.1.2. A nonprofit szervezetek csoportosítása	107
10.2. <i>Civil szerepek, legyőzendő akadályok, segítő tényezők</i>	117
IV. ÖSSZEGZÉS	121
11. Összegzés	122
11.1. <i>A vidéki civil szféra ereje és elmaradottsága</i>	122
11.2. <i>A vidéki civil szféra csoportjai</i>	124
11.3. <i>A vidéki civil szervezetek fő szerepkörei</i>	126
Felhasznált irodalom	128
Függelékek	140

Ábrák jegyzéke

1. ábra: Területtípusok elhelyezkedése Magyarországon	4
2. ábra: Vidéki települések Magyarországon.....	5
3. ábra: A belső és a külső tér modellje.....	15
4. ábra: A kistérségek fejlettsége és vidékisége.....	26
5. ábra: A civil szektor mint harmadik és mint negyedik (köztes) szféra.....	33
6. ábra: A civil szféra szerepének változó paradigmája.....	46
7. ábra: Civil társadalmi index.....	54
8. ábra: Nonprofit szervezetek számának alakulása a Dél-Dunántúl régióban településtípusok szerint, 1999-2008 ..	65
9. ábra: Nonprofit szervezetek számának országos alakulása településtípusok szerint, 1993-2010	66
10. ábra: Nonprofit szervezetek száma a Dél-Dunántúl régió településein, 2009	67
11. ábra: A nonprofit szervezetek bevételei településtípus szerint, 1993–2010 (millió Ft)	73
12. ábra: Nonprofit szervezetek megoszlása bevételnagyság szerint, 2010	74
13. ábra: Nonprofit szervezetek bevételeinek megoszlása térségtípusonként, 2010.....	75
14. ábra: Egyes nonprofit szervezeti formák bevételi szerkezete, 2010.....	76
15. ábra: Tíz szervezetre jutó számított főállásúak és önkéntesek száma, 2010.....	78
16. ábra: 100 lakosra jutó internet előfizetések száma	80
17. ábra: A vidéki civil szervezetek számára elérhető, vizsgált fejlesztési programok.....	84
18. ábra: Fejlesztési pályázatot nyert civil szervezetek aránya	85
19. ábra: NFT pályázati eredmények szektoronkénti aránya a régióban.....	92
20. ábra: ÚMFT pályázati eredmények szektoronkénti aránya a régióban	93
21. ábra: LEADER+ jogosult és nyertes települések a Dél-Dunántúl régióban	95
22. ábra: A támogatott projektek és szervezetek aránya szektoronként	96
23. ábra: Megvalósított projektek száma projektípus szerint.....	98
24. ábra: Az animációs típusú projektek relatív aránya	99
25. ábra: A felmérésben részt vevő nonprofit szervezetek székhelyei.....	101
26. ábra: A három klaszter változónkénti összehasonlítása.....	108
27. ábra: A csoportokhoz tartozó megfigyelések a két fő csoportosító változó terében	110
28. ábra: A három csoportosító-változó terében elhelyezkedő megfigyelések és csoport-közepek	111
29. ábra: Az üzleti szférával való kapcsolatok reziduális térképe.....	112
30. ábra: Civil csoportok vidékfogalmuk alapján.....	113
31. ábra: Civil csoportok a helyi döntéshozatalban való részvétel alapján.....	114

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: A disszertáció vizsgálati rendszere	8
2. táblázat: Város és vidék a területi egyenlőtlenségi dimenziórendszerben	11
3. táblázat: Nem-kormányzati szervezetek típusai a nemzetközi szakirodalomban.....	32
4. táblázat: A különböző típusú nonprofit szektor funkciói és szerepkörei	38
5. táblázat: Nonprofit szervezetek száma az egyes régiókban, 2010.....	64
6. táblázat: A Dél-Dunántúl régió nonprofit szervezeteinek aránya a vidékiség alapján, 2010.....	64
7. táblázat: Szervezeti formák aránya a vidéki és nem vidéki területeken, 2010	69
8. táblázat: Nonprofit szervezetek száma szervezeti formánként a Dél-Dunántúl régióban, 2008.....	70
9. táblázat: Nonprofit szervezetek megoszlása tevékenységtípus szerint, 2010	71
10. táblázat: A nonprofit szervezetek három klaszterének jellemzői.....	115

Függelékek jegyzéke

1. függelék: A vidékfejlesztési politika szűk és tág értelmezése.....	141
2. függelék: Nonprofit szervezeti formák definíciója.....	142
3. függelék: Nonprofit szervezetek jellemzői településtípusonként, 2008.....	144
4. függelék: Település- lakosság- és nonprofit szervezetszám régióként, településszintenként, 2008	146
5. függelék: Magyarország településenkénti nonprofit szervezeti sűrűsége, 2010	147
6. függelék: A Dél-Dunántúl régió városainak listája	148
7. függelék: Releváns uniós fejlesztési tervek és programok.....	149
8. függelék: NFT támogatásban részesült nonprofit szervezetek száma a Dél-Dunántúl régióban, 2004-2006.....	151
9. függelék: ÚMFT támogatásban részesült nonprofit szervezetek száma a Dél-Dunántúl régióban, 2007-2010.....	151
10. függelék: ÚMVP támogatásban részesült nonprofit szervezetek száma a Dél-Dunántúl régióban, 2007-2010...	151
11. függelék: A Dél-Dunántúl régió nonprofit projektjei országos viszonyításban, 2004-2006 (NFT).....	152
12. függelék: A Dél-Dunántúl régió nonprofit projektjei országos viszonyításban, 2007-2010 (ÚMFT)	153
13. függelék: A Dél-Dunántúl régió nonprofit projektjeinek mutatói településtípusonként, 2004-2006 (NFT)	154
14. függelék: A Dél-Dunántúl régió nonprofit projektjeinek mutatói településtípusonként, 2007-2010 (ÚMFT).....	156
15. függelék: A Dél-Dunántúl régió nonprofit projektjeinek mutatói településtípusonként, 2007-2010 (ÚMVP).....	158
16. függelék: A Dél-Dunántúl régió nonprofit projektjei a két másik szektor tükrében 2004-2006 (NFT)	159
17. függelék: A Dél-Dunántúl régió nonprofit projektjei a két másik szektor tükrében 2007-2010 (ÚMFT).....	160
18. függelék: Kérdőív minta.....	161
19. függelék: Az empirikus kutatásban résztvevő települések listája.....	165
20. függelék: Az egyutas ANOVA változói és a csoportonkénti átlagok.....	166
21. függelék: Interjúalanyok	167
22. függelék: A nonprofit szervezetek három klaszterének jellemzői az újabb kutatások szerint	168

Absztrakt

Nonprofit szervezetek a magyarországi vidékfejlesztésben A Dél-Dunántúl régió példája

Készítette: Varga Eszter

Témavezető: Habil. Dr. Buday-Sántha Attila, DSc

Tárgyszavak: *vidékfejlesztés, civil szervezetek, helyi kezdeményezések, bottom-up fejlesztés, LEADER helyi akciócsoporthok*

A vidéki területek fejlesztése, amely hangsúlyos cél hazánkban is, többszereplős feladat. A disszertáció a civil szervezetek ebben betöltött szerepét, helyét vizsgálja a Dél-Dunántúl régió területén. A szakirodalom feldolgozását és a statisztikák, projektadatok elemzését követően a civil szervezetek egy kiválasztott mintájának vizsgálatára kerül sor, amelyet a téma szakértőivel készített interjúk megállapításai egészítenek ki. Annak ellenére, hogy a vidéki civil szervezetek nem vidéki társaikhoz képest hátrányosabb feltételekkel rendelkeznek, létezik egy stabil, a vidékfejlesztésben aktív csoportjuk. Ennek tagjai az új, helyi kezdeményezésre épülő fejlesztési paradigma szellemében végzik tevékenységeiket, és várhatóan a jövőben is számítani lehet rájuk a vidékfejlesztésben.

A disszertáció elkészítéséhez az Alapítvány a Magyar Felsőoktatásért és Kutatásért „Humán erőforrás fejlesztése a civil szektorban” ösztöndíja nyújtott támogatást.

1. Bevezetés

1.1. A kutatási probléma

A nonprofit (civil) szervezetekkel kapcsolatos diskurzus a rendszerváltás időszakát követően az erős központi kontroll enyhülésével új lendületet vett hazánkban. Nem egyedülálló magyar jelenségről van szó, hiszen világszerte megfigyelhető a szervezetek előtérbe kerülése. A nyugati világban főként az állam tehermentesítőiként (közszolgáltatások nyújtói), a fejlődő országokban pedig a nemzetközi (segély)szervezetek partnereiként tekintettek rájuk. A 2008-as gazdasági világválság óta a társadalmi problémák éleződésével a feléjük irányuló elvárások csak tovább növekedtek. Különösen igaz ez a vidéki területeken, ahol ezek a problémák az országos átlagnál fokozottabban jelentkeznek. E területek nonprofit szférájával kapcsolatban születtek már tanulmányok, ám ezek elsősorban a területi különbségekre hívták fel a figyelmet (amit én is megteszek majd a Dél-Dunántúl régióra¹ vonatkozóan). A vidéki civil szervezetek csoportosításával, kimondottan a vidékfejlesztésben való részvételükkel, a vidékkel, vidékfejlesztéssel kapcsolatos nézeteikkel egy-két kivételtől eltekintve nem nagyon foglalkoztak. Pedig ezek az ismeretek mind a döntéshozók, mind a civil szféra számára fontosak lehetnek. A döntéshozók számára a tervezett beavatkozások irányait, hatásait segíthetnek pontosítani, a civilek pedig jobban megismerhetik saját és társaik gondolkodásmódját, helyzetét, ezen keresztül szervezeti identitásuk (corporate identity) erősödik, ami a sikeres működés, stratégiaalkotás egyik alapja.

1.2. A kutatás vizsgálati rendszere

1.2.1. A kutatási kérdések, célkitűzések

A fent bemutatott körülmények között a vidékfejlesztés fontos szerepet kell, hogy kapjon a fejlesztési politikák terében, ahol két alrendszer körvonalazható. Az egyik a központi bürokratikus, a másik pedig a helyi alrendszer. E kettő együttműködéséből, egymást kiegészítő tevékenységből jöhet létre egy integrált

¹ A disszertációban a vizsgált régió megnevezésére a Földrajzinév-bizottság 2010. júniusi határozatával összhangban a *Dél-Dunántúl régió* kifejezést használom (www.e-nyelv.hu/2007-06-14/a-regiok-nevenek-helyesirasa/, 2011.09.20.)

fejlesztési rendszer (Nemes, 2005, p. 2). Egy olyan országban, ahol közel negyven évig, a központi bürokratikus alrendszer egyeduralkodó volt a jellemző, fokozott figyelmet kell, hogy kapjon a helyi heurisztikus rendszer segítése a revitalizálódásban, az önmagára találásban. Igaz, hogy az azóta eltelt 20 év alatt egyre hangsúlyosabbá váltak a helyi kezdeményezések, a helyi alrendszer hazai működéséről, a vidék társadalmába ágyazottságáról, résztvevőinek tényleges funkcióiról még mindig keveset tudunk. Pedig a sikeres fejlesztési beavatkozásokhoz elengedhetetlen ezek tisztázása. A disszertáció célkitűzése, hogy feltárja és bemutassa a vidéki civil szféra szervezeteinek jellemzőit, helyét és szerepét a vidék fejlesztésében. A szakirodalom feldolgozását követően a Dél-Dunántúl régió civil szervezeteit vizsgálom meg részletesebben és válaszolok a következő kérdésekre:

- Erősnek mondható-e jelenleg a vidéki civil szféra
 - o Szervezetszám
 - o Erőforrás-ellátottság,
 - o Pályázati forrás-ellátottság,
 - o Aktivitás szempontjából?
- Hogyan viszonyul a vidéki civil szféra a vidékfejlesztéshez? A helyi erőforrásokra támaszkodó, helyi kezdeményezésekre alapuló fejlesztési szemlélet jellemző-e a vidéki civil szervezetekre?
- Mik a hazai vidéki civil szervezetek jelenleg betöltött szerepei? Mit jelent ez a vidékfejlesztés szempontjából?
- Vannak-e a vidékfejlesztésben elkötelezett civil szerveződések? Mi jellemző rájuk?
- Milyen teendők vannak a helyzet javítására?

1.2.2. A kutatás hipotézisei

- A Dél-Dunántúl régióban a vidéki civil szféra nem mondható erősnek, a nem vidéki területekhez képest elmaradottabb helyzetben van.

- A vidéki civil szféra nem egységesen közelíti meg a vidékfejlesztést. Számos civil szervezet átvette az új fejlesztési paradigma szemléletét, de a régi szemléletmód is jelen van a civil szervezetek között.
- A vidéki civil szervezetek sokféle szerepet ellátnak, de a bottom-up fejlesztési paradigma szerinti vidékfejlesztésben a helyiek mozgósítása terén lehet rájuk számítani.

1.2.3. A kutatás módszerei

A disszertációban a szakirodalom feldolgozását és a statisztikák, projektadatok elemzését követően a hazai civil szervezetek egy kiválasztott mintájának vizsgálatára került sor, amelyet civil szakemberekkel készített interjúk megállapításai egészítenek ki.

Szakirodalom feldolgozása

A kutatást a releváns szakirodalom feldolgozásával kezdtem, ehhez a főbb nemzetközi és hazai publikációkat tekintettem át, valamint a dokumentumelemzés módszerével a kapcsolódó jogszabályok, egyéb dokumentumok vizsgálatát végeztem el.

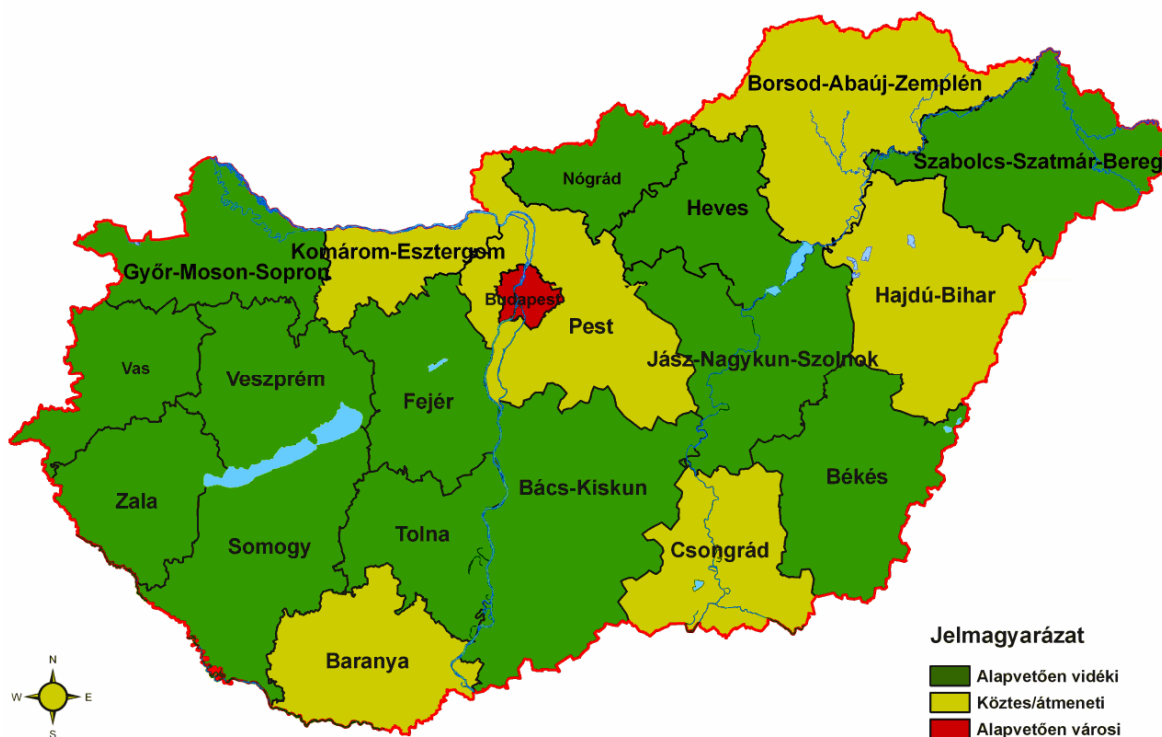
Statisztikai elemzés

A vidéki civil szervezetek helyzetének, jellemzőinek statisztikai adatok alapján való bemutatása összetett feladat, mivel a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) nyilvántartásaiban nem különül el a vidék, mint elemzési kategória. A helyzet áthidalására a disszertációban két módszert alkalmaztam, az egyik a megyei, a másik a településszintű adatokat veszi alapul.

- Megyei szintű besorolás: Az első módszerrel a KSH adatainak elemzése az Európai Unió új város-vidék tipológiája szerint (Eurostat, 2010) kialakított területtípusok mentén történik. Az új tipológia szerint Magyarországon a megyék három kategóriába sorolhatók: alapvetően vidéki, átmeneti, valamint alapvetően városi jellegű területek. Hazánk területének jelentős része az alapvetően vidéki

térségek közé sorolható,² alapvetően városi területnek csak Budapest számít (1. ábra).

1. ábra: Területtípusok elhelyezkedése Magyarországon

Forrás: EU DG-Regio alapján az AKI Vidékpolitikai Kutatások Osztályán készült ábra

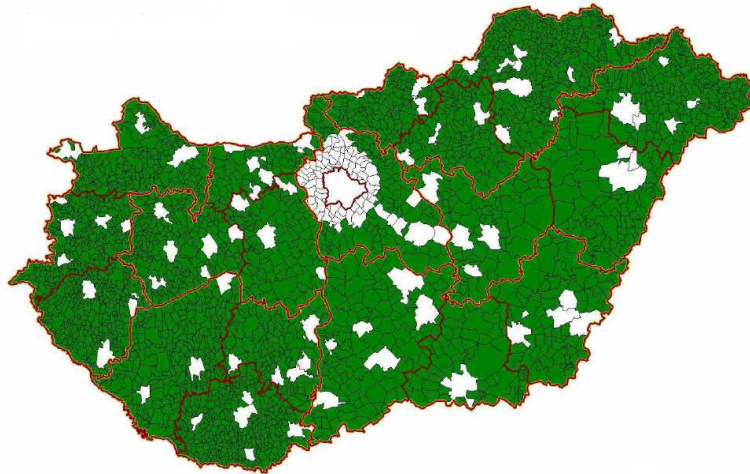
- Településszintű osztályozás: A KSH adatok elemzésének másik módszere az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (továbbiakban ÚMVP) vidékkategóriáját³ veszi alapul, azaz a 120 fő/km² népsűrűséget meg nem haladó, illetve 10 ezer lakosnál kevesebbrel rendelkező településeket nevezi vidékinek⁴ (2. ábra) (ÚMVP, 2007a, p.12). Magyarország területének döntő része (a fehér területeket kivéve az egész ország) ebbe a kategóriába sorolható.

² Alapvetően vidékinek számítanak: Bács-Kiskun, Békés, Fejér, Győr-Moson-Sopron, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Vas, Veszprém, Zala megyék. Az átmeneti kategóriába tartoznak: Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Hajdú-Bihar, Komárom-Esztergom, Pest megye.

³ A helyi közösségek (és civil szervezetek) szempontjából kiemelten fontos LEADER program által is alkalmazott kategória.

⁴ Kivételt képeznek a Budapest agglomerációjába tartozó települések, amelyeket a Program nem tekint vidékinek, illetve a nem-vidéki települések külvárosi területei, amelyek viszont vidékinek számítanak.

2. ábra: Vidéki települések Magyarországon

Forrás: (VÁTI idézi ÚMVP, 2007b, p. 566)

A KSH nyilvántartása szerint a nonprofit szervezetek lehetnek községek, a „többi város” kategóriába tartozók, megyeszékhelyiek, valamint fővárosiak (ezen a négy településszinten működő nonprofit szervezetek statisztikai jellemzőit a 3. függelék foglalja össze). Az ÚMVP-ben használatos vidéklehatárolást figyelembe véve a KSH nyilvántartásából az összes község és a városok megközelítőleg kétharmada⁵ sorolható ide (KSH, 2010b). Mind az országos, mind a régiós vidéki nonprofit szervezetekre vonatkozó megállapítások megfogalmazásához a településszintű adatok elemzésére volt szükség. Amikor ezek hiányoztak (például a szervezeti formákról nincs régiós bontásban településszintű adat), akkor becsléssel igyekeztem kalkulálni őket.

Empirikus (kérdőíves) felmérések

Különböző nézetek léteznek arra vonatkozóan, hogy a kutatás hogyan viszonyuljon az egyének vizsgált állításaihoz. Az egyik szerint a társadalomkutatók ne vegyék figyelembe a vizsgált szereplők saját elmondásait, mivel ezek gyakran hibásak és tudománytalanok (Durkheim, 1978). A másik nézet szerint éppen a vizsgált alanyok leírásai a legrelevánsabbak, így a társadalomtudományi kutatásoknak a szereplők saját értelmezésével kell kezdődniük (Weber, 1987). A szociológ-

⁵ A Magyar Köztársaság Helységnévkönyve 2010. január 1, valamint az ÚMVP mellékletének településszámlistája alapján végzett saját számítások szerint.

gus Anthony Giddens kidolgozott egy harmadik megközelítést (1976), amely a kettős hermeneutikán alapul. Szerinte a társadalomtudományoknak olyan jelenségekkel kell foglalkozniuk, amelyeket már mások értelmeztek, így az átlagemberek nézeteit és értelmezéseit is figyelembe kell venniük (Granvik, 2005). A kérdőíves felmérések során a kutatás e harmadik megközelítési módját alkalmaztam.

A disszertációban két empirikus felmérés bemutatására kerül sor. Az első a Dél-Dunántúl régió kiválasztott nonprofit szervezeteit, vidékfejlesztésről alkotott nézeteit, tevékenységeit vizsgálja, míg a második az ebből nyert tapasztalatok alapján, nagyobb mintán (országos kiterjedéssel), teszi ugyanezt. A visszaérkezett kérdőívek értékelése SPSS program segítségével történt. Az elemzés folyamatát az adott fejezetben, az adatokkal összefüggésben ismertetem.

Projektadatok elemzése

A nonprofit szervezetek hazai fejlesztési típusú támogatása jelenleg nagy részben uniós forrásokra épül. Azokat a nonprofit szervezeteket, és főleg projekttevékenységüket⁶ vizsgáltam meg a már kiválasztott mintaterületen, a Dél-Dunántúl régióban, akik részt vettek a vidékfejlesztés szempontjából releváns legjelentősebb uniós fejlesztési programokban. Ez konkrétan a 2004-2006 közötti Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) operatív programjait, az NVT, valamint a 2007-2010 közötti időszak Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT) programjait és az Új Magyarország Vidékfejlesztési Programot (ÚMVP) jelenti. A két utóbbi esetében a vizsgálatokat a programozási időszak feléig végeztem el. A vizsgált programokkal kapcsolatos főbb információk a 7. függelékben találhatók. Az elemzést nehezítette, hogy nem állt rendelkezésre egységes adatbázis külön a nonprofit szervezetekre vonatkozóan,⁷ valamint, hogy a vidéki területekre vonatkozóan nincs kü-

⁶ A pályázatokkal kapcsolatos adatokat az Egységes Monitoring és Információs Rendszerből (EMIR) kérdeztem le, azok a 2010.12.16-i állapotot tükrözik. A jelentésben az adatok csak azon pályázatokra és kiemelt projektekre vonatkoznak (az összefoglaló a technikai segítségnyújtás projekteket nem tartalmazza), ahol rögzítésre került a beruházás helyszíne. A támogatott és a szerződéssel rendelkező projektek adatai között nem szerepelnek a támogató döntés, illetve a szerződéskötés után visszalépett, visszavont projektek. Az ezen kívül használt forrásokat mindig külön feltüntettem a táblázat alatt.

⁷ Igaz, hogy az NFT és ÚMFT nonprofit projektjeiről összesítve elérhetők voltak adatok (EMIR (<https://emir.nfu.hu/kulso/jelek>)), ám ezek közel sem olyan részletezettségűek, amilyenre szükség lett volna az elemzéshez, a vidékiség kritériumát például egyáltalán nem veszik figyelembe.

lön nyilvántartás. A projektek vizsgálatánál először az országos adatokat vetettem össze a régióssal, ezt követően a régió belül a településhierarchia alapján osztályoztam e szervezeteket és projektjeiket, végül pedig a többi szektor (önkormányzati, vállalkozói) pályázataival hasonlítottam össze a nonprofit szektor pályázati adatait.

A LEADER+ projektek elemzéséhez minisztériumi honlapon régiónkénti bontásban közzétett AVOP támogatotti listából indultam ki (Publikált lista, 2008). Olyan esetekben, amikor a projekt tartalma nem volt egyértelműen azonosítható a lista alapján, az akciócsoportok akcióterveiből nyertem további információkat. E tervek a Magyar Leader Központ honlapján általában elérhetőek voltak (Leader Központ, 2007). További információforrást jelentett a Társadalmi Szervezetek és Alapítványok Névjegyzékének keresőprogramja (Keresőprogram, 2008). A közhasznú társaságok esetében egy másik keresőrendszert (CompLex Kereső, 2008) alkalmaztam, mert az előző nem tartalmazta ezek körét.

Interjúk

A disszertáció módszereit 2007 októbere és 2010 októbere között készített 14 szakértői interjú egészíti ki. Ezek közül 2007-ben 2 db, 2008-ban 4 db, 2009-ben 3 db és 2010-ben 5 db készült el. A megkérdezettek egy kivételével valamennyien a Dél-Dunántúl régióban tevékenykednek. (Az interjúalanyok listáját a 21. függelék tartalmazza.)

A tanulmány vizsgálati rendszerét az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat: A disszertáció vizsgálati rendszere

Kutatási kérdések	Hipotézisek	Vizsgálati módszer
Milyen a vidéki civil szféra kapacitása? Erősnek mondható-e a vidéki civil szervezetek a Dél-Dunántúl régióban? • szervezetszám, • erőforrás-ellátottság (munkaerő, bevételek), • pályázati forrásellátottság, • aktivitás szempontjából?	A Dél-Dunántúl régió vidéki civil szférája nem mondható erősnek, a nem vidéki területekhez képest elmaradottabb helyzetben van.	• KSH nonprofit szervezetekre vonatkozó statisztikai adatainak elemzése, • MVH (Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal) által közzétett pályázati adatok elemzése, • EMIR (Egységes Monitoring Információs Rendszer) pályázati adatainak elemzése • Interjúk készítése civil szakértőkkel, • Dokumentumelemzés, • Szakirodalom áttekintése
Hogyan viszonyul a vidéki civil szféra a vidékfejlesztéshez? A helyi erőforrásokra támaszkodó, helyi kezdeményezésekre alapuló fejlesztési szemlélet jellemző-e a vidéki civil szervezetekre?	A vidéki civil szféra nem egységesen közelíti meg a vidékfejlesztést. Számos civil szervezet átvette az új fejlesztési paradigma szemléletét, de a régi szemléletmód is jelen van a civil szervezetek között.	• Empirikus (kérdőíves) felmérés, feldolgozása Excel és SPSS programmal, • Dokumentumelemzés, • Interjúk készítése civil szakértőkkel
Mik a hazai vidéki civil szervezetek jelenleg betöltött szerepei? Mit jelent ez a vidékfejlesztés szempontjából?	A vidéki civil szervezetek sokféle szerepet ellátnak, de a bottom up fejlesztési paradigma szerinti vidékfejlesztésben a helyiek mozgósítása terén lehet rájuk számítani.	• KSH nonprofit szervezetekre vonatkozó statisztikai adatainak elemzése, • Szakirodalom áttekintése, • Interjúk készítése civil szakértőkkel • Empirikus felmérés • AVOP LEADER+ projektek elemzése

Forrás: saját összeállítás

I. A VIDÉK FEJLESZTÉSÉNEK ELMÉLETI KÉRDÉSEI

2. A vidék fogalma

A szakirodalomban általános az a nézet, hogy a vidék meghatározása nagyon nehéz feladat (Kovács T., 2003, p. 19), a szakemberek többsége által elfogadott definíció megalkotása pedig szinte lehetetlen, így talán nem is érdemes (Fehér, 2005, p. 9; Kis, 2006, p. 4). Nekem sem célom egy egyetemleges elfogadásra javasolt vidékfogalom megadása e disszertáció keretében, a téma áttekintése viszont hozzájárul ahhoz, hogy a vidékről világosabb kép rajzolódjon ki előttünk.

A vidék kifejezésnek a magyar nyelvben többféle jelentésközpontja létezik (Juhász et al., 1972; Keresőháló, 2000-2007). Jelölhet egységes földrajzi területet, csupán síkbeli kiterjedését (pl. hegyvidék), vagy valamilyen szempontú, például földrajzi, kulturális összetartozását is hangsúlyozva (pl. Mecsek-vidék). A vidéknek gyakran lakóhely, otthon jelentése van (pl. Vend-vidék, azaz a magyarországi szlovének lakta terület). Végül pedig létezik egy olyan tartalma is, amely a városhoz viszonyítva definiálja: egyrészt az országnak a fővároson kívüli részeként, másrészt a város tágabb környékeként, az ottani falvakként határozza meg a fogalmat.

A magyar „vidék” kifejezés, amint láttuk, alárendelő szóösszetételek második tagjaként valamiféle összetartozást, viszonyrendszert hordoz magában, rendszerint valamilyen középpontot körülvevő, illetve magában foglaló területet jelöl. A hegyvidék például a hegyet és a környékét jelenti, az iparvidék az ipari és a körülötte levő területet, a vendvidék a vendeket (mint középpontot) és az általuk lakott térséget. Ily módon tehát, a vidék szóban egy alá- és fölérendeltségi viszony is kifejezésre jut. Mindez elmondható akkor is, ha a vidék kifejezés nem szóösszetételben szerepel, hiszen ilyenkor sem függetlenedve, hanem a (fő)város vidékeként definiálható (Buday-Sántha, 2001, p. 16).

Nemes Nagy József rávilágít arra, hogy a tér, és a térbeli kifejezéseket „a térfogalom lényegéből kiindulva helyesebb bizonyos elemek egyenlőtlensége és rendezettsége általános értelmében használni, míg a területi kifejezést a lehatárolt terület egységekre, térrészekre vonatkozó megállapításokhoz kötni.” (Nemes

Nagy, 1998, p. 23). Amint azt az OECD egyik dokumentuma is megállapítja, a vidék alapvető területi és térfogalom is egyszerre (idézi Fehér, 2005, p. 27).

A vidék centrum-periféria (középpont–külterület) viszonylatban definiált kategóriája a magyar szerzők többségénél megjelenik (pl. Sarudi, 2003, p. 215; Kovács K., 1998, p.140; Lukács, 2004, p.13; Vincze, 2000, p. 18; G. Fekete, 1998, p. 7). Úgy látom, hogy különbség csak abban mutatható ki, hogy a periféria-jelleghez automatikusan társult negatív értéktartalmakat tekintik-e ezen területek alapjellemezőinek. Akik nem így tesznek, azok nagy valószínűséggel vagy a posztmodern értékeket helyezik előtérbe, vagy a nyugati szakirodalom alapján alakítják ki nézőpontjukat – ahol a vidéki területeknek nem csak elmaradott, hanem többek között átmeneti, gazdaságilag integrált (OECD, 1993), vagy dinamikusan fejlődő (Clout, 1993) kategóriája is létezik. Magyarországon egyelőre a vidékiség és az elmaradottság földrajzi tényezői szoros térbeli összefüggéseket mutatnak (Csatári, 2005, p. 197), amelyet a magyar „vidéki” kifejezés pejoratív jelzőként való köznyelvi használata is tükröz.

A város és vidék egyenlőtlenségének hazai viszonyok közötti értelmezését szemlélteti a 2. táblázat, amelyben különböző dimenziók mentén történik az összehasonlítás.

2. táblázat: Város és vidék a területi egyenlőtlenségi dimenziórendszerben

Egyenlőtlenségi dimenziók	(nagyobb) Város	Falu (vidék)
Elhelyezkedés	centrális	peremhelyzetű
Mennyiségek	népes	ritkán lakott
Minőségek	fejlett	elmaradott
Szerkezet	tagolt	homogén
Szerepkör	sokfunkciós	funkcióhiányos
Kapcsolatok	kapcsolatokban gazdag	elszigetelt
Viszonyok	irányító	függő

Forrás: (Nemes Nagy, 1998, p. 31) alapján saját szerkesztés

Kovács Teréz (2003, p. 21) felhívja a figyelmet arra, hogy az angol nyelvű szakirodalomban általában nem vidékről, hanem rurális területekről beszélnek, amely a hagyományos falutól eltérő, városi funkciókkal bővült, modern falvakat, kisvárosokat és a körülöttük levő tájat jelöli. Szerinte Magyarország európai uniós csatlakozása idején nálunk még alig jelentkeztek azok az átalakulási folyamatok, amelyek Nyugat-Európában már lezajlottak, s így történhetett, hogy az ott használatos rural kifejezést, jobb magyar megfelelő hiányában, tévesen vidékre fordították. A fenti leírás alapján a vidéki és a rurális területek annyiban különböznek egymástól, hogy az utóbbiak esetében (a 2. táblázatban is vázolt) több dimenzió mentén elmozdulás történt a városra jellemző tulajdonságok irányában.

Marc Mormont 1987-es írásában (idézi Csire, 1999) először alkalmazta a ruralitás fogalmát, mint egy új, a vidék értelmezésében bekövetkezett fordulat terminusát. *„Míg korábban azért beszéltünk a vidéki világról, hogy egy különálló univerzumot definiáljunk (vagyis egy sajátos népesség, sajátos – a városiétól eltérő – szabályok szerint él, s ahol más tevékenységek, más emberek, más életstílusok találhatók); manapság egy másik reprezentáció irányába mozdultunk el, mely a vidékiként jellemzett dolgokat nem úgy tekinti, mint egy másik önálló társadalmi világot, hanem mint a társadalmi kapcsolatok különböző, sajátos módját”*. Az elmozdulás két szinten vizsgálható, a térhasználatban és a reprezentációban. A korábbi időkkel összehasonlítva a vidéki tér sokkal kevésbé a mezőgazdasági termelés helye, a vidéki tér funkciói differenciálódtak. A belga származású Mormont szerint (aki valószínűleg a belga vidékre gondolva tette megállapításait) ma a vidéki tér a városi tér egy típusa: városi hálózatok része, városi emberek használják és gyakran városi intézmények, és szervezetek menedzselik. Ugyanakkor a társadalmi reprezentációk szintjén a vidék a társadalom, illetve a társadalmi fejlesztési gyakorlatok domináns, s egyben városiként tételezett formájával (iparosító fejlesztési modell) szembenálló alternatívaként jelenik meg.

Mások ugyanakkor rámutatnak, hogy az európai rurális terek sem tekinthetők homogénnek, sőt egyre differenciáltabb képet tárnak elénk. Flynn és Lowe a rurális térségek négy típusát különítették el gazdasági, társadalmi, kulturális és

politikai paraméterek alapján. Ezek a következők (idézi Csire, 1999; Szörényiné, 2005, pp. 116-117):

- megőrzött vidék: az urbánus térségekből könnyen megközelíthető terület, ahol a lakosság jelentős részét a városokból kitelepült, a helyi politikában befolyással rendelkező középosztály alkotja, akik a saját részükre szeretnék megőrizni a térséget az eredeti állapotában.
- Konfliktusokkal terhelt vidék: a szuburbán területektől távol eső térség, ahol a konfliktust a már itt élők és az újonnan betelepülők érdekellentétei okozzák. Az előbbiek inkább a helyi mezőgazdaság és a kereskedelem fejlesztésében érdekeltek, míg utóbbiak - nagyrészt a középosztályhoz tartozó alkalmazottak, nyugdíjasok - a térség eredeti állapotát szeretnék fenntartani a saját számukra.
- Paternalista vidék: e térségekben nagyméretű földbirtokokon folyik a gazdálkodás, a terület sorsával kapcsolatos döntések nagy részét a földtulajdonosok és -használók érdekei határozzák meg.
- Klientista vidék: e periférikus, központtól távol eső területeken a mezőgazdaság szerepe a meghatározó. A térség formálásában az államhoz tartozó fejlesztési ügynökségeknek, politikáknak és intézkedéseknek van elsődleges szerepe.

A nyugat-európai szemléletű kategóriákra ugyan hazánkban is találhatunk példákat, ám nálunk jellemzően inkább a harmadik és a negyedik típusú, a paternalista, valamint a klientista vidék van jelen.

A vidékhez kapcsolódó negatív tartalmak megváltoztathatóságát szemlélteti Horváth Gergő (2000) A Káli-medence „vidéke” avagy a „vidék” közgondolkodásbeli ártértékelődésének egy példája című tanulmányában. Gondolatmenete szerint a posztindusztrialitásból következő elidegenedés és kulturális beállítódás nosztalgiát vált ki a népi kultúra, a folklór (például népköltészet, népzene, néptánc, népművészet, népszokások) iránt és az „aranykor” helyreállítása felé tart. Ez az eredetibb, (tehát jobbnak ítélt) természetet, kultúrát, társadalmat jelenti, amit az indusztrialitással, az ipari nagyvárossal szemben a preindusztriális vidék szimbolizál. Maga a vidék válik tehát sok esetben rekonstruálandóvá. A tanul-

mányból a Káli-medence példáján keresztül megértjük, hogyan telítődhet meg a vidék ezek alapján új, pozitív tartalmakkal.

A vidék értelmezése megkísérelhető a rendszerszemlélet alkalmazásával is. Szakál (1999, pp. 331-332) szerint a vidék és város nem abban különbözik, hogy "jó vagy rossz", hogy "fejlett vagy fejletlen", hanem hogy lényegesen más a strukturális felépítettségük, más típusú rendszert alkotnak. Különbözőek az elemeik, de a döntő különbség az integráltság fokában keresendő, a vidékre ugyanis nagyfokú integráltság jellemző. Valószínűleg erre utal Sarudi is (2003, p. 216), amikor azt állítja, hogy a vidék esetében a tanyák, falvak, valamint kisebb városok szociális, kulturális és gazdasági szempontból egységes egészet alkotnak a környező tájjal.

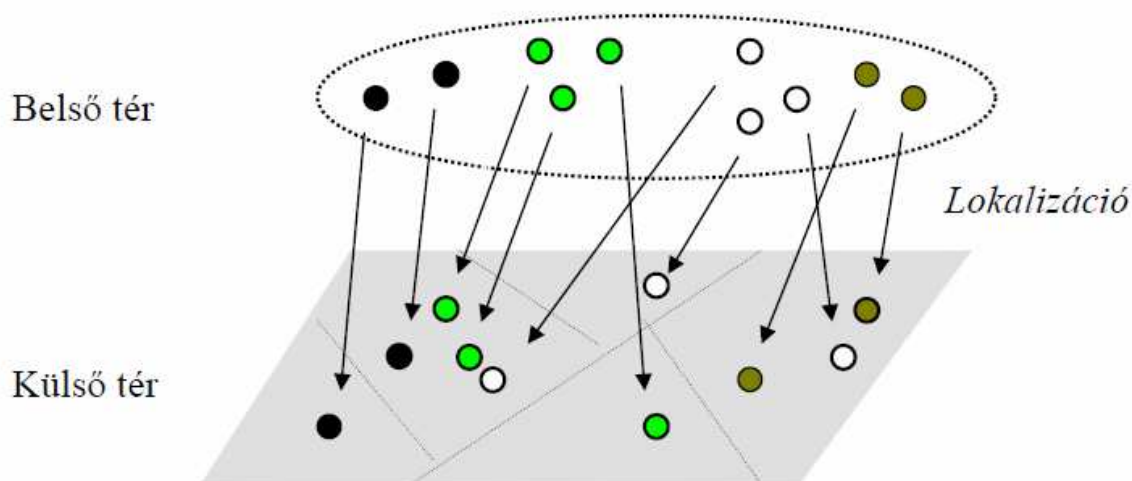
Az érzékelésen alapuló megközelítést képviselő Cloke nézete alapján (idézik Fehér, 2005, p. 22; Csatári, 2005, p. 195) vidéknek az a település, és tér tekintendő, amelyről az ott élők többsége, valamint az odalátogatók azt gondolják, hogy vidéki. Így a vidéki funkciók sajátos megjelenése, tartalma, földrajzi képe, tudatosult látványa maga is fogalom-meghatározó tényezőként vehető figyelembe. (Cloke ugyanakkor elismeri, hogy ez a módszer a gyakorlatban rendkívül nehezen megfogható, alkalmazható fogalmat eredményezne.)

Az ESPON (European Spatial Planning Observation Network) nevű kutatási program „Város-vidék kapcsolatok Európában” című projektje keretében szakemberek megvizsgálták a vidék-fogalom európai akadémiai diskurzusokban jelenlevő értelmezéseit. Arra a megállapításra jutottak, hogy a vidékre vonatkozóan négy fő megközelítés alakult ki. Az elsőben a vidéki térségeket a várostól megkülönböztető sajátosságaik alapján különítették el (például kis települések, szabad területek vagy bizonyos viselkedési jellegzetességek). A közgazdasági indítatású második megközelítés a vidékiség fogalma helyett a vidéki térségekben zajló változásokat a nemzetközi és nemzeti gazdaságból eredeztette, tehát nem területi alapon határozta meg. Felmerült, hogy a vidéki terek önálló lokalitást képviselnek-e, vagy leminősíthető-e a vidék pusztán elemzési kategóriává. Ezzel kapcsolódtak a globalizációról, a globális-lokális viszonylatokról folytatott vitákhoz. A harmadik megközelítés szerint magában álló vidéki tér nem definiálha-

tó, ehelyett a különböző társadalmi terek átfedése jellemző ugyanazon a földrajzi helyen. A vidékiség tehát társadalmi konstrukció. A negyedik megközelítés jellemzően posztmodern jelleggel a vidéki térre, mint komplexitásra tekint, amelyben azonban egyre inkább elválik a mindennapi élet földrajzi tere és a vidék, mint társadalmi konstrukció (idézi Czene, 2007, p. 25-26).

Az európai kutatások fent bemutatott irányai egyértelműen tükrözik a külső és belső tér megkülönböztetésének igényét. Külső térnek azt a viszonyrendszert nevezzük, amikor egy társadalmi szféra vizsgálatában a lényeghez tartozóan jelen van a lokalizáció, a földrajzi térhez kötés. A társadalom különböző szférái azonban nem csak a földrajzi térhez, helyekhez kötve mutatnak térjellemzőket, hanem önmagukban is. Ezek viszonylatait vizsgálva kapjuk az egyes terek második jelentéstartalmát, amit az egyes társadalmi szférák belső terének nevezünk (Nemes Nagy, 1998, p. 42-43)⁸. A 3. ábra a belső és a külső tér modelljét mutatja be.

3. ábra: A belső és a külső tér modellje

Forrás: (Nemes Nagy, 1998, p. 43)

A vidék fogalma szempontjából ez a modell azért is tanulságos, mivel jól érzékelteti, hogy a különböző belső terek a külső térben egymással szinte szétvá-

⁸ Például külső térben a periféria a határmenti helyzetet, míg a belső térben a szélre való szorultságot jelenti.

laszthatatlanul összekapcsolódva jelennek meg. Szétválasztásuk gyakran csak matematikai-statisztikai módszerekkel lehetséges (Nemes Nagy, 1998, p. 48).

A vidéket leggyakrabban a területhasználat alapján határozzák meg. E megközelítések többek között a mező- erdőgazdálkodás fontosságát, a vidéki lakosok gazdasági tevékenységeit, a pihenési, szórakozási funkciókat, valamint a természeti értékek, kulturális hagyományok megőrzését emelik ki (Vidéki Térségek Európai Kartája, 1996; Sarudi, 2003, p. 216). Egyetértés mutatkozik a tekintetben, hogy a vidéki területek jellegzetesen kötődnek a természet-közeli környezethez.

A vidék szempontjából jelentős dokumentumnak tartom a Vidéki Térségek Európai Kartáját (1996, 2. cikkely), amely a vidék fogalma alatt olyan falvakat és kisvárosokat magában foglaló szárazföldi, vagy tengerparti terület ért, amelynek legnagyobb részét:

- mezőgazdaságra, erdészetre, akvakultúrára és halászatra,
- a vidéken élők gazdasági és kulturális tevékenységére (kézművesség, ipar, szolgáltatások, stb.),
- nem városi rekreációs és pihenési (esetleg természetvédelmi) célra, vagy egyéb, például lakócélokra használják.

A fentiekén túl a Karta vidék-definíciójában az is szerepel, hogy vidéki térség mezőgazdasági és nem mezőgazdasági részei olyan egységes egészet alkotnak, amely különbözik a városi területektől (ahol magas a lakosság, valamint a „vertikális vagy horizontális struktúrák” koncentrációja).

A vidéknek a fentiekén túl létezik egy kimondottan gyakorlatorientált megközelítése, amely a vidéket sajátos fejlesztési célterületnek tekinti, s meghatározásához különféle dimenziókat figyelembe véve vidékiség-mutatókat alakít ki. Ilyen dimenziók lehetnek például az OECD által javasolt népesség, népmozgás; a társadalmi jólét és jogegyenlőség; a gazdasági szerkezet és teljesítmény; valamint a környezetgazdálkodás és fenntarthatóság (idézi Fehér, 1998, p. 59). Az Európai Unióban leggyakrabban a népsűrűséget tekintik alkalmazandó mutatónak.

Mivel az Unió szintjén a vidéknek nem volt általánosan elfogadott tipizálása és lehatárolási kritériuma, így az Eurostat 2010-es regionális évkönyve bemuta-

tott egy új módszert. Az egységesítés szándékán túl ennek szakmai célja volt az is, hogy az OECD módszertanának módosításával kiküszöbölje a vidéki területek lehatárolásakor keletkező torzító hatásokat. Például az OECD tipológiájában a 150 fő/km² alatti népsűrűségű települések (LAU 2)⁹ vidékiként való definiálása nem minden esetben tükrözte a valós helyzetet. Előfordult, hogy a nagyobb népességű, de szétterülő települések is alacsony népsűrűségüként jelentek meg. Az Évkönyvben javasolt kétlépéses új módszer a városi népsűrűséget veszi alapul, 300 fő/km²-es küszöbértékkel. A fő újdonságot az jelenti, hogy a vizsgálandó területet 1 km²-es rácsokra osztják fel, és ezek népsűrűségi értékeit veszik figyelembe. Ha található egymással folytonosságot alkotó elegendő rács (a határ itt 5000 lakos), akkor a települést városnak tekinthetjük. Az e területeken kívül esők a vidéki területek. Ezek alapján az EU-27 népességének 68%-a városi, 32%-a pedig vidéki területen él. Magyarország az új tipológia alapján csekély csökkenést könyvelhet el a vidéki településeken (LAU 2) élő népesség aránya tekintetében. Az OECD besorolás alapján számított 43,3% helyett az új módszerrel hazánk népességének 42,5%-a számít vidékinek. NUTS 3 szinten viszont az új besorolás alapján 41,6%-ról 6,3%-kal nő az alapvetően vidéki területekhez tartozó népesség aránya, amely növekedés az átmeneti területeken élők arányának csökkenéséből adódik. Az alapvetően vidékinek számító területek aránya is növekszik (8,1%-kal). Győr-Moson-Sopron, Veszprém és Vas megye átsorolódik az alapvetően vidéki területek közé. Egyedül Csongrád megye esetében figyelhető meg ellentétes irányú elmozdulás: alapvetően vidékiből átmeneti megyévé válik. Összességében elmondható, hogy az új tipológia alapján Magyarország területe erőteljesebben vidéki jelleget ölt, mint az OECD besorolás alapján.

A jelenlegi magyarországi gyakorlatban a vidéki területek lehatárolását elsősorban az európai forrásszerzés igénye határozza meg. Az Unió által elfogadott vidékfejlesztési programunk (Új Magyarország Vidékfejlesztési Program) szerint

⁹ A LAU (local administrative unit, azaz helyi közigazgatási egység) az Európai Unió földrajzi alapú statisztikai kódolási rendszerének, a NUTS-nak kiegészítője. A LAU2-es szint (korábbi NUTS 5) a leg-alacsonyabb adminisztratív egységeket, hazánkban a településeket, foglalja magában.

a 120 fő/km² népsűrűséget meg nem haladó, illetve tízezer¹⁰ lakosnál kevesebbrel rendelkező településeket nevezi vidékinek¹¹ (ÚMVP, 2007a, p. 12).

¹⁰ Egyes intézkedések esetében ettől eltérő sarokszámokat határoztak meg (például 5.000 fő/km²).

¹¹ kivételt képeznek a Budapest agglomerációjába tartozó települések, amelyeket a Program nem tekint vidékinek, illetve a nem-vidéki települések külvárosi területei, amelyek viszont vidékinek számítanak

3. A vidékfejlesztés helye a fejlesztéstudományon belül

A fejlesztésnek önálló tudományága is létezik, amelyet fejlesztéstudománynak (development studies) hívnak. A huszadik század második felében, a dekolonizált¹² országok gazdasági kilátásai miatti aggodalom hívta életre ezt a tudományterületet, amely kezdetben a közgazdaságtan eredményeire támaszkodva igyekezett fejleszteni ezeket, az országokat. Az 1960-as években egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az állam túlsúlyos szerepére építő gazdasági megközelítés önmagában nem oldja meg a problémáikat, így a fejlesztéstudomány először csak politikai, majd fokozatosan más dimenziókkal is kiegészült. Mára egy olyan multidiszciplináris tudományággá fejlődött, amely a társadalomtudományi területek széles spektrumát integrálja. A fejlesztés elméletei a nézőpontok változásával tehát folyamatosan változtak. Megtalálhatók köztük a gazdasági növekedés, vagy a modernizáció modelljei, az alapvető szükségletek tana, a fenntartható fejlődés, vagy a politikai gazdaságtan szempontjai. Egyes alternatív megközelítések szerint a fejlesztés az anyagi jellegűeken túl a társadalmi, politikai és pszichológiai hatalomhiányból eredő szegénység csökkentését, felszámolását is kell, hogy jelentse (Friedmann, 1992).

A fejlesztés iránti igény időközben a fejlett országokban is egyre erőteljesebben jelentkezett, itt azonban – úgy látom – elsősorban a területi tudományokhoz kapcsolódva, a területi egyenlőtlenségek mérséklését célozva jelentek meg a különböző elméletek, modellek. A változások ugyanis vizsgálhatók kimondottan területi dimenzióban is, hiszen bármilyen szintű és jellegű döntésnek számos területi vonatkozása lehet. Amikor a fejlődés fogalmához hozzákapcsoljuk a térbeli vagy területi jelzőt, valójában csak azt jelezzük, hogy kiemelt vizsgálati szempontként kezeljük (Nemes Nagy, 1998, p. 171). A területi fejlődés végső soron a teljes társadalom tevékenységének eredményeként születik meg, részesei nemcsak a minisztériumok, az országos hatáskörű szervek és a kormányzat, hanem a helyi szereplők is (Sarudi, 2000, p. 8-9). A területfejlesztés G. Fekete Éva szava-

¹² a gyarmati rendszer felbomlásával létrehozott

ival élve a területi folyamatok alakulásába való tudatos beavatkozást jelenti (2001, p. 16).

A fejlesztés tudományán belül az idő előrehaladtával több paradigmaváltás is lezajlott. A területi fejlődésről alkotott felfogások és a fejlődés befolyásolására törekvő fejlesztési politikák legutóbbi nagy változása a hetvenes évektől bontakozott ki világszerte. A második világháborút követően kialakított fejlesztési (developmentalist) paradigma a neoklasszikus fejlődéstudományokból indult ki, a racionalizáláson, intenzifikálást és gazdasági növekedést célzó, kívülről-felülről irányított (top-down) fejlesztési paradigma azonban sikertelennek bizonyult a területi különbségek csökkentésében (G. Fekete, 2001, p. 12). Az elmélet, amely szerint az elmaradott, periférikus területek gondjai a modernizációval, és a fejlett központokhoz való csatlakoztatással megoldható, a fejlődő és a fejlett világban is kudarcot vallott. Helyét a hetvenes évektől egyre inkább átvette a McMichael által globalizációnak nevezett paradigma (1996), amely egyúttal a lokalitásokat, helyi közösségeket, illetve azok különbségeit is előtérbe vonta. Egyre hangsúlyosabbá vált az a helyi fejlesztésre összpontosító megközelítés is, amely e különbségek csökkentését alulról vezérelt (bottom-up) módon tartotta megvalósíthatónak, s amely – Faragó megfogalmazásában – a jóléti társadalomhoz köthető modernizációs értékekkel szemben az alternatív kultúrák értékeit, valamint az újjáéledő hagyományos polgári értékeket részesítette előnyben (idézi G. Fekete, 1998, p. 38). Az ezen a filozófián nyugvó gondolkodás kulcselemei a következők (p. 72):

- a fejlesztés középpontjában az ember áll,
- a fejlődés nem egyenlő a gazdasági növekedéssel,
- a fejlesztés csak komplex lehet,
- nem csak egyetlen út létezik, az útválasztás a helyi közösség lehetősége és felelőssége,
- helyi specifikus adottságokból előnyök kovácsolása, piaci résekbe való betörés,
- alternatív munkaerőforrások hasznosítása,

- a fejlesztés alapkövetelménye a technikai haladás, a társadalmi, emberi értékek és a természeti egyensúly megőrzésének összehangolása, a fenntartható fejlődés biztosítása, a polgárok minél szélesebb körű részvétele;
- a fejlődés partneri együttműködések láncolatában valósul meg;
- a fejlesztés tere a horizontális kapcsolatok talaján szerveződött kistérség.

Ez az új paradigma számos korábbi problémára megoldást tudott felmutatni, de kritikák is szép számmal fogalmazódtak meg vele kapcsolatban. Lowe például a vidékfejlesztés közösségi részvételen alapuló megközelítésének veszélyeire hívja fel a figyelmet, hangsúlyozva, hogy az eredetileg célul kitűzött hatékony vidéki erőforrás-felhasználás helyett gyakran inkább a helyi hatalmi erők döntéshozói pozícióját erősítette, vagy helyi apátiába torkollott (idézi Nemes, 2005, p. 4), amely probléma nálunk sem ismeretlen.

A fentiek alapján úgy látom, hogy a területi fejlesztésben mindkét vezérlési módnak van létjogosultsága, és a helyi kezdeményezések fontosságát elismerő trend előretörése nem kell, hogy a felülről vezérelt fejlesztés teljes elvetését jelentse. Kulcskérdés ugyanis, hogy a helyi közösségek részéről van-e szívó hatás a központi hatalom felé, él-e valódi szükséglet a személyekben és közösségekben saját sorsuk közvetlenebb irányítására, és ezért tudatosan fellépnek-e a szervezett hatalom felé. Ha ez az igény nincs meg, akkor valószínű, hogy a váratlan többlet jogosultsággal nem akarnak és nem is tudnak élni. Ez esetben olyan kérdésekre kellene kényszeresen választ keresniük, amelyet mások tesznek fel helyettük (Györffy, 2004, p. 26). Erről a problémáról később, a LEADER program kapcsán részletesebben is lesz szó.

A területi változás, fejlődés a vidékinek és a nem vidékinek tekintett területekre egyaránt vonatkozik. Úgy gondolom, hogy a vidékfejlesztést a területfejlesztéstől elsősorban speciális fókuszja különbözteti meg, azaz, hogy nem általában a területekre, hanem kifejezetten a vidéki területekre koncentrál. A szakirodalomban többségében vannak azok a vélemények, amelyek a „vidék” és a „terület” fogalmak jelentésének viszonyából kiindulva a vidékfejlesztést a területfejlesztés részhalmazának tekintik, (pl. Buday-Sántha, 2001, p. 19-20). Előfordulnak azonban olyan felfogások is, amelyek a kettő mellérendeltségét hangsúlyoz-

zák (pl. Kulcsár, 1998, p. 7-10). Az utóbbiak szerint a területfejlesztés lehetővé teszi a regionális szintű nagyberuházások, infrastrukturális fejlesztések megvalósulását, megteremtve a vidékfejlesztés fizikai hátterét. Értékrangsorában elől az ökonómiai és gazdaságföldrajzi modellek, a műszaki fejlesztés, valamint a pénzügyi megfelelés állnak. A vidékfejlesztés ezzel szemben – e megközelítés alapján – az emberi erőforrásokat, a helyi közösségeket és szereplőket, az ökológia és a kultúrtáj értékeit tekinti elsődlegesnek. E nézet képviselői tehát az eltérő értékrangsorra, valamint más működési logikára hivatkozva vallják a vidék- és a területfejlesztés külön halmazként való kezelésének szükségességét.

Vegyük észre azonban azt a „véletlen” egybeesést, amely a vidékfejlesztés mellérendelő értelmezése, és a területfejlesztés új paradigmájának alulról vezérelt fejlesztési politikái között fennáll. Véleményem szerint a mellérendelő viszonyt hangsúlyozó nézetek valójában nem a területfejlesztés és a vidékfejlesztés kapcsolatát írják le, hanem csak a fejlesztési politikán belüli paradigma- és szemléletváltást tükrözik – vidékfejlesztésnek nevezve az új (bottom-up), területfejlesztésnek pedig a régi (top-down) paradigma szerinti fejlesztést.

Létezik olyan vélemény is (Varga G., 2009, pp. 325-345), amely szerint a vidék fejlődik magától, vidékfejlesztésnek tehát csak az nevezhető, amikor valamilyen regionális, kormányzati vagy EU intézkedéseket jól ismerő szakértők kívülről nyúlnak bele egy adott térség fejlődésébe, kívülről kezdeményezve, meghatározva, fejlesztve azt – gyakran az érintettek kívülmaradásával, kívül hagyásával.

A vidékfejlesztés megközelítésmódját tekintve egyetértek Nemes Gusztávval (2005, p. 2), aki a vidékfejlesztésen belül két, alapvetően különböző fejlesztési alrendszer működését írja le. Az egyiket a központi beavatkozás szintje, és a központi fejlesztési politikák jelentik, ezt politikai-adminisztratív alrendszernek nevezi. A másikat a vidéki élet javítására tett mindennapi, helyi erőfeszítések határozzák meg, amelyet pedig helyi-heurisztikus alrendszernek hív. Ideális esetben a két alrendszer kiegészíti egymást, integrált fejlesztési rendszert alkot. Ebben a vidékfejlesztési politikák felülről lefelé (top-down) közvetítik a központ fejlesztési elképzeléseit, a célokat, fejlesztési modelleket, és ezzel párhuzamosan

lentől felfelé (bottom-up) szállítják az ehhez szükséges információkat, és közvetítenek a különféle társadalmi, gazdasági, politikai érdekcsoportok között a fejlesztés különböző szintjein. Az olyan központi célokat, mint a területi kohézió erősítése, általában nagyobb hatalommal rendelkező központi szereplők kezdeményezik (pl. EU Bizottság), de a sikerhez rendszerint a helyi érdekek és hatások figyelembevétele, valamint a helyi szereplők részvétele is szükséges. Ugyanakkor a helyileg kezdeményezett, saját környezetet megcélzó fejlesztéshez általában szükség van (a központ által biztosított) technikai, vagy pénzügyi segítségre, minimálisan pedig arra, hogy a központi szabályozáshoz, stratégiákhoz alkalmazkodjon (Nemes, 2005, p. 29). A valóságban az eltérő érdekek egyeztetésének hiánya, a két fejlesztési alrendszer közti integráció elégtelensége konfliktusokhoz, működési zavarokhoz és a rendszer széteséséhez vezethet. Más szóval a vidékfejlesztési politikák gyakori kudarcának fő oka a két fejlesztési alrendszer közti kommunikáció és integráció hiánya (Nemes, 2005, p. 2).

A vidékfejlesztés helyi-heurisztikus alrendszere alapvetően belső erőforrásokból, alulról felfelé építkezik, de gyakran igényel külső segítséget és támogatást is (pénzügyi forrásokat, szakértői tudást, stb.). További jellemzői közé tartozik a helyi problémákra való érzékenység, a széles információáramlás, a közsféra és a civil szervezetek laza hálózata, illetve az intézményesültség és formalizáltság alacsony szintje. A fejlesztés e típusa rugalmas válaszokkal igyekszik javítani a helyi életminőséget, helyben megőrizni az előnyöket. Az elérendő eredmények nagyon gyakran nem számszerűsíthetők. Az így létrejövő helyi fejlesztési rendszer eltérő körülmények között teljesen más képet mutathat, így egyik helyről a másikra való automatikus átültetése nehéz feladat. Az ilyen típusú fejlesztés földrajzi szintje a helyi viszonyoktól függően változhat, de általában a régiónál alacsonyabb, a helyihez közeli szint tűnik a legmegfelelőbbnek (Nemes 2005, pp. 27-28).

A vidékfejlesztés politikai-adminisztratív alrendszere a politikai központ felülől lefele való beavatkozásán alapul. Olyan elemeket tartalmaz, mint:

- az európai és nemzeti politikák,
- központilag elosztott források,

- intézményi hálózatok,
- a bürokrácia különböző szintjeinek készségei, szaktudása,
- stratégiai fejlesztési tervek,
- központi szabályok és előírások,
- magas szintű érdekcsoportok képviselője
- és NGO-k (nem-kormányzati szervezetek), stb.

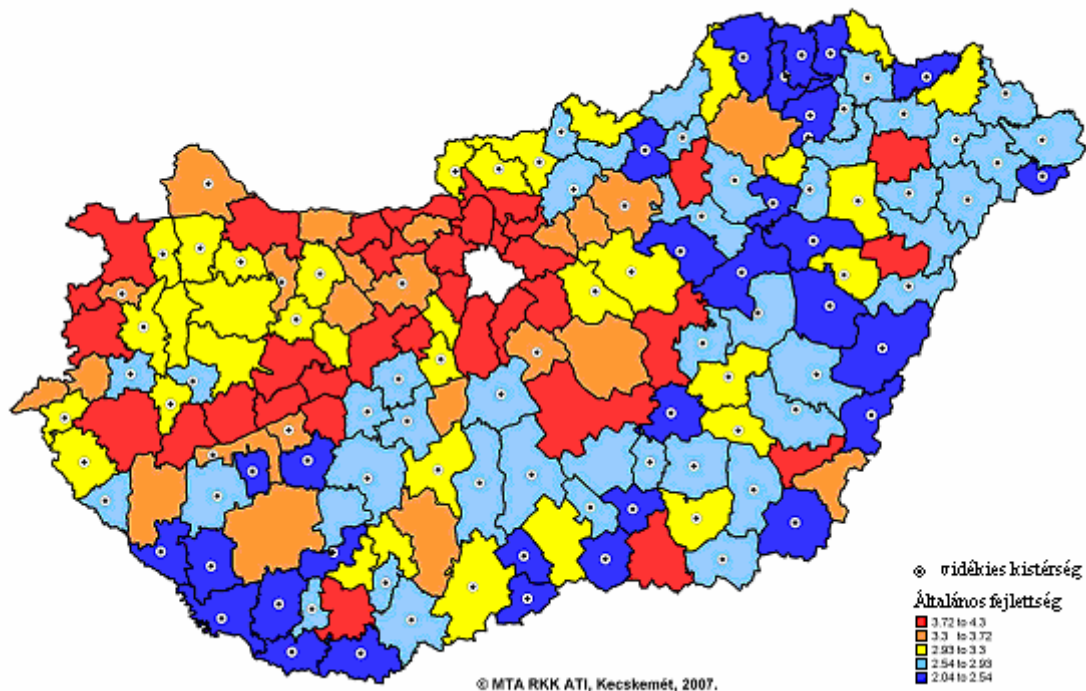
Jellegét tekintve formalizált, intézményesült, írott szabályokon, kialakult eljárás-rendeken alapul, és bürokratikus intézmények felügyelik. A beavatkozáshoz külső forrásokat alkalmaz, az információáramlás általában nagyon szűk, a tranzakciós költségek pedig magasak. Ugyanakkor ez a fajta rendszer képes egy szélesebb horizont kialakítására, magasabb szintek, vagy hosszabb távú stratégiai célok átlátására. Elsősorban a modernizációs, technológiai szemléletű logikából indul ki. Az ilyen típusú fejlesztés földrajzi szintje az EU-s és az országos szinten belül akár a regionális szint is lehet (Nemes, 2005, p. 27). A politikai-adminisztratív alrendszerben megkülönböztethetjük azokat a nemzetközi – elsősorban uniós – és nemzeti beavatkozásokat, programokat, intézkedéseket, amelyeknek elsődleges célja a vidéki területek fejlesztése. Ezek alkotják a szűk értelemben vett vidékfejlesztési politikát. Tág értelmezésben pedig, a vidékfejlesztési politika jelenti a szektorális adminisztráció vidéki területeket érintő valamennyi beavatkozását, programját, intézkedését. (Erről szemléltető ábra az *1. függelékben* található.)

A vidékfejlesztés helyi alrendszerének fontos részét képező helyi közösségek fejlesztésével a közösségfejlesztés (community development) tudományterülete foglalkozik. Célja a közösségek aktivizálása, a demokrácia és a civil társadalom fejlődésének segítése, partnerségek kialakítása. Magyarországon elsősorban a civil társadalmat, a közösségek kezdeményező- és cselekvőképességét hivatott fejleszteni. Szakértői szerint a képessé tételnek és ezen belül is a nevelésnek, a képzésnek kiemelt szerepe van a fejlesztésben (Vercseg, 2005).

4. Vidéki problémák és megoldási irányok hazánkban

Az európai vidéki térségek problémái között szerepel a mezőgazdaság átalakuló szerepe, a vidék környezeti fenntarthatóságának kérdése, vagy éppen a vidéki területek előregedése, elszegényedése, elnéptelenedése, a hagyományos paraszti társadalom és életforma megszűnése (Csatári et al, 2007, p. 302). Magyarországon a felsoroltakon túl elmondható, hogy a vidék társadalmi presztízse alacsony, a vidéki környezet felértékelődése megkésett, a mezőgazdaság szerepe gyengült és ellentmondásos. A szociális és etnikai (roma) feszültségek jelentősek, a város-vidék kapcsolatok gyengék (Csatári, 2009). Hazánkban, ahol a települések 95%-a, a terület 87%-a és a lakosság 45%-a vidéki (ÚMVP, 2007a, p. 12), a vidékiség jelentése összefonódott az elmaradottsággal, a mezőgazdaság relatív dominanciájával, az országos átlagnál jelentősebb népességfogyással. A 4. ábra hazánk kistérségeinek fejlettségét mutatja (a sötétkéktől a piros felé haladva a faktorértékek szerint) a vidékiség indexszel együtt (amely a terület népsűrűségén alapul és fehér kör jelzi). Amint az ábráról leolvasható, egyetlen nagyon fejlett (piros) vidéki kistérség sincs az országban, és a fejlettek közül (narancssárga) is csak 8 terület vidéki. Ugyanakkor valamennyi elmaradott (kék) kistérség vidéki jellegűnek mondható, amelyet magas munkanélküliségi ráta, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak magasabb aránya, alacsonyabb infrastrukturális ellátottság, valamint nehezebb megközelíthetőség jellemez (Csatári et al., 2007, p. 307).

4. ábra: A kistérségek fejlettsége és vidékisége

Forrás: (Csatári et al., 2007, p. 307.)

A vidék társadalmi problémáinak enyhítésére két lehetőség, a mezőgazdasági modernizáció, valamint a multifunkcionális vidékfejlesztés egymással konfliktusban álló megoldások, ami a Közös Agrárpolitikán belül is folyamatosan fennálló feszültséget jelent. Míg előbbi produktivista szemléletű, a termelékenységre, a versenyképességre, a hatékonyságra koncentrál, utóbbi az agráriumot vissza helyezi egy helyi (regionális) környezet-, gazdaság- és közösség-fejlesztési rendszerbe, valamint a társadalmi költségeket is jobban figyelembe veszi (Bock, 2012).

A vidékkel való törődést hivatalos politika szintjére emelő Vidéki Térségek Európai Kartája (1996) alapján a vidéki térségek a gazdasági funkción kívül ökológiai, valamint társadalmi-kulturális funkciót is fontos, hogy betöltsenek. Ez azt jelenti, hogy az élelmiszertermelés, a gazdálkodók megélhetésének biztosítása, a turizmus alapjainak megteremtése mellett a biodiverzitás megőrzését, a tájfenn tartást, a vidéki közösségek megtartását, illetve a falu-város kapcsolatok erősítését is szolgálják. A Karta alapján a vidékfejlesztés olyan komplex tevékenység,

amelynek fő célja, hogy a vidéki térségeket segítse gazdasági, ökológiai és társadalmi-kulturális funkcióik fenntartható ellátásában. Sarudi (2000, p. 139) szerint ez a gyakorlatban olyan vidékfejlesztési politikát jelent, amely a vidéki térségek számára esélyt kínál és feltételeket teremt a hátrányos helyzetük leküzdéséhez.

Ángyán József (2010, pp. 1-3) szintén a Vidéki Térségek Európai Kartájának tartalmából indul ki. Véleménye szerint a mezőgazdaságnak csak olyan rendszere képes a vidék megerősítésére, amely többfunkciós, és úgy állít elő értékes, és biztonságos élelmiszereket, helyi energiát és egyéb nyersanyagokat, hogy közben megőrzi a talajt, az ivóvízbázist, az élővilágot, a tájat és benne az embert, közösségeit, kultúráját. Egyúttal munkát, megélhetést biztosít a lehető legtöbb ember számára. Egy ilyen agrármodellre, erős gazdatársadalomra, vidéki polgárságra valamint új értelmiségre támaszkodva Ángyán szerint megvalósítható a vidékpolitika fő célja: a vidéki térségekben, falvakban és kisvárosokban a hagyományokra épülő polgári életvitel meghonosítása. Ángyán hangsúlyozza, hogy a vidéki polgárosodás megerősítéséhez az agráriumot meghaladó területeken is gazdasági biztonságot kell teremteni, diverz vidéki gazdaságot kell kialakítani, a tájat vonzó állapotban kell megőrizni és az infrastruktúrát a kor színvonalára kell fejleszteni. A több lábon álló vidéki gazdaság kialakításának ki kell terjednie a nem mezőgazdasági (de ahhoz kötődő) tevékenységek fejlesztésére, az ezekre irányuló mikro-, kis- és középvállalkozások támogatására, a termelői-fogyasztói közösségek továbbá a helyi és regionális termékek és piacok fejlesztésére, a régiók és kistérségek gazdasági autonómiájának növelésére. Ángyán ebben a rendszerben kiemelten fontos elemként nevezi meg az erős civil szférát, a helyi közösségeket, valamint hangsúlyozza az alapvető szolgáltatások fenntartását, fejlesztését.

Buday-Sántha Attila arra hívja fel a figyelmet (2010a), hogy a nyugati tapasztalatok átvétele gyakran nem nyújt megoldást a magyar problémákra, mivel a például választott országok gazdasági ereje, érdekérvényesítő képessége (így vásárlóereje is) sokszorosa a magyarénak, nem beszélve a népesség képzettségi szintjéről, vagy a vidék infrastrukturális helyzetéről. Ezen országok nagy részében már korábban végbement a vidéki települések iparosítása, ami nálunk nem

mondható el, és éppen ezért nem is jelenthet kizárólagos megoldást a falusi turizmus, a kézműipar, a biotermelés, a falusi örökség megőrzése, a hagyományok ápolása, vagy a vidéki energiatermelés. Buday-Sántha szerint ugyanakkor ezek a javaslatok a vidékfejlesztésben fontos részelemek lehetnek. A feladat nagyon komplex, és csak olyan irányú fejlesztés jelenthet megoldást, amely a jelenlegi versenypiaci követelményeknek is megfelel. Véleménye szerint (2010b, p. 793) a korszerű vidék kialakításához munkahelyteremtésre (diverzifikáció támogatása), az infrastrukturális feltételek (vidéki úthálózat, közlekedés, internet) megteremtésére, a rurális térségekre koncentráló oktatásra, képzésre (speciális felnőtt- és ifjúsági képzés), valamint az állam határozottabb fejlesztési részvételére van szükség.

Enyedi (1992) a rendszerváltás fő következményei között a helyi társadalom újjászerveződését is megemlíti. Hangsúlyozza, hogy a demokrácia lehetővé teszi a falusi társadalom számára, hogy kifejezésre juttassa eltérő érdekeit, saját kezdeményezésű szervezeteket hozzanak létre, és a falu belső életét saját szerveződéseiken keresztül irányítsák.

Az európai uniós tapasztalatok alapján a vidékfejlesztés célkitűzései és feladatai közé a következő területek tartoznak (Sarudi, 2003, p. 267-276):

- a mezőgazdaság és a vidék összehangolt fejlesztése,
- a vidék gazdasági bázisának erősítése, diverzifikálása,
- a fenntartható fejlődés feltételeinek biztosítása,
- a vidékfejlesztés integrált megközelítése,
- a falusi- és agrárturizmus fejlesztése,
- a vidéki életkörülmények javítása,
- a vidéki foglalkoztatási és kereseti viszonyok javítása,
- a vidéki infrastruktúra fejlesztése,
- a vidék szellemi színvonalának emelése,
- a falvak és tanyák megújítása, arculatuk javítása,
- a fiatalok és vállalkozók vidéki kötődésének erősítése,
- a vidéki társadalmi közösségek, civil szerveződések és kulturális értékek megőrzése.

A 2013 utáni programozási időszak vidékfejlesztési politikáját előreláthatóan az „intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája” (COM(2010) 2020 végleges) fogja meghatározni. Az intelligens azt jelenti, hogy a tudásra, az innovációra épül, a fenntartható¹³, hogy erőforrás-hatékonyabb, környezetbarátabb és versenyképesebb, az inkluzivitás pedig a foglalkoztatás, valamint a gazdasági, szociális és területi kohézió növelésére utal. E három irányvonal a Közös Agrárpolitikát - és ezen belül a vidékfejlesztési politikát - a fenntartható élelmiszertermelés, a természeti erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodás, az éghajlatváltozás elleni fellépés, valamint a kiegyensúlyozott területi fejlődés ösztönzése felé tereli (COM(2011) 627 végleges).

A disszertációban a Nemes (2005) által bemutatott vidékfejlesztési megközelítést használom, tehát azt mondom, hogy a vidékfejlesztés az egy nagy rendszer, amelyen belül két alrendszer (a politikai-adminisztratív, valamint a helyi-heurisztikus) működik egymástól eltérő logikával. A kettő közül a helyi-heurisztikus alrendszer képezi a vizsgálatom tárgyát.

¹³ A fenntarthatóságot komplex módon kell érteni, ami a gazdasági, szociális és ökológiai kérdések egyidejű, kezelését jelenti. Ez komplex gondolkodást és cselekvést feltételez.

II. NONPROFIT SZERVEZETEK SZEREPKÖREI

5. A nonprofit szervezetek köre

Magyarországon a rendszerváltást követő években a kormányzati és az üzleti szférától elkülönülő harmadik szféra szervezeteit, számos egyéb megnevezés mellett¹⁴ leginkább a nonprofit kifejezéssel illették (Kuti, 1998, p. 16). A többi elnevezés közül állítólag azért erre esett a választás, mivel a jellemzők tekintetében egyedül ebben volt teljes egyetértés az érintettek között (Kuti, 1998, p. 16). Az azóta eltelt időszakban a nonprofit fogalom mellett a civil kifejezés is meggyökeresedett mind a köznyelvben, mind pedig a szaknyelvben, sőt 2011-ben a „Civil törvény” (2011. évi CLXXV. törvény) is megszületett, amely a civil szervezetet gyűjtőfogalomként vezeti be a magyar jogrendszerbe. Az alapítvány, egyesület (kivéve a párt), valamint egy új szervezeti forma, a jogi személyiség nélküli civil társaság sorolható ide. Ez utóbbi nem azonos a nemzetközi szervezetek (például Világbank, OECD, Európai Bizottság) által civil társadalmi szervezetnek (civil society organisations – CSOs) nevezett kategóriával. A szervezetek megnevezései (civil/ nonprofit/ nem-kormányzati) közti különbség rendszerint az eltérő nézőpontokra, a különböző szempontok szerinti megközelítésekre vezethető vissza. Míg a nonprofit kifejezés elsődlegesen a profitszétosztás tilalmára, addig a civil (vagy a nem-kormányzati) megjelölés inkább a kormányzattól való szervezeti elkülönülésre utal. A hazai szakirodalomban a nonprofit szervezetek e két lehatárolási kritériuma mellett szerepel még az önszerveződés¹⁵, az intézményesültség, az önigazgatás, az öntevékenység és a közjó szolgálata is (Kákai, 2009, p. 10).

A tisztánlátást hátráltatja továbbá, hogy a harmadik szférán belül is léteznek olyan formák, amelyek a gazdasági szektor felé közelítenek, mint például nonprofit gazdasági társaság (régábban közhasznú társaság)¹⁶, és vannak, amelyek a

¹⁴ Például civil szervezet, nem-kormányzati szervezet, önkéntes szervezet, jótékonyági szervezet, öntevékeny szervezet stb.

¹⁵ Saját akarat-elhatározáson alapuló, önkéntes szerveződés és a működési elvek önálló kialakulása, meghatározása.

¹⁶ A 2006. évi gazdasági társaságokról szóló IV. törvény szerint 2007. július 1-jétől nem hozható létre közhasznú társaság. Ettől az időponttól kezdve működhetnek viszont nonprofit gazdasági társaságok, mégpedig bármilyen társasági formában. A közhasznú társaságok a megszűnés helyett választhatták azt is, hogy legkésőbb 2009. június 30-ig nonprofit társasággá alakulnak át.

kormányzati szektor felé húznak, mint például a közalapítvány, vagy a köztestület.

A fentiekhez hozzáadódik még az is, hogy egy-egy társasági forma önmagában számos esetben nem tükrözi, hogy ténylegesen melyik szféra képviselői állnak a szervezet mögött. Például a vállalkozók érdekeik érvényesítése céljából, vagy valamilyen közös cél elérése érdekében alapíthatnak egyesületet, amelyet – bár civil szervezeti formának számít – mégis a gazdasági szférához tartozók mozgatnak. A nemzetközi gyakorlat (és szakirodalom) ezt a problémát megkülönböztető elnevezésekkel oldotta fel. A 3. táblázat ebből ad egy kis ízelítőt.

3. táblázat: Nem-kormányzati¹⁷ szervezetek típusai a nemzetközi szakirodalomban

Szervezet nevének rövidítése	Szervezet megnevezése angolul	Szervezet megnevezése magyarul
BINGO	Business-friendly International NGO / Big International NGO	Vállalkozásbarát nemzetközi NGO / Nagy nemzetközi NGO
TANGO	Technical Assistance NGO	Technikai segítségnyújtást végző NGO
TSO	Third Sector Organization	Harmadik szektorba tartozó szervezet
GONGO	Government-Operated NGO	Kormányzati működtetésű NGO (a kormányzat által nemzetközi segélyek elnyerése, vagy kormányzati célok megvalósítása érdekében NGO köntösbe öltöztetett szervezet)
DONGO	Donor Organized NGO	Adományozó által szervezett NGO
INGO	International NGO	Nemzetközi NGO
QUANGO	Quasi-Autonomous NGO	Kvázi autonóm NGO
National NGO	National NGO	Nemzeti NGO
CSO	Civil Society Organization	Civil társadalmi szervezet
ENGO	Environmental NGO	Környezeti NGO (például a WWF, vagy a Greenpeace)
NNGO	Northern NGO	Északi (fejlett országbeli) NGO
PANGO	Party NGO	Párt NGO (pártok által politikai célokból alapított, NGO-nak álcázott szervezet)
SNGO	Southern NGO	Déli (vagy fejlődő országbeli) NGO
SCO	Social Change Organization	Társadalmi változást segítő szervezet
TNGO	Transnational NGO	Nemzetek közti NGO (a kifejezés az 1970-es években, a környezeti és gazdasági problémák globálissá válásával keletkezett. Olyan NGO-kra utal, amelyek egyszerre több országban is jelen vannak).
GSO	Grassroots Support Organization	Helyi szervezeteket támogató szervezet
MANGO	Market Advocacy NGO	Piaci érdekképviselői NGO
NGDO	Non-governmental Development Organization	Nem-kormányzati fejlesztő szervezet

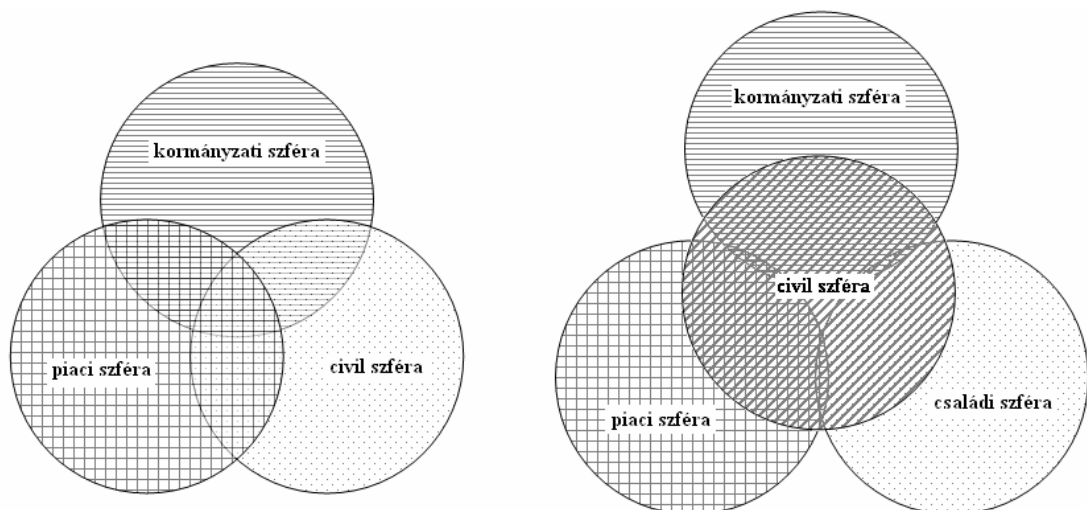
Forrás: (Wikipedia, 2013.05.29) alapján saját összeállítás

¹⁷ Non-governmental organization (NGO)

Magyarországon egyelőre nem jellemző a nonprofit szervezetek hasonló megkülönböztetése, pedig az igény és a lehetőség adott lenne rá, hiszen a nonprofit szektor hazánkban sem mondható homogénnek (Sebestény, 2001).

Amikor nem csak egy-egy civil szervezetről, hanem az összesről akarunk beszélni, akkor általában a harmadik szféra kifejezést használjuk, ami a piaci és a kormányzati (állami) szférától való elkülönülést szemlélteti. Létezik olyan megközelítés is, amely emellett a családi szférától is megkülönbözteti a civil szektort, tehát már nem is harmadik, hanem inkább egy köztes negyedik szektorként (5. ábra) fogja fel (például Heinrich, 2001; CIVICUS, 2005).

5. ábra: A civil szektor mint harmadik és mint negyedik (köztes) szféra

Forrás: (Heinrich, 2001) felhasználásával saját szerkesztés

Valószínűleg a negyedik, vagy köztes szféra felfogás ott honosodott meg inkább, ahol a civil szféra jellemzően intézményesült, formalizáltabb, jól szabályozott keretek között működik, így jobban leválhatott, eltávolodhatott a családi szférától (például USA).

A továbbiakban a nonprofit szervezet szinonimájaként fogom használni a civil szervezet kifejezést. Amikor ezekről a szervezetekről beszélek, akkor első-

sorban az egyesületekre, alapítványokra, közalapítványokra¹⁸, nonprofit gazdasági társaságokra (régábban közhasznú társaságok)¹⁹ gondolok. A statisztikák alapján ezek jelentik a vidéki települések nonprofit szektorárának legjellemzőbb szervezeti formáit. A Központi Statisztikai Hivatal ennél szélesebb definícióval dolgozik²⁰, adatközléseiben az egyesüléseket, érdekképviselőket, nonprofit intézményeket, köztestületeket, és nonprofit intézményeket is a nonprofit szervezetek közé sorolja. Közülük az alapítványokat és az egyesületeket tekinti klasszikus civil szervezeteknek²¹ (a pontos fogalom-magyarázatokat a 2. függelék tartalmazza).

¹⁸ Közalapítvány létrehozására jelenleg nincs lehetőség, de a 2006. augusztus 24. előtt megalakult, és még létező közalapítványok megszorító szabályokkal működhetnek.

¹⁹ A 2006. évi gazdasági társaságokról szóló IV. törvény szerint 2007. július 1-jétől nem hozható létre közhasznú társaság. Ettől az időponttól kezdve működhetnek viszont *nonprofit gazdasági társaságok*, mégpedig bármilyen társasági formában. A közhasznú társaságok a megszűnés helyett választhatták azt is, hogy legkésőbb 2009. június 30-ig nonprofit társasággá alakulnak át.

²⁰ A nonprofit szervezet fogalma a KSH szerint: „minden olyan nem profitszerzésre irányuló szervezet, amelyet a hatályos jogi szabályozás rendelkezéseivel összhangban, önálló jogi személyként bejegyeztek. Nem tartoznak a nonprofit szektorba az önkéntes kölcsönös biztosítópénztárak (mert esetükben nem érvényesül a profitszétosztás tilalma), a politikai pártok (mert céljuk a közhatalom és a kormányzati jogosítványok megszerzése), valamint az egyházak, szerzetesrendek (mert a világi nonprofit szervezetek működési kereteit meghatározó szabályozás rájuk nem érvényes)” (www.ksh.hu).

²¹ Más források az érdekképviselői szervezetek egy részét is ide sorolják.

6. A civil szervezetekkel kapcsolatos kutatási irányok

A civil szervezetek az utóbbi időben egyre nagyobb figyelmet kapnak a világ minden részén, legyen szó akár fejlett, akár fejlődő országokról. E szervezetek előtérbe kerülésének okairól szakemberek serege alkotta meg a legkülönbözőbb elméleteket amelyek – bár megközelítésüket tekintve gyakran eltérnek egymástól – abban általában megegyeznek, hogy a nonprofit szervezeteknek fontos szerepet tulajdonítanak egy társadalom életében.

A civil szervezetekkel kapcsolatos nemzetközi szakirodalom két részre osztható (Lewis, 1998). Az egyik rész kutatásai az iparosodott, fejlett országok szervezeteit, valamint azok tevékenységeit veszik célba, és elsősorban a szektor létével kapcsolatos elméletekre, a jóléti szolgáltatások és a vezetési kérdések vizsgálatára koncentrálnak. A vizsgált szervezetek megnevezésére általában a nonprofit szervezet kifejezést használják. Ettől eltérően a másik csoport kutatásai a fejlődő országok szervezeteire fókuszálnak, és a fejlesztési segélyezésben, valamint a társadalmi változások segítésében játszott szerepüket vizsgálják. A vizsgált szervezetekre nem-kormányzati szervezetekként (NGO) hivatkoznak. A kutatások mindkét csoport esetében az interdiszciplináris társadalomtudományok területén folynak, tehát a közgazdaságtani, a politikatudományi, a szociológiai és az antropológiai nézőpontok egyesítésére törekednek.

6.1. A fejlett országok nonprofit irodalma

A nonprofit irodalomban a civil szervezetek szerepének vizsgálata általában a jóléti állam értelmezési keretein belül történik. A nonprofit szervezetekkel kapcsolatos főbb elméletek összefoglalását magyarul Pavluska Valéria (1999, pp. 76-86), valamint Bartal Anna Mária (2005) tollából olvashatjuk. Bartal Kramerre hivatkozva (Kramer 2000) a nonprofit szektor fejlődését meghatározó három trendet nevez meg.

Az első trend a közgazdaságtani megközelítésen alapul, a nonprofit szervezetek gazdaságban betöltött szerepével foglalkozik. Weisbrod elmélete szerint (1991, 1977, 1988) a közjavak előállításában hárulhat rájuk fontos feladat, hiszen az állam e javak iránti keresletet nem elégíti ki mindenki által elvárt szinten, a

profitorientált szervezetek pedig nem biztosítják a társadalmi hatékonyságot. Hansmann elmélete alapján (1980, 1991) a nonprofit szervezetek szerepe az, hogy szolgáltatásaikkal a fogyasztóknak védelmet jelentsenek a profitérdekelt szervezetek visszaéléseivel (pl. minőségrontás) szemben, és megbízható partnerek legyenek. James kínálati oldal elmélete szerint (1991) a nonprofit szervezetek alapítási motívumai határozzák meg szerepeiket. Az ideológiai (vallási, politikai, kulturális) indítékkal létrehozott szervezetek az általuk képviselt eszméket igyekeznek népszerűsíteni a nyújtott szolgáltatásaikon keresztül, míg a csalási motívummal alapított szervezetek elsődleges célja a rejtett profitszerzés. Az alapítás további motívumaként említi az elmélet a társadalmi presztizs megszerzését, valamint a politikai befolyás érvényesítését.

A nonprofit szervezetek szerepét vizsgáló kutatások második trendje a szektor kudarcával foglalkozik és interdiszciplináris megközelítést alkalmaz (a társadalmi és politikai környezet is a kutatás tárgyává válik). Az interdependenciaelméletben Salamon (1987) az állam és a nonprofit szervezetek között kialakuló partneri viszonyt vizsgálja. A nonprofitok szerepe az elmélet szerint a piaci kudarcokra adott válaszban keresendő, melynek sikertelenségére reagálva lép be az állam e területekre.

A nonprofitok szerepével foglalkozó harmadik trend a jóléti elméleten alapul (Evers és Olk, 1996), amely szerint a különböző szektorok összefogására és együttműködésére van szükség a jólét megteremtése érdekében. A nonprofit szektort köztes (intermedier) területként jelenik meg az elméletben, amely összekapcsolja a többi résztvevőt felvéve azok valamely szerepét. Walcher (1997) ezek alapján a nonprofit szektor funkcióit a szektor külkapcsolataiban nyert erőforrások közvetítésében és a szektoron belüli allokatív és integratív funkciók betöltésében látja. Az allokatív szerep abban nyilvánul meg, hogy a nonprofit szektor kiegészíti a piac és az állam hiányosságait, az integratív szerep pedig a civil társadalom stabilizálását, aktivizálását jelenti.

Bartal Anna Mária a társadalmi eredet elmélet gondolatmenetét követve, végezetül arra hívja fel a figyelmet, hogy a nonprofit szervezetek szerepe mindig nagyban függött attól a gazdasági, társadalmi, jogi és ideológiai környezettől,

amely az adott korban körülvette őket, szabályozta és kijelölte számukra a betöltendő feladatokat. Mark Lyons (1993) éppen ezt kiemelve bírálja a nonprofit elméletek első két irányzatát, hiszen azok az amerikai viszonyok között születtek, így kizárólag a szolgáltató típusú szervezetekre összpontosítanak. A mai magyar viszonyokra tehát csak korlátozottan alkalmazhatók az első két elmélet megállapításai (Kuti, 1998, p. 190). A harmadik trendhez tartozó jóléti modell azonban a magyar valóságra is ráilleszthető, megfelelő adaptációt követően. E megközelítésben a nonprofit szektor egy rugalmas, mobil, sokfunkciós struktúraként jelenik meg. A szerzők egyrészt úgy interpretálják, mint szociális szolgáltató szervezetek együttesét, másrészt, mint a társadalmi integráció lényeges elemét (Bartal, 2005, p. 95).

Egy uniós tanulmány felmérései alapján a nonprofit szervezetek az állampolgári részvétel lényeges szereplői, egyszerre információhordozók, közvetítenek a kormányzat és az állampolgárok között, illetve a társadalmi érintkezésekhez megfelelő felületet biztosítanak (Mascherini et al., 2007, pp. 38-39).

A disszertáció szempontjából érdekes témáról, a nonprofit szektor funkcionális megközelítéséről ír Sebestény István (2001), aki arra hívja fel a figyelmet, hogy a harmadik szektor – bár különböző ismérvek mentén jól elkülöníthető csoportokba rendezhető – nem tekinthető homogénnek. Ahhoz, hogy a szféra szereplőit tényleges működésük alapján többé-kevésbé homogén rétegekbe lehessen sorolni, Sebestény több dimenzió mentén kialakított funkcionális osztályozási rendszer meghatározását javasolja. A ki, mit, kinek, hogyan, miért kérdéseket a szervezetekre vonatkozóan megválaszoló módszer olyan ideáltípusok kialakítására törekszik, amelyekkel a szervezetek többsége leírható.

Kuti Éva (2008, p. 12) a különböző típusú nonprofit formában működő szervezetekhez más-más funkciót és szerepkört állapított meg (4. táblázat). A civil társadalmi, illetve a gazdasági szolgáltató funkciókat elkülönítve vizsgálta, hogy az egyes szervezeti formában működő nonprofitok az adott funkciók ellátásában milyen fontos szereplőknek számítanak.

4. táblázat: A különböző típusú nonprofit szervezetek funkciói és szerepük

Funkciók, szerepek	Magán-alapítvány	Köz-alapítvány	Egyesület	Köztisztviselő	Gazdasági érdekképviselő	Szak-szervezet	Közhasznú társaság
Civil társadalmi szerepek							
Társadalmi részvétel	x		xx		x	x	
Tiltakozó mozgalmak	x		xx	xx	xx	xx	
Proaktív érdekvégyesítés	x		xx	xx	xx	xx	
Társadalomlélektani szerep	x		xx		x	x	
Gazdasági, szolgáltató szerepek							
Szolgáltatási innováció	xx		xx				x
Szolgáltató szerep	x	x	x	x	x		xx
Adománygyűjtés és -osztás	xx						
Állami támogatás elosztása	x	xx					

Forrás: (Kuti, 2008, p. 12.)

Az egyesületek főként a civil társadalmi szerepek betöltésében vesznek részt, segítik a társadalmi részvételt, tiltakozó mozgalmakat szerveznek, fontos feladatot vállalnak az érdekvégyesítésben is. A szolgáltatások terén főként az újítások, innovációk állnak közel hozzájuk. A magánalapítványok, amellet, hogy civil társadalmi szerepek is vannak, a gazdasági, szolgáltatói szerepkörben látnak el fontosabb feladatokat (pl. adományokat gyűjtenek és osztanak szét). A tipikus szolgáltatói funkciók a közhasznú társaságok (nonprofit gazdasági társaságok) profiljába illeszkednek leginkább, valamint a közalapítványok is aktívak ebben.

6.2. A fejlődő országok NGO irodalma

Az NGO irodalom a nem-kormányzati szervezeteket a fejlesztési folyamat szemzőgéből nézi, és az ebben részt vevő kulcsszereplők egyikének tekinti. A Világbank, az ENSZ szakosított szervezetei (pl. FAO), az USAID és más fejlesztéssel foglalkozó nemzetközi szervezetek publikációi általában ezt a megközelítést alkalmazzák. Az NGO irodalom szerint – van Rooy tanulmánya alapján – a civil társadalom felé napjainkban a következő fejlesztésre vonatkozó elvárások fogalmazódnak meg (idézi Fowler, 2000, pp. 7-8):

- a fejlesztési folyamat javítása (pl. szolgáltatások nyújtása közvetlenül a legszegényebbeknek, társadalmi tőke építése, méltányosság elősegítése, az állami segélyek helyettesítése);
- a demokrácia előmozdítása (pl. olyan civil funkciók kiépítése, mint az állam magatartásának ellenőrzése, kiegyensúlyozása; az érdekcsoportok túlzott befolyásának blokkolása; politikai részvétel ösztönzése, kiegyensúlyozó hatalomként az állami expanzió elleni fellépés, demokratikus intézmények kialakítása és fenntartása, a demokratikus kultúra és a „civilség” táplálása);
- egyéb funkciók (pl. a szabadpiac és a „civil magánszektor” segítése).

Fowler (2000, pp. 20-21) ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a fejlődő országok civil társadalma nem érthető meg a fejlett, nyugati országok civil társadalmából kiinduló megközelítés alapján, hanem csak a saját feltételeik között. A nonprofit szervezetek fejlődését és tevékenységét meghatározó hét tényezőt sorol fel, amelyek vizsgálata elengedhetetlen egy-egy ország civil társadalmának megértéséhez. Ezek a következők:

- Az állam és a társadalom közötti viszony természete, különösképpen a hatalmon lévő rezsim legitimitációjának foka, politikai ideológiája, valamint az autonóm civil kezdeményezések iránti toleranciája. Azaz a kormány támogatja, ösztönzi-e az állampolgári tevékenységeket, vagy határokat szab neki, és kontroll alatt tartja őket?
- A történelmi háttér, a civil élet jelenlegi formája, tartalma, sűrűsége, ereje és funkciói. Azaz a civil szféra stabil és együttműködő-e, vagy instabil és megosztott? A kultúra által meghatározott, túlélés központú-e, vagy az állampolgári jogok keretei közt értelmezett, kevésbé túlélés központú?
- A szegénység és kirekesztés jellemzői. Azaz kik az érintettek, mik az alapvető okok? A szegénység és a sebezhetőség széleskörű, vagy szorosan kapcsolódik bizonyos csoportokhoz, földrajzi területekhez? A rászorulókat közvetlenül, vagy kevésbé érintik a (külső) gazdasági megpróbáltatások?

- A kormányzati reform mértéke (a demokratizálódás folyamata az egypárti vezérléstől a többpártrendszer meggyökerezéséig), ami egyaránt vonatkozik a helyi kormányzati struktúrára is. Azaz a kormányzás központilag irányított-e, vagy a hatalom nagyrészt átruházott?
- Az állam reformja, megfelelő méretének kialakítása, amely gyakran a közszolgáltatások leépítéséhez, privatizációjához, s az állami szerepek és felelősségek állampolgárokhoz és nem állami intézményekhez való áthelyeződéséhez vezet. Azaz mennyire jellemző a társadalmi felelősségek megosztására való törekvés?
- A közigazgatás decentralizálása, a szakértelem dekoncentrációja és a hatalom delegációja az állami bürokrácia alacsonyabb szintjeire.
- A támogatáspolitikai gazdaságtana, azaz a finanszírozás jellemzői.

Minden ország a szabályozó tényezők egy sajátos kombinációját hozza létre, amelyek együtt alkotják azt a környezetet, amelyben a nonprofit szervezeteknek fejlődniük, működniük kell.

6.3. Hazai kutatások a civil szféra szerepéről

A civil szervezetek vidékfejlesztésben játszott szerepét vizsgáló kutatásoknak nincs nagy előzménye Magyarországon. Bár mind a nonprofit szervezetek, mind a vidékfejlesztés szakirodalma bőséges hazánkban, az együttes vizsgálatuk mégsem kapott eddig túl nagy figyelmet. Ennek okai között szerepelhet egyrészt a már említett jelenség, azaz hogy a hazai szerzők általában nem a (vidék)fejlesztésre koncentráló NGO irodalomból, hanem a más területeket előnyben részesítő nonprofit irodalomból merítettek ötleteket a kutatásaikhoz. Másrészt okként nevezhető meg az a feltételezés is, hogy a nonprofit szervezetek vidékfejlesztésben való részvétele az utóbbi időig nem volt számottevő.

Az átfogó vizsgálatok közül G. Fekete Éva helyi fejlesztésekkel kapcsolatos gyűjteményeit (1998, 2001) említtem meg, amelyek a nonprofit irodalom mellett az NGO irodalomból is merítenek, számos példát hozva a harmadik világ önszervező szervezetei közül. További említésre méltó az, a Szörényiné Kukorelli Irén (1999) témavezetésével készített tanulmány, amely a rendszerváltás utáni tíz év

történeteit veszi alapul, s a civil szervezetek (valamint a kistérségi társulások) megjelenését, partneri viszonyát, illetve a területfejlesztés, a helyi gazdaságfejlesztés és a helyi életminőség javításában játszott szerepüket vizsgálja. A kutatás arra mutatott rá, hogy a civil szervezetek és a kistérségi társulások kapcsolata gyenge, s kiépítetlen még a kistérségi szintű civil szervezeti struktúra (Szörényiné, 2001, p. 79).

Osváth László doktori disszertációjában (2009) a magyar nonprofit szektor társadalmi fejlődésben játszott szerepeit értékelve megállapítja, hogy mind a szolgáltató, mind az érdekképviselői, mind pedig a közösség-szervező oldalát gyengének kell minősítenünk. Annak ellenére, hogy számos szervezet kínál minden egyes funkció megvalósulására pozitív példát. A szerző rámutat, hogy a hazai nonprofit szektor nemcsak az országon belül ellátandó feladatokhoz képest tekinthető gyengének, hanem mindhárom szerep tekintetében elmarad a fejlett nyugati demokráciáktól is. Az értekezés nem taglalja részletesen e gyengeségek okait, ugyanakkor kijelenti, hogy a gyenge erőforrás-ellátottság csak az egyik fontos tényező. Ehhez hozzáadódnak a társadalmi értékrendbeli jellegzetességek, örökölt kulturális és szociálpszichológiai adottságok, valamint a nonprofit szektor ismeretének hiánya is. A vizsgálat a gyengeségek társadalmi-gazdasági következményeinek feltárására sem terjedt ki. Ugyanakkor, ha az elméletek helyesek – mondja Osváth – ezeknek meg kell mutatkozniuk olyan területeken, mint például a hátrányos helyzetű csoportok kedvezőtlen társadalmi esélyei; a gyenge társadalmi szolidaritás; a magas közéleti korrupció; a politikai döntések alacsony társadalmi elfogadottsága; környezetszennyező iparágak megtelepedése; gazdasági együttműködések magas tranzakciós költségei; vagy az intézményrendszer-től független kis léptékű társadalmi szolgáltatások hiánya stb.

A témában további cikkek, tanulmányok is napvilágot láttak, ám ezek közül egy sem vizsgálja átfogóan a kérdéskört, annak csak részterületeit érinti, például a nonprofit szervezetek szerepe a közszolgáltatásokban (Horváth T., 2002, pp. 157-193), a szociális ellátásban (Kákai, 2003), az önkormányzati döntéshozókészítésben (Varga I., 1996), a társadalomépítésben (Vajda, 1997), vagy az egész életre kiterjedő tanulásban (Arapovics, 2009). Vagy egy-egy földrajzi terü-

letet, régió nonprofit szférájának bemutatása során érinti a témát (Nárai, 2008; Ajkay, 2011) Vidékfejlesztés a 4H gyermekszervezettel címen a szerzők egy Amerikából indult, önkéntes oktatási program szellemében létrehozott szervezet céljait mutatják be hazánkban. A program a vidékfejlesztés integrált megközelítéséből indul ki, alapvetően szocializációs jellegű, és hatékony prevenciót jelenthet az ifjúsági munkanélküliség kezelésében, s a fiatalok helyben tartásában (Nanszákné és Juhász, 1995). Vercseg Ilona írásaiban a közösségfejlesztés (1999) és a helyi cselekvés (1995) jelentőségét, valamint nehézségeit mutatja be. Véleménye szerint a vidéknek ahhoz, hogy kitermelődjének a harmadik szektorbeli szolgáltatásai, támogatásra és szakmai segítségre van szüksége. Nem elegendő pusztán a belső erőforrások fejlesztése, mert a vidéknek nincs annyi tartaléka (szellemi, fizikai erőforrása), hogy kizárólag önmaga tudna segíteni saját magán. A belső erőforrások fejlesztése mellé külsőket (kormányzati támogató programokat) is oda kell rendelni. Az azonban, hogy a külső támogatásokkal egy térség mennyire tud élni, már nagymértékben függ a segítő (például a lakossági részvétel fokozásával foglalkozó, közösségfejlesztő) szervezetektől. A közösségfejlesztés a szervezettség, az önkéntes cselekvés és tanulás, a felelősségérzet és szolidaritás kialakulását támogatja helyi szinteken. A fő cél az – írja a Szerző – hogy mindenki megtanulja szerepeit a „demokrácia nevű színdarabban”, illetve, hogy kiépüljenek a helyi cselekvési struktúrák, infrastruktúrák. A helyi fejlesztés ezek szerint intézmények építése a helyi közösségben (amely alatt Vercseg Ilona intézményesült szokások, szervezetek és szolgáltatások kialakítását érti). A civil szervezetek területfejlesztésben játszott szerepével foglalkozik Finta István (1999) kiemelt figyelmet fordítva az érdekképviselési, érdekérvényesítési funkcióik vizsgálatára. A nonprofit szervezetek területi szerkezete szempontjából érdekes tanulmány Rechnitzer János írása (1998), amely e szervezetek megjelenésének, elterjedésének intenzitását, terjedési dinamikáját követi nyomon a rendszerváltás utáni években. A szerző konklúzióként megállapítja, hogy a nonprofit szektor és annak támogatottsága egyértelműen szoros kapcsolatban áll a területi gazdaságok, illetve lakosság jövedelmi állapotával. Nélkülözhetetlenek tehát szerte olyan központi, nemzetközi programok, amelyek az átmenet további szaka-

szában is segítik a szektor kiszélesedését, legalább a kedvezőtlen adottságú régiókban. Cikkében a vidékfejlesztő civil szervezetek hátrányos helyzetű területeken való kialakulásával és tevékenységével foglalkozik Márkus János (2000), aki optimista megközelítéssel a jövőre vonatkozóan megállapítja, hogy e szervezetek mind társadalmi, mind gazdasági vonatkozásban előtérbe kerülnek, folyamatosan erősödnek, amely által egyre inkább terjed a helyi társadalmak autonómiája, érdekérvényesítő képessége. Vidékfejlesztési kézikönyve alapján Lukács Gergely (2004) a civil szervezetek szerepét abban látja, hogy ezek a szervezetek olyan többlet szellemi és anyagi energiák mozgósítására, becsatornázására képesek, amelyekre nélkülözhetetlenül szükség van a vidéki területeken, másrészt pedig erre a többi szereplő nem képes. Véleménye szerint a civil szervezeteknek a helyi szükségletek felismerésétől kezdve a megvalósítás ellenőrzéséig a vidékfejlesztés minden fázisában fontos szerepük van. Csité András tanulmánya (2005) a kistérségi fejlesztési tanácsoknál regisztrált civil szervezetek fejlesztő tevékenységét vizsgálja. Megállapításai között szerepel, hogy legnagyobb vidékpolitikai civil szervezeti aktivitásra Közép-Magyarország mellett a Dél-Dunántúlon lehet számítani, illetve, hogy a vidékpolitikai szempontból legaktívabb szervezetek egyesületi formában működnek. A tanulmányból azt is megtudhatjuk, hogy a civil szervezetek vidékfejlesztési szempontból a hátrányos helyzetű térségekben a legaktívabbak, s ezekben a kistérségekben a legjelentősebb a LEADER-típusú közösségfejlesztés támogatottsága is. Ezzel szemben a fejlett kistérségekben magas a vidékpolitika megvalósításában közreműködni nem akaró civil szervezetek aránya, és erősebb a nem mezőgazdaságra alapozott fejlesztési szemlélet.

Osváth László „A civil szervezetek térségi együttműködései Magyarországon” című tanulmányában (2005, p. 9) megállapítja, hogy gyakran tapasztalható az a szemlélet, hogy a problémákra másoktól, felsőbb szervektől, államtól, polgármestertől várják az emberek a megoldásokat, pedig a fejlesztést a térségben élőknek kell tartalommal megtölteni. A fejlődési irány és célok meghatározásában, megvalósításában a civil szférának pótolhatatlan szerepe van. A szerző emellett kiemeli a civil ellenőrzési (civil kontroll) funkciót is, amely a civil szektor megfelelő működése révén valósul meg. Osváth kifejti, hogy a civil szerveze-

tek jelenléte önmagában is előnyöket hordoz. Például negatív piaci trendek esetén a helyi civil szervezetek nagy eséllyel folytatni tudják tevékenységüket, mert nemcsak a piaci viszonyokba ágyazódnak be (igaz, ez térségenként eltérő lehet). A gazdasági fejlettség hagyományos mérőszámaival is mérhető a pozitív hatásuk (például foglalkoztatottak aránya), ugyanakkor Osváth szerint a civil szervezetek jelentősége elsősorban nem gazdasági, hanem társadalmi. A társadalmi tőke, a bizalom és a civil szervezeti aktivitás a demokrácia működtetésének is az alapjai, hiányuk kimutatható anyagi, gazdasági és egészségi veszélyeztetettséggel jár. Az állam és a társadalom közti közvetítő szerepük során megváltoztatják a hatalom egyensúlyát az utóbbi javára. Ellenőrzik és felügyelik az államot a közélet erkölcsének, a politikai döntések indokoltságának nyilvános megítélése révén (Osváth, 2005, pp. 9-12).

Nárai és Reisinger (2011) egy nyugat-dunántúli kutatás (Nárai, 2008) eredményei alapján a civil szervezetek leggyakoribb szerepvállalási területei között a következőket említik meg:

- kulturális, szabadidős igények kielégítése, ismeretbővítés lehetőségének megteremtése (rendezvény szervezés, kiadványok megjelentetése);
- szolgáltatások nyújtása (speciális szolgáltatások);
- közélet alakítása, közügyek befolyásolása (önkormányzat döntéselőkészítő munkájába való bekapcsolódás, azaz civil kontroll, közéletben való aktív szerepvállalás)
- intézményeknek, szervezeteknek, illetve magánszemélyeknek nyújtott támogatás, segítségnyújtás.

A szerzők rámutatnak arra, hogy a nonprofit szervezetek jelentős része egyszerre több területen is felvállal feladatokat.

6.4. A legjellemzőbb civil szerepkörök

Salamon és társai (1995, 1999, 2000) átfogó kutatásokat végeztek, amelyekben a fejlődő és a fejlett országok civil szervezeteit is vizsgálták, törekedve a két irány egységesítésére. Kutatásaik szerint az ország fejlettségétől függetlenül a civil szervezetek tevékenysége lehet:

- szolgáltatói: valamilyen köz- vagy közösségi jelleggel rendelkező (egészségügyi, oktatási, kulturális);
- innovációs: a civil szervezetek rugalmasabbak és alkalmazkodóképesebbek más szervezeti formáknál, így létezik egy olyan elvárás felénk, hogy új ötletek inkubátoraként szolgáljanak a közproblémák azonosítása és megoldása terén, valamint az új tevékenységterületekre való belépésben és az addig be nem töltött igények kiszolgálásában. A civil szervezetek ugyanazt az innovatív szerepet játszhatják a közszférában, mint amit a kisvállalkozások játszanak az üzleti szférában;
- érdekképviselési (advocacy): e szervezetek kapocsként szolgálnak az egyének és a tágabb politikai folyamatok között, módot adnak arra, hogy a csoportérdek szélesebb közfigyelmet kapjon, hogy elmozdulás történjen a kormányzati politikában, vagy a szélesebb társadalmi változások irányába. (A civil szervezetek fontos szerepet játszhatnak a saját működési területükhöz kapcsolódó közpolitikai innovációk, újítások kidolgozásában). Két jelentős dimenziója van ennek a szerepnek, a személyes és a közösségi²², vagy más elnevezéssel a polgári és a közpolitikai²³, azaz a civil szervezetek nem csak a szakpolitika-orientált tevékenységeket, hanem a szélesebb körű aktív polgári részvételt is előmozdíthatják²⁴;
- kifejezésre juttató (expressive) és vezetésfejlesztési célú: az érdekképviselés csak egy formája annak a képviselési tevékenységnek, amely a civil szervezetektől elvárható, szerepük ennél szélesebb körű, az egyének és csoportok önkifejezésének eszközei is egyben. Elősegítik a polgári részvételt, védik a társadalmi, vallási, kulturális és kisebbségi csoportok érdekeit. Az egyéni önkifejezés eszközeként elősegítik a vezetésfejlesztést. Ezen a szerepen keresztül fontos feladatot látnak el a pluralizmus és a társadalmi sokszínűség értékeinek védelmében, megőrzésében²⁵;

²² Personal és public advocacy

²³ Citizen advocacy és policy advocacy

²⁴ Expanded conception of advocacy

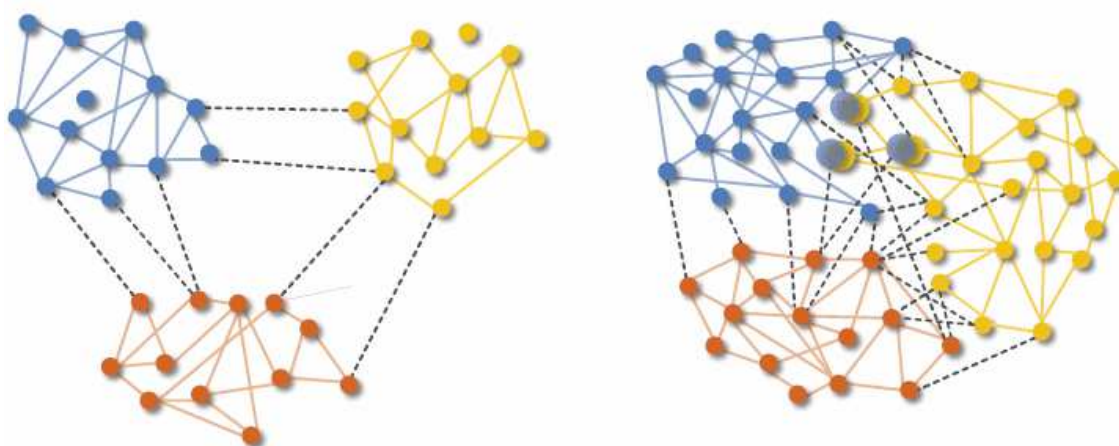
²⁵ Ezt a szerepet értékőrző szerepnek is nevezik.

- közösségépítő és demokratizációs: a társadalmi sokszínűség támogatása mellett a civil szervezetek egységesítési szerepet is betöltenek, amelyet integratív szerepnek is neveznek és a társadalmi tőke fogalmához kapcsolódik. A társadalmi interakciók ösztönzésével a civil szervezetek segítenek kiépíteni a bizalom szokásait és a kölcsönösséget, amely hozzájárul a közösség érzéséhez. Ennek a szerepnek köszönhetően elősegíthető a gazdasági növekedés és a demokratizáció folyamata is.

Heinrich (2010) a civil társadalom, civil szervezetek demokrácia-építésben betöltött szerepét elismeri, fontosnak tartja, és megállapítja, hogy ez kétirányú folyamat. Ahogyan az erős civil társadalom elősegíti egy ország demokratikus működését, úgy a demokráciaként való működés hossza alapvetően meghatározza, hogy egy ország civil társadalma erős lesz-e. A fiatal demokráciákban a civil társadalom ereje átmenetileg, a demokratikus berendezkedés megszilárdulásáig alacsony, sőt Heinrich szerint csökkenő tendenciát mutató. A konszolidáció fázisát követően azonban a civil társadalom gyorsütemű erősödésnek indul.

A vidékfejlesztésben bekövetkezett paradigmaváltáshoz hasonlóan a civil szervezetek szerepköréit illetően is megfigyelhető egy jelentős változás. A három szférát egymástól elkülönülten kezelő régi modell helyét egyre inkább átveszi a szférák sokkal szorosabb összefonódását, integrációját feltételező új modell (6. ábra).

6. ábra: A civil szféra szerepének változó paradigmája

Forrás: (World Economic Forum, 2013) alapján

A régi paradigma szerint a szektorok között korlátozott a kölcsönhatás, minden szektornak megvan a saját, többi szektortól független szerepe a társadalmi problémák kezelésében. Az új paradigma ezzel szemben sokkal több lehetőséget ad a szektorok közti kölcsönhatásokra, együttműködésekre, partnerségekre, innovációkra. A szektorok közötti szerephatárok egyre inkább elmosódnak, ami kedvez az olyan hibrid szervezetek kialakulásának, mint amilyenek például a társadalmi vállalkozások (World Economic Forum, 2013, p. 10). Véleményem szerint hazánkban ilyen hibrid szervezetnek tekinthetők a LEADER program akciócsoportjainak nonprofit szervezetei is.

6.5. Partnerség a vidék fejlesztéséért – a LEADER²⁶ program

6.5.1. Háromoldalú fejlesztési együttműködés

Az Európai Unió LEADER programja²⁷, amely a vidék gazdasági fejlesztése érdekében közösségi kezdeményezésként indult 1991-ben, ma már a negyedik generációját éli. A helyi szinten működő aktív társulásokra építő Programmal – melynek célja a helyiek segítése a környezetükben rejlő lehetőségek felfedezésében, és fenntartható módon való kihasználásában – Magyarországon 2001-től találkozhatunk. A LEADER program hazai megvalósítása három elkülöníthető szakaszra osztható. A 2004-ig tartó, ún. kísérleti fázis az uniós csatlakozással megnyíló LEADER+ Programra való felkészülést kívánta segíteni – akkor még hazai forrásokból. A 2007-ig tartó második szakaszban az Agrár-és Vidékfejlesztési Operatív Program részeként, annak céljai mentén épült fel. A jelenlegi programozási időszakban pedig önálló tengelyként, az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program három intézkedéscsoportjának (versenyképesség javítása, környezet fejlesztése, vidéki életminőség javítása és diverzifikáció) megvalósítási módszereként szolgál.

A LEADER megközelítés mögött rejlő elgondolás szerint a vidékfejlesztési stratégiák eredményesebbek és hatásosabbak, ha helyi szereplők helyi szintű döntésein alapulnak és kerülnek megvalósításra. Ez a helyi önkormányzatok, vállalkozások, és civil szervezetek háromoldalú partneri együttműködését jelenti. Egy meghatározott civil részvételi szint hiányában, ami jelenleg Magyarországon 60%²⁸, a helyi akciócsoportok például nem is kaphatnak uniós támogatást (93/2007. (VIII. 29.) FVM rendelet).

Az egyes szektorok közti határok elmosódása tetten érhető a LEADER programban is, ugyanis jelenleg valamennyi háromoldalú partnerség civil szervezeti (egyesületi) formában működik. Előírásként csak 2012-től kötelező ez a for-

²⁶ *Liaison Entre pour le Development de l'Economie Rurale* (Közösségi kezdeményezés a vidék gazdasági fejlesztése érdekében)

²⁷ A LEADER-t egyaránt szokták programként, módszerként, megközelítésként, szemléletként is említeni. Mindegyik kifejezés saját jelentéstartalommal bír, ám a LEADER esetében ezek gyakran szinonimaként használatosak. A tanulmányban mi sem teszünk köztük különbséget.

²⁸ A helyi akciócsoport tagságán belül a civil és üzleti szféra együttes arányára vonatkozik.

ma, de az akciócsoporthoz nagy része már megalakulásakor ezt választotta.²⁹ A kezdetekkor (2008-ban) rövid telefonos interjú keretében faggattam a Dél-Dunántúli régió akciócsoporthozainak képviselőit,³⁰ hogy miért az egyesületi forma mellett döntöttek. Választásukat a következőkkel indokolták: „demokratikusabb elveken működik”, „reprezentatívabb”, „az alapítás szempontjából egyszerűbb”, „csak egymillió forint kell a létrehozásához”, „LEADER-szerűbb, mint más formák”, illetve „az Irányító Hatóság érzékelhetően ezt a formát preferálja” (Varga E., 2008).³¹ Az egyesületi formában való működés tehát az akciócsoporthoz nagy részének szándékával is egybeesik.

6.5.2. A partnerség szintjei és a fejlesztés jellege³²

Lukesch (2007) modellje a helyi partneri együttműködések lehetséges szintjeit, fejlesztésben betöltött szerepeit ismerteti. A modell abból indul ki, hogy egy adott terület partnerségeinek létrejöttét, működését, szerepeit meghatározza az a társadalmi, gazdasági és kulturális környezet, amelybe be van ágyazva.

Az első szinten - ahol a létfenntartás és a túlélés a tét - nincs működő helyi partneri együttműködés. A létfenntartás érdekében nyújtott segítséget főleg kívülről beavatkozva koordinálják. Ez az irányítási mód Európa vidéki területein szerencsére elég ritkává vált. Általában katasztrófák (például természeti csapások, polgárháborúk) alatt és után jellemző.

A második szint esetében a helyi partneri együttműködés a valahová tartozás érzését táplálja és a terület történelmi, kulturális, vagy természeti örökségei mentén hoz létre közös kapcsolódási pontot. Ezen a szinten a közigazgatási határoktól független közös identitás fontos hajtóerejét jelenti a helyi fejlesztésnek.

A harmadik szintnél a helyi közösség felemeli a hangját: a partnerség keretében artikulálja a helyiek szükségleteit, erősíti a helyi öntudat kialakulását és a helyi akarat kifejezését. A közös szükségletek kifejezésének képessége számos

²⁹ A megalakulásakor az előírás az volt, hogy a szervezeti forma nonprofit jellegű legyen, azaz, vagy egyesületként, vagy non-profit korlátolt felelősségű társaságként, vagy non-profit részvénytársaságként kezdhették meg működésüket az akciócsoporthoz.

³⁰ A Dél-Dunántúli régió esetében 15 akciócsoporthozból 12 lett egyesület.

³¹ A nonprofit kft. és zrt. mellett szóló érvek között megfogalmazódott, hogy ezek a szervezeti formák a hatékonyabb munkát jobban elősegítik, valamint a szakmai szempontok megjelenítésére alkalmasabbak.

³² Az alfejezet tartalma (Lukesch, 2007) kézikönyvén alapul.

innováció kiindulási pontja a vidéki területeken. Ez a folyamat gyakran valamilyen észlelt fenyegetettség hatására (pl. gazdasági visszaesés, környezetkárosodás, stb.) indul be, s ennek során a helyiek felfedezik, hogy összehangolt cselekvéssel meghallgatásra találhatnak. Ez a környezet kedvez a helyi vezetők kiemelkedésének.

A negyedik szintnél a partneri együttműködés keretében egy helyi cselekvési tervet dolgoznak ki és valósítanak meg, valamint támogatják a projektek kezdeményezőit. A rendelkezésre álló helyi erőforrásokkal főleg közösségi programok forrásait emelik be kívülről. A kormányzat erőteljes szerepet játszik a tevékenységek megvalósításában, ellenőrzésében. Csak ettől a ponttól kezdve beszélhetünk a szó szoros értelmében vett fejlesztési programokról. A racionális döntéshozatal és ügyintézés, valamint a finanszírozás és támogatás objektív kritériumok alapján való kezelése fontos szerepet játszanak. A program teljesítését a közkiadások igazolása miatt értékelik.

Az ötödik szint esetében a helyi partnerség mozgósítja a helyieket, hogy új ötletekkel rukkoljanak elő. Ösztönzi a vállalkozói kedvet, támogatja a kezdő vállalkozásokat és jutalmazza az innovatív projekteket. A gazdasági szereplőket új vállalkozási ötletek generálására, új szövetségek kialakítására, illetve a helyi hozzáadott érték és a területi versenyképesség növelésére ösztönzik.

A hatodik szintnél a partneri együttműködés az egyezkedés és az egyeztetés színteréül szolgál. Új szereplőket vonnak be a folyamatba és a részvételi fejlesztés módszereit alkalmazzák a terület közös jövőképének létrehozása érdekében. A társadalmi és területi egyenlőtlenségekkel kapcsolatos növekvő tudatosság megfelelő projekteket és intézkedéseket indít el. Az addig rejtett források és marginalizált csoportok is teret kapnak a közreműködésre.

A hetedik szinten a helyi partnerség kulcspozíciót szerez a helyi szereplők hálózatában, elsősorban koordináló tevékenységével segíti a helyi kezdeményezéseket. Hosszú távú stratégiai jövőkép készül, a támogatási programokat és intézkedéseket úgy hangolják össze, hogy a közös jövőképet szolgálják. A külső kapcsolatokat módszeresen kiaknázzák e cél elérése érdekében.

A nyolcadik szinten a helyi partneri együttműködés kulcsszereplő a helyi irányításban, részt vesz a globális hálózatosodásban és a programfejlesztés és -megvalósítás vertikális partnerségeiben. Formálja a szomszédsági kapcsolatokat és együttműködik más területekkel. A helyi szereplők aktív szerepet kapnak a területi politikák formálásában. A helyi fejlesztést globális perspektívában szemléljük. A döntéshozatal más szintjeihez való hozzájárulás jelentős, az autonómia foka a helyi fejlesztésben számottevő. A külső és belső kapcsolatok a hierarchikus kötöttségek helyett szerződéseken alapulnak.

Ha megvizsgáljuk a LEADER Program helyi vidékfejlesztési stratégiáinak formai követelményeit, észrevehetjük, hogy az előbb említett szintek közül különösen a hetediket (egyediség) célozzák meg. Egy kevésbé fejlett társadalmi és gazdasági környezetben a helyi akciócsoport a projektek segítőjeként játszik aktív szerepet. Ezzel szemben a hetedik szinten levő akciócsoport inkább az érintettek helyi hálózatait koordinálja, támogatja, a projektszintű működés nyomán követését inkább a specializáltabb alhálózatokra, vagy társulásokra bízta.³³

A fentiekben túl Lukesch megkülönböztet három fajta fejlesztési tevékenységtypust, amelyek eltérő arányban ugyan, de valamennyi fejlődési szinten megfigyelhetők. Ezek az animációs³⁴, a strukturáló és a konszolidáló tevékenységek. Az „animációs tevékenységek” mozgósítják a helyieket, és új módokon hozzák össze őket. Lehetővé teszik a helyi nézőpontok megváltoztatását, a korlátok lehetőségekként való szemlélését. Az ilyen típusú tevékenységek olyan találkozási teret és fórumot igyekeznek létrehozni, ahol nyilvánosan értékelhetik a meglévő struktúrákat és meggyőződéseket. Segítik az innovatív ötletek felszínre hozását és az embereket az álmaik megvalósítására bátorítják. Az animációs tevékenységek célja a felfedezés. A második fajta tevékenységet a lukeschi modell „strukturáló tevékenységeknek” nevezi. Ezek egy adott terület tárgyi és eszmei környezetét módosítják, hogy azok jobban elősegítsék a tevékenységek tartós létrejöttét. Ez egyaránt állhat fizikai infrastruktúra létrehozásából, üzleti beruházásokból, új

³³ Lukesch az irányítás nyolc módjára vonatkozó megállapításait egy spiráldinamikára épülő szociálpszichológiai modellből kiindulva teszi meg. A modell alkalmazhatóságának értékelésére a dolgozat keretei között nem térek ki.

³⁴ Élénkítő, életre keltő

társulás, szervezet kialakításából, vagy egy új márka megteremtéséből. A harmadik típusú, ún. „*konszolidáló tevékenységek*” a társadalmi és gazdasági működés általános fenntarthatóságának és életképességének biztosítását célozzák meg. Úgy ösztönzik a területi versenyképességet, hogy az ehhez hosszútávon hozzájáruló valamennyi szempontot figyelembe veszik. A konszolidáció ebben az értelmezésben az innováció beágyazását jelenti a terület társadalmi és gazdasági környezetébe. Az ilyen típusú tevékenységek gyakran kapcsolódnak helyi klaszterek és integrált értékláncok kiépítéséhez, területi marketing koncepciókhoz, stb.

A három bemutatott fejlesztési tevékenységtípus közül az animáció a partnerség kezdeti fázisaiban bír általában nagyobb jelentőséggel, és szereppel, hiszen ekkor van nagyobb szükség a helyiek mozgósítására, aktivizálására, az új ötletek felszínre hozására. A strukturáló tevékenységek általában ezt követően nyernek nagyobb teret, hogy kialakítsák az ötletekhez szükséges környezetet. A konszolidáló tevékenységek pedig gondoskodnak ezek maradandóságáról, fenntarthatóságáról.

7. Nemzetközi összehasonlítás és tapasztalatok

Salamon és szerzőtársai az országokat³⁵ civil szektoruk jellemzői alapján három fő csoportba sorolták (1999):

- Közép- és kelet-európai országok, melyek civil szektorát a kommunista múlt örökségéből adódó ellentmondásosság jellemzi.
- Latin-amerikai országok, melyekre a civil szektor kettőssége jellemző. Egy formalizáltabb, főleg a középosztályhoz kapcsolódó civil szektorral párhuzamosan egy informálisabb, alulról szerveződő, főleg a szegényekre fókuszáló szektor is jelen van.
- Fejlett országok, ahol a már stabilizálódott civil szektor megújulására és a másik két szektorral szembeni identitásának megőrzésére van szükség (a túlbürokratizálódás, valamint az elüzletiesedés elkerülésére).

7.1. A magyar civil szektor nemzetközi viszonylatban

Magyarország az első csoportba tartozó országok közé került a fenti besorolásban, ahol a szocializmus hagyatékaként az akkor megtúrt, vagy támogatott kulturális és szabadidős, valamint szakmai és szakszervezetek dominanciája a jellemző.³⁶ A korábbiakban kizárólag az állam által biztosított alapvető jóléti szolgáltatások területén (egészségügy, oktatás, szociális ellátás) a civil szervezetek jelenléte az észak-amerikai, vagy a nyugat-európai országokéhoz képest továbbra is csekély mértékű.

A magyarországi civil szektor állapota a Johns Hopkins Intézet civil társadalmi indexe alapján a fejlett országokhoz képest elmaradottabb, a poszt-szocialista országokhoz hasonlítva azonban jónak mondható. Az index három dimenzió kerestül³⁷ ragadja meg egy adott ország civil társadalmának állapotát. Az egyik a civil szféra kapacitása (mérete, aktivitása), a második a jogi, pénzügyi

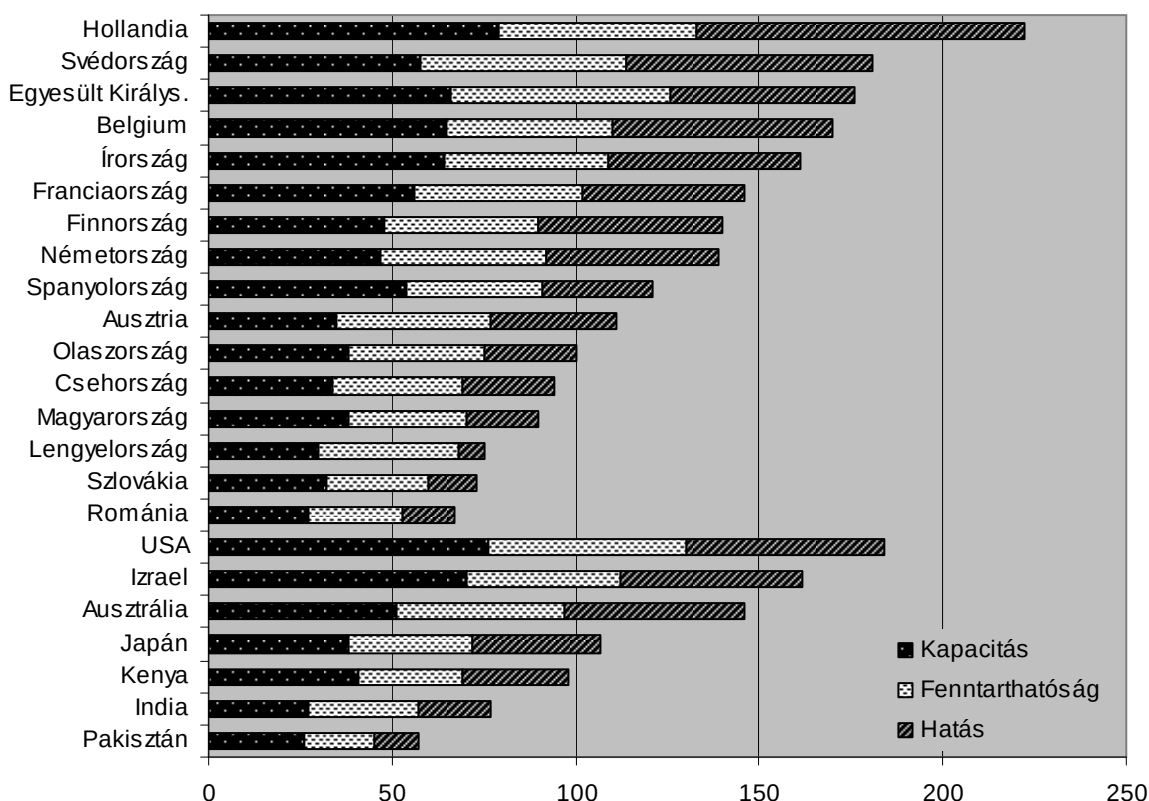
³⁵ Az általuk vizsgált országok a következők: Ausztria, Belgium, Finnország, Franciaország, Németország, Írország, Hollandia, Spanyolország, Egyesült Királyság, Cseh Köztársaság, Magyarország, Románia, Szlovákia, Ausztrália, Izrael, Japán, USA, Argentína, Brazília, Kolumbia, Mexikó, Peru.

³⁶ Ezt további kutatások is alátámasztották, például Kolarič-Zakar, 2006.

³⁷ Amelyeket több indikátor segítségével határoznak meg.

és társadalmi területen való önfenntartó képessége, a harmadik pedig a társadalmi, gazdasági és politikai életre kifejtett hatása³⁸ (7. ábra).

7. ábra: Civil társadalmi index

Megjegyzés: Az index összetevőinek (kapacitás, fenntarthatóság, hatás) maximális értéke 100-100.

Forrás: (Salamon et al., 2004) alapján saját szerkesztés

A magyarországi és a fejlettebb országok civil szektora közti különbséget az USA-val való összehasonlításban jól nyomon lehet követni³⁹ (Salamon, 2012). Míg arányaiban a civil szervezetek száma közel hasonló (az ezer főre jutó szervezetszám Magyarországon 6,5, az USA-ban 6,4), addig az e szervezetekben akár önkéntesen, akár fizetett módon munkát végzők aránya már nagymértékben különbözik. Nálunk csak a népesség 5,5 százaléka tevékenykedik a civil szférában⁴⁰, az USA-ban ez az arány 22,9 százalék.⁴¹ A nagy eltérés egyik fő oka az

³⁸ Johns Hopkins Global Civil Society Index; JHU/GCSI (Salamon et al, 2004).

³⁹ Az USA-val való összehasonlítást indokolja, hogy ez az állam tekinthető az egyik legdemokratikusabb alapokra épülő országnak.

⁴⁰ Ebben az önkéntesként dolgozók száma is benne van.

önkéntességi hajlandóságban keresendő. Amíg az USA-ban a felnőtt lakosság 22 százaléka vállal valamilyen önkéntes munkát⁴², nálunk ez az arány csak 3 százalék (ami ugyanakkor magasabb, mint a fejlődő és poszt-szocialista országok 1,91 százalékos átlaga). Emellett a fizetett munkavállalók aránya is (több mint hat-szor) magasabb az USA civil szektorában, mint nálunk⁴³ (Salamon – Sokolowski, 2004). A civil szektor összes bevétele az ország GDP-jéhez viszonyítva az USA-ban számottevően magasabb (13,7 százalék), a magyarországi arány háromszorosa. A bevételi források összetételében legnagyobb különbség az alaptevékenységek, tagdíjak területén mutatkozik. Az USA civil szervezeti bevételeinek több mint fele (52 százalék) ebből származik, nálunk ez az arány 27 százalék.

A közép- és kelet-európai országok civil szektorának legfontosabb fejlesztési területeiként Salamon és szerzőtársai (1999) a következőket nevezték meg:

- a szektor legitimációjának elősegítése;
- kapacitásépítés: ami egyaránt jelenti az infrastrukturális háttér fejlesztését, képzéseket, az információáramlás segítését és a kormányzat felé való egy- séges fellépést; valamint
- forrásfejlesztés, a fenntartható pénzügyi alapok megteremtése.

A Transparency International Magyarország kutatása (2012) alapján a magyar civil szektor helyzete egy évtizeddel a fenti javaslatokat követően annyiban változott, hogy szervezetei mára elfogadható jogi környezetben működnek. A tanulmány szerint az átláthatóság és az érdekérvényesítés területén azonban még mindig komoly problémákkal küzd a szféra. A finanszírozási feltételek pedig egyre romlanak, ami a hazai és uniós közpénzekről való függés erősödésének irányába hat, különösen akkor, amikor a társadalom részéről hiányzik az erős támogató bázis.

⁴¹ A gazdaságilag aktív népesség arányában Magyarországon ez 1,15%-ot, az USA-ban 9,8%-ot jelent (Salamon – Sokolowski, 2004).

⁴² A fejlett országok átlaga 7,41%. Hollandiában 16%, Németországban 10%, Norvégiában 52% (!), Lengyelországban 12%, Szlovákiában 4%, a Cseh Köztársaságban 5%, Romániában 2% (Salamon – Sokolowski, 2004).

⁴³ A gazdaságilag aktív népességben belül. USA: 6,28%; Magyarország: 0,94%; Hollandia: 9,21%; Németország: 3,54%; Norvégia: 2,69%; Lengyelország: 0,64%; Szlovákia: 0,57%; Cseh Köztársaság: 1,32%; Románia: 0,35%.

7.2. Tapasztalatok, követhető stratégiák, modellek

A nonprofit szervezetek forráshiányos állapota átgondolt stratégiákkal javítható. A szervezet költségcsökkentést érhet el, ha például bérelt iroda helyett virtuális kirendeltséget hoz létre az Interneten. Ennek további előnye az is, hogy egyben növeli a nonprofit szervezet ismertségét, és szélesebb kör számára biztosít elérhetőséget. A weboldalra helyezett reklámfelületekből pedig bevételre is szert tehet a szervezet. A fizetett alkalmazottak önkéntesekkel való helyettesítése, kombinálása szintén költségmegtakarítást jelent. Emellett léteznek olyan, kimondottan nonprofit szervezetek számára kidolgozott modellek, amelyek a szervezet finanszírozását helyezik új alapokra.

7.2.1. Nonprofit finanszírozási modellek

Amikor megalakulásakor nonprofit formát választ egy szervezet, akkor egyben azt is kinyilvánítja, hogy elsődleges célja nem a profitszerzés lesz, profit keletkezése esetén pedig azt nem osztja fel tagjai között. Egy dolog azonban a szervezet céljait megvalósító új projekteket, programokat kitalálni, megvalósítani, és megint más ezeket fenntartani. A nonprofit szervezetek zavartalan működése akkor biztosítható, ha folyamatosan rendelkezésükre állnak a szükséges anyagi források. A tapasztalatok azt mutatják, hogy Magyarországon ez csak egy elenyésző kisebbségnek adatik meg, számos szervezetnél működési nehézségeket okoz a bevételek bizonytalansága. Megfelelő előrelátással, tervezéssel, és a nonprofit szervezet profiljára szabott finanszírozási modellel és stratégiával azonban ez a kockázat is csökkenthető. A következőkben az USA-ban sikerrel alkalmazott néhány modellt mutatok be (Foster et al., 2009).

Sok egyéni támogató:

- Szívügyekhez való kapcsolódás: a nonprofit szervezet olyan ügyekre fókuszál (például környezetvédelmi, nemzetközi, vagy egészségügyi témakörben), ami sok embert képes egyszerre megszólítani. A középpontban itt nem az érdekképviselés, vagy érdekérvényesítés áll, hanem a közös ügyben való együttes fellépés. Például az árvízkárosultak, vagy más környezeti katasztrófa által sújtottak megsegítésére rendezett koncerteken, sport-

eseményeken olyanok is ki tudják fejezni együttérzésüket, akik más módon ezt nem tették volna meg.

- **Támogatottból támogató:** A nonprofit szervezet az általa nyújtott szolgáltatásért nem számolja fel a teljes díjat, hanem arra számít, hogy a kedvezményezettjei ezt utólag, adományok formájában fogják honorálni. Sok kórház és egyetem alkalmazza ezt a modellt, amelynek sikere nagyobb, ha könnyen azonosítható a szervezet tevékenységének társadalmi haszna, ha erős az elköteleződés a szervezet iránt, valamint ha az elérést biztosító infrastruktúra rendelkezésre áll.
- **A tagok motiválása:** a nonprofit szervezet tagjai adományokkal támogatják a szervezetet, mivel annak céljai, tevékenységei életük szerves részét képezi. Ezt a modellt sikerrel alkalmazzák hitélettel, környezetvédelemmel, művészettel, vagy kultúrával foglalkozó szervezetek. A szervezet a tagokat nem újfajta csoporttevékenységre ösztönzi, hanem egyénileg szólítja meg őket a már eddig is folytatott tevékenységek támogatására. Például banketteket szervez, ahova a belépődíj adománynak tekinthető, tombolaárusítást, árveréseket tart a tagok ösztönzésére.

Egy vagy néhány támogató

- **Fő támogatók:** a nonprofit szervezetnek lehet egy, vagy több fő támogatója, akik nagy összegű adományaikkal finanszírozzák a szervezet tevékenységeit. Elsősorban azok a nonprofit szervezetek alkalmazzák ezt a modellt, amelyek valamilyen fontos probléma (például környezetvédelmi, egészségügyi területen) megoldását egyedülálló megközelítéssel végzik.

Kormányzati támogatás

- **Közszolgáltatás nyújtása:** sok nonprofit szervezet a kormányzat által ki szervezett közszolgáltatások nyújtásával (például szociális ellátás, oktatás) oldja meg a szervezet finanszírozását. A szervezet növekedésével újabb források felé való nyitásra kerülhet sor.
- **Innovátor megközelítés:** a nonprofit szervezet valamilyen társadalmi kérdésre olyan újszerű megoldási módot alkalmaz, amely kilóg a már meglevő kormányzati támogatások köréből, de a szervezetnek sikerül meggyő-

zően bizonyítani, hogy elképzelése hatékonyabb és költségtakarékosabb a többinél. Ez a modell jó kapcsolatokat tételez fel a kormányzattal, továbbá kormányzati részről is fogékonyságot igényel az újszerű megoldások felé.

- A kedvezményezettek ügynöke: léteznek olyan nonprofit szervezetek, amelyek egymás közt versenyeznek a kormányzati finanszírozású szolgáltatásaikkal, hogy elnyerjék a kedvezményezettek kegyeit. Más kormányzati programoktól eltérően itt a kedvezményezettek ugyanis saját maguk választhatnak, kitől szeretnék megkapni a szolgáltatást.

Vállalati támogatás

- Újrahasznosítás: néhány nonprofit szervezet arra szakosodott, hogy vállalatoktól, vagy magánszemélyektől természetbeni adományokat gyűjtenek, amelyeket a rászorultak részére osztanak szét. A vállalatok hajlandók lemondani a már megsemmisítésre szánt termékeikről (például lejárt szavatosság miatt), amely így azokhoz is eljuthat, akik nem tudnának fizetni érte. Ezt a modellt rendszerint az élelmezési, mezőgazdasági, egészségügyi programokban részt vevő nonprofit szervezetek alkalmazzák. A modellt választó nonprofit szervezetnek magának kell gondoskodnia a működési költségek fedezéséről.

Vegyes támogatói kör

- Piacteremtés: néhány nonprofit szervezet olyan helyzetre alapozza a szolgáltatását, amikor egyik oldalon egy önzetlen adományozó, a másikon pedig fizetni hajlandó és képes vásárló áll. Az ügyletet azonban vagy etikai, vagy jogszabályi okok miatt nem lenne helyénvaló nyereségorientált vállalkozói formában megvalósítani. A nonprofit szervezetek bevételeik nagy részét a tevékenységükhöz kapcsolódó díjakból és adományokból szerzik. Ezt a modellt elsősorban az egészségügy, valamint a környezetvédelem területén alkalmazzák.
- A helyi naggyá válik: vannak nonprofit szervezetek, amelyek helyi szintről indulva országos hálózattá nötték ki magukat. Forrásaikat helyi szintű programokon keresztül szerzik vállalkozóktól, magánszemélyektől, ese-

mények szervezéséből. A bevételek csak kis százaléka származik kormányzati forrásokból, vagy díjakból. Olyan területeken alkalmazzák ezt a modellt, ahol a kormányzati erőfeszítések az egész országban elégtelennek bizonyulnak valamilyen helyi probléma (például vidéki iskolák elszegényedése) megoldásához.

További finanszírozási modellt jelent az aktív jótékonyosság (engaged / venture philanthropy), amely az üzleti szektor befektetési és kockázati tőke modelljeit a nonprofit szektor támogatási alapelveivel egyesíti (Davis – Etchart, 2006). Az aktív jótékonyosság a hagyományos jótékonyágtól abban tér el, hogy az adományozók a pénzügyi finanszírozás mellett szellemi tőkét, menedzsmenttámogatást, kapcsolatrendszerrel is nyújtanak (társadalmi tőke) a támogatott nonprofit szervezetnek, tehát intenzívebben jelen vannak annak mindennapjaiban. Általában több évre szóló megállapodást kötnek, folyamatosan értékelve a kitűzött célok teljesülését (Davis – Etchart, 2006). Többek között cél a nonprofit szervezet pénzügyi fenntarthatóságának az elérése is természetesen az eredeti társadalmi célok megvalósulása mellett.

7.2.2. Vállalkozó nonprofitok

Az előzőekben bemutatott finanszírozási modellek közös jellemzője, hogy külső forrásokra támaszkodva szerzik meg a nonprofit szervezet bevételeit. A széles tevékenységi kör lehet egy forrásszerzési stratégia, hiszen minél több területen van jelen egy szervezet, annál nagyobb az esélye, hogy külső forrásokat (például hazai vagy uniós támogatásokat, adományokat) tudjon elnyerni. Saját tevékenységből származó bevétel nélkül azonban a nonprofitok mindig mások jó szándékára lesznek utalva, ami a küldetésük, céljaik megvalósításában is akadályozhatja őket. Mit tehet akkor egy nonprofit szervezet, ha nem akar folytonosan kiszolgáltatott helyzetben lenni? Maga is vállalkozik (társadalmi vállalkozás). A két terület (közhaszon előállítása és a vállalkozás) különböznek ugyan, mégsem összeegyeztethetetlenek a nonprofit szervezetek számára sem. Bár kétségtelenül új szemléletmódot igényelnek (Boschee, 2001).

A tapasztalatok szerint célszerű, ha a nonprofit szervezet először a tevékenységein, működő projektjein belül azonosítja és használja ki a jövedelemszerzési lehetőségeket (terméket, szolgáltatást értékesít), amellyel már akár az első évben 15%-os bevétel növekedésre is szert tehet (Boschee, 2001). Ezt követően, ha a szervezet egy adott területen már elegendő tapasztalatot szerzett, és valódi üzleti lehetőséget lát benne, megfontolandó egy különálló vállalkozás elindítása (Boschee, 2001). Ez egyszerűsítést jelent abból a szempontból, hogy a termék, vagy szolgáltatás kedvezményezettje és finanszírozója ilyenkor általában meg egyezik. Az fizet érte, aki kapja, így a szervezetnek elég a figyelmét egyfelé összpontosítani. A nonprofit szervezet keretein belül maradv a helyzet bonyolultabb, mert a kedvezményezett (például munkanélküli) és a finanszírozó (például adományozó) egymástól eltér, így a szervezet figyelme megoszlik két (vagy több) célcsoport és terület között. Egyrészt a kedvezményezettekre és a számukra kidolgozott projektekre, programokra figyel, másrészt pedig az ehhez szükséges forrásokat teremti elő (Foster et al., 2009).

Amikor egy nonprofit szervezet komolyabban vállalkozni kezd, a tipikus nonprofit kultúra és mentalitás (csak akkor lépünk, ha a siker garantált) megváltoztatására kényszerül. A kockázatvállalási hajlandóság alapvető vállalkozói készség, mint ahogy a hibákból való tanulás és az újrakezdés képessége is. A lehetőségekre való gyors reagálás igénye pedig megköveteli a nonprofit szervezeten belüli döntéshozás felgyorsulását, a felesleges döntéshozatali szintek kiiktatását. Gyakorlott szakemberek tapasztalatai alapján sok nonprofit szervezet elköveti azt a hibát, hogy nem a megfelelő készségekkel rendelkező embert helyezi egy-egy fontos pozícióba. Az innovátorok, a vállalkozók és a hivatásos menedzserek három külön típust jelentenek, akikre mind szükség van ugyan, de a szervezet fejlődésének eltérő szakaszaiban. Az innovátorok szeretnek kísérletezni, új dolgokat kitalálni, prototípust gyártani, ez az, amiben a legjobbak. A vállalkozók a prototípusból sikeres üzleti vállalkozást tudnak kialakítani, ők ebben sikeresek. A profi menedzserek pedig bevezetik a szükséges rendszert, infrastruktúrát, ami az üzlet sikeres továbbviteléhez, fennmaradásához szükséges, ők biztosítják a jövőt. A vállalkozó nonprofit szervezetnek emellett érzékenyebbnek

kell lennie a fogyasztói igényekre, és valószínűleg az árképzésének átgondolására is szükség lesz. Míg korábban elegendő volt a közvetlen költségek fedezete, egy önfenntartó szervezet pénzügyi előrehaladását agresszívabb árstratégia segíti elő (Boschee, 2001).

III. A DÉL-DUNÁNTÚL RÉGIÓ PÉLDÁJA

8. Vidéki civil helyzetkép a statisztikák alapján

Ebben a fejezetben a Központi Statisztikai Hivatal nonprofit szervezetekre vonatkozó adatainak elemzésével mutatom be e szervezetek jellemzőit. A feladat összetett, mivel a nyilvántartásokban nem különül el a vidék, mint olyan. Tehát az elemzéshez először a rendelkezésre álló adatokból kell a vidékre vonatkozókat előállítani, ami az országos adatok esetében az Eurostat megyénkénti módszerét, a Dél-Dunántúl régió adatai esetében pedig a településenkénti módszert jelenti. Erről részletesebben a módszertani fejezetben már volt szó. (A négy település-szinten működő nonprofit szervezetek statisztikai jellemzőit a 3 *függelék* foglalja össze).

8.1. Szervezetszám, szervezeti arányok

Magyarországon 2010-ben 64 987 nonprofit szervezet⁴⁴ működött, ebből az alapvetően vidéki térségekben 28 593 civil szervezet található, ami az összes civil szervezet 44 százaléka (KSH, 2012b, 207. táblázat). Országos átlagban a községekben 5-6, a városokban 66 nonprofit szervezet van jelen (KSH, 2010a, 7. táblázat). A települések egyötödében (jellemzően aprófalvak) nincsenek nonprofit szervezetek, vagy maximum egy ilyen szervezet működik (KSH, 2010a, p. 28)⁴⁵. A vidéki nonprofit szervezetek nagy része (88%) a rendszerváltást követően jött létre, közülük a 2006 után alapított szervezetek aránya a legmagasabb (KSH, 2012b, 57. táblázat).

A nonprofit szervezetek területi elhelyezkedésére vonatkozó adatok azt jelzik, hogy a Közép-Magyarország régiót követően a Dél-Dunántúl régióban legnagyobb a nonprofit koncentráció. Ezer lakosra 7,1 nonprofit szervezet jut, míg az országos átlag 6,5 (5. táblázat).

⁴⁴ Ennél valójában több szervezet létezik, de közülük sok (11,3%) nem működött, amikor a KSH adatfelvétele történt. (KSH, 2010, p. 25).

⁴⁵ 10%-ukban egyáltalán nincs, 10%-ukban pedig csak egy nonprofit szervezet van.

5. táblázat: Nonprofit szervezetek száma az egyes régiókban, 2010

Régió	Nonprofit szervezetek száma	Ezer lakosra jutó szervezetek száma
Észak-Alföld	7 562	5,1
Közép-Dunántúl	6 578	6,0
Dél-Alföld	7 765	5,9
Észak-Magyarország	7 252	6,0
Nyugat-Dunántúl	6 481	6,5
Dél-Dunántúl	6 745	7,1
Közép-Magyarország	22 604	7,7
<i>Összesen</i>	<i>64 987</i>	<i>6,5</i>

Megjegyzés: Közép-Magyarország értéke a főváros 9,2-es és Pest megye 5,6-as mutatójából adódik
 Forrás: (KSH 2012; KSH 2010b) alapján saját szerkesztés

A statisztikákból tudjuk, hogy a Dél-Dunántúl régióban 2010-ben 6 745 db⁴⁶ nonprofit szervezet volt bejegyezve (KSH, 2012a, 207. tábla), A Dél-Dunántúl régió nonprofit szervezeteinek 40%-a az átmeneti megyének számító Baranyában van bejegyezve, a maradék 60%-on a két alapvetően vidéki megye Somogy (36%) és Tolna (24%) osztozik. A baranyai magas arány elsősorban a Pécssett működő nonprofit szervezetek magas számának köszönhető (itt található a megye nonprofitjainak fele). A vidéki és nem vidéki területeken található nonprofit szervezetek aránya megyénként jelentős eltéréseket mutat (6. táblázat).

6. táblázat: A Dél-Dunántúl régió nonprofit szervezeteinek aránya a vidékiség alapján, 2010

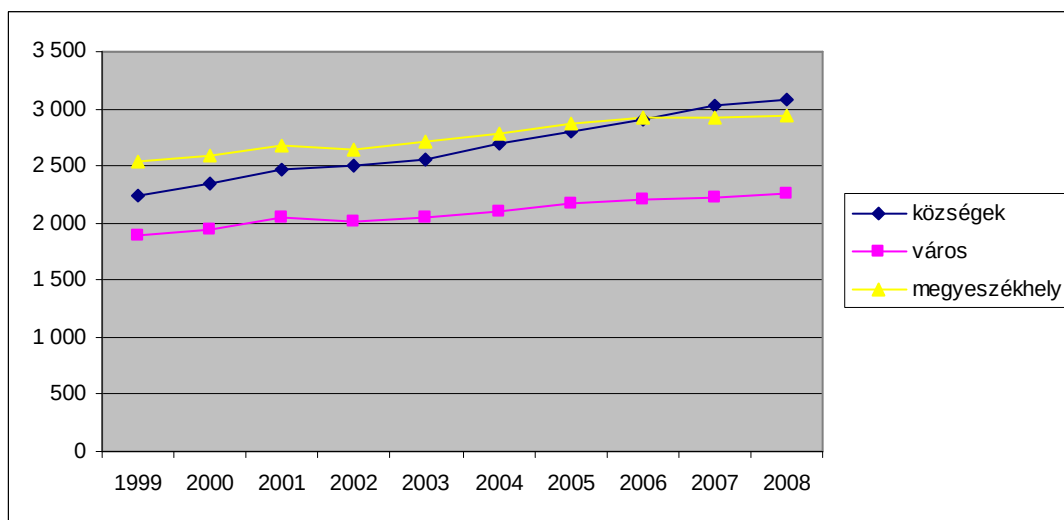
Terület	Vidék	Nem vidék	Összesen
Baranya	38,4	61,6	100,0
Somogy	62,6	37,4	100,0
Tolna	55,7	44,3	100,0
Dél-Dunántúl régió	<i>51,4</i>	<i>48,6</i>	<i>100,0</i>

Forrás: (KSH 2012a; TeIR KSH-TSTAR, 2013.05.02.) alapján saját szerkesztés

⁴⁶ A TEIR szerint ez a szám 8 273, ami annak köszönhető, hogy a TEIR valamennyi regisztrált nonprofit szervezetet tartalmaz, míg a KSH kiadvány adatai felmérésen alapulnak (igaz, a teljeskörűsítés módszerét is alkalmazva).

Tolnában és Somogyban a vidéki nonprofit szervezetek aránya meghaladja a nem vidéki területeken levőkéét, míg Baranyában ez utóbbiak aránya a magasabb. Régiós szinten összességében a vidéki nonprofit szervezetek aránya a magasabb (51,4%), 2006-tól kezdve a községi civil szervezetek száma meghaladja mind a városi, mind a megyeszékhelyi települések nonprofitjainak számát a régióban, és dinamikusabban is növekszik azoknál (8. ábra). Ez arra enged következtetni, hogy a régió megyeszékhelyei és városai helyett egyre gyakrabban jegyeznek be nonprofit szervezeteket a községekben. Például 2008-ban már 44-gyel több olyan aprófaluban volt bejegyezve nonprofit szervezet, ahol 10 évvel korábban még egyáltalán nem volt jelen ilyen szervezet.

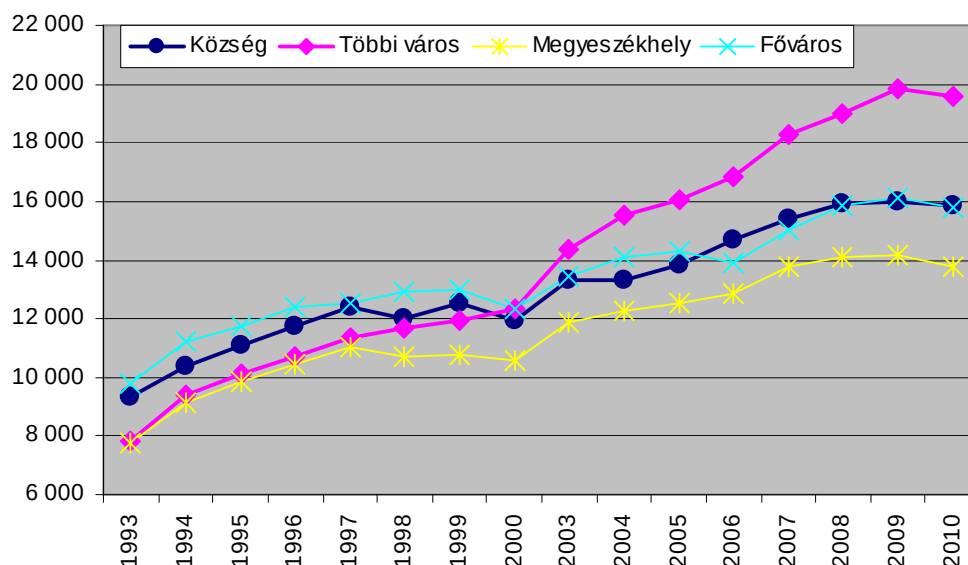
8. ábra: Nonprofit szervezetek számának alakulása a Dél-Dunántúl régióban településtípusok szerint, 1999-2008

Forrás: (TeIR KSH-TSTAR, 2011.01.02) alapján saját szerkesztés

Ez a tendencia azonban eltér az országosan megfigyelhetőktől, ahol az ezredfordulót követően a városi nonprofit szervezetek száma a legmagasabb és növekedésük a legdinamikusabb (9. ábra).

9. ábra: Nonprofit szervezetek számának országos alakulása település-típusok szerint, 1993-2010

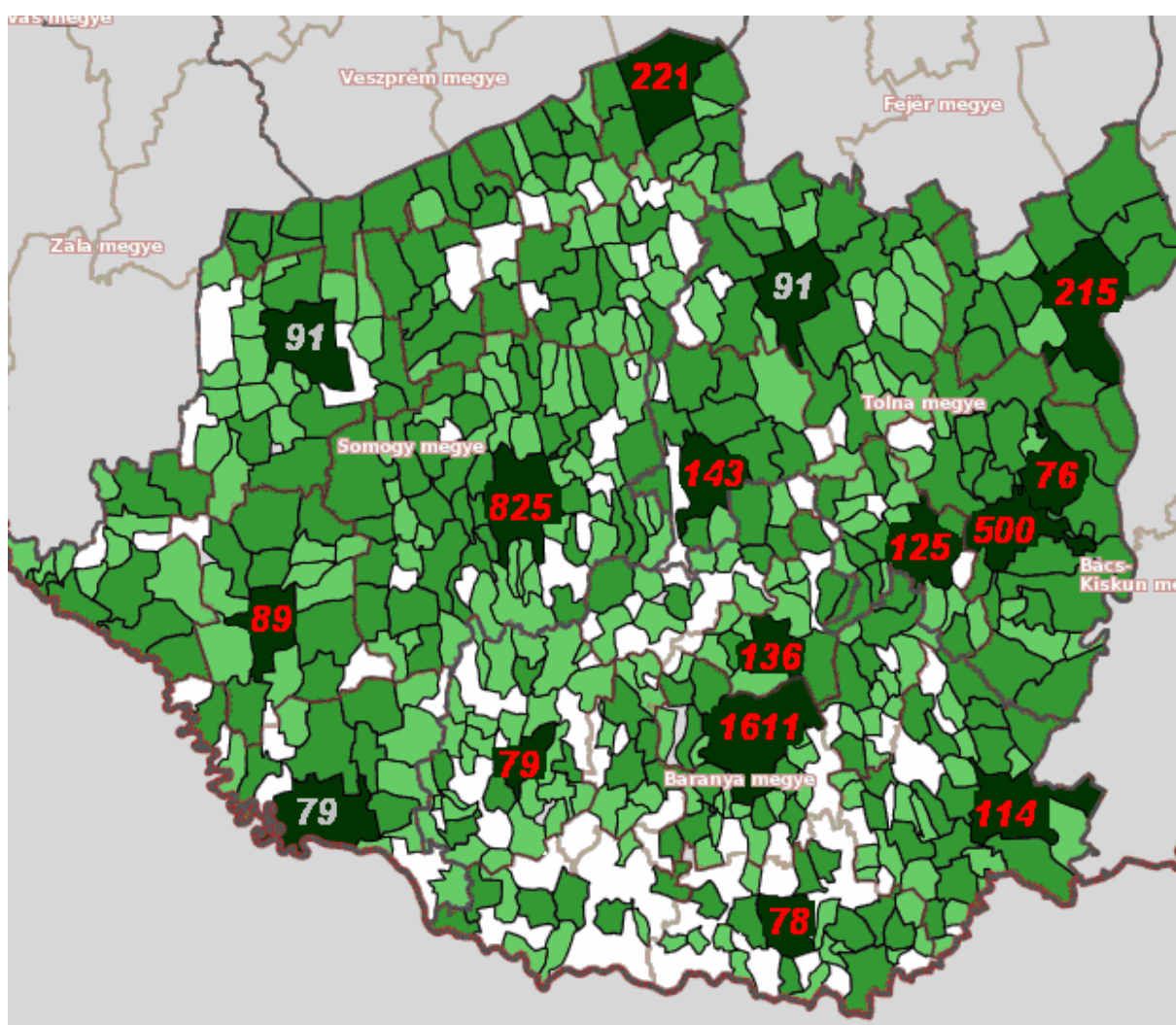
Forrás: (KSH 2012b, 252. tábla) alapján saját szerkesztés

Országos viszonylatban egyfajta koncentráció ment ugyanis végbe 1993 és 2010 között a nonprofit szervezetek települési megoszlásában a városok javára, míg a községi szintű szervezetek növekedési üteme csökkenő volt. Ennek hátterében többen a városi kedvezőbb működési környezetet (pl. a községekhez képest szélesebb tagsági, támogatói bázist) látják (pl. Bocz, 2009, p. 170). Véleményem szerint emellett a városokban élők civil öntudatosodása is szerepet játszott a növekedésben.

A Dél-Dunántúl régió országostól eltérő tendenciái nagy valószínűséggel annak köszönhetőek, hogy több vidéki településsel, és több vidéki lakossal rendelkezik, mint más régiók. Hiszen, így nagyobb az esély rá, hogy vidéken alapítanak nonprofit szervezetet. A Dél-Dunántúl régióban az országos tízszeres átlaghoz képest tizenkilencszer annyi község van, mint város, az ott lakók száma pedig 1,3-szorosa a városiakénak, míg az országos átlag 0,9. Hasonlóan magas arányok két másik régióban, a Nyugat-dunántúliban, és az Észak-magyarországiban fordulnak még elő. Ebben a három régióban (és csak ezekben) a községi nonprofit szervezetek száma is magasabb a városiakénál (4. függelék).

A 10. ábra a Dél-Dunántúl régió nonprofit szervezeti sűrűségi mintázatát mutatja (az országos térképet az 5. függelékben lehet megtekinteni). A világosabb zöldtől a sötétebb felé haladva növekszik a nonprofit szervezetek száma: a fehérrel jelölt településeken nincs, vagy csak 1 darab bejegyzett nonprofit szervezet található, a legvilágosabb zöld szín 7 alatti, de egynél több, a legsötétebb pedig a 66 feletti szervezetszámot jelöli.⁴⁷

10. ábra: Nonprofit szervezetek száma a Dél-Dunántúl régió településeiben, 2009

Megjegyzés: A nem vidéki települések nonprofit szervezeteinek számát piros szín jelöli.
 Forrás: (TeIR KSH-TSTAR, 2011.06.28) alapján saját szerkesztés

⁴⁷ Az osztásközök meghatározásakor az országos átlagokat vettem figyelembe.

A térképen nyomon követhetők a településhierarchiából eredő eltérések, azaz az abban betöltött pozíció és a szervezetek száma közötti szoros összefüggés⁴⁸ az abszolút értékekre vonatkozóan. A régió tizenhárom nem vidéki településén (a településlista 6. *függelékben* található) figyelhetők meg a legmagasabb nonprofit szervezeti számok (a 10. *ábrán* piros színnel jelöltem őket). A megyeszékhelyeken átlagosan 976, a nem vidéki városokban 130, a vidéki városokban 38, a községekben pedig 5 nonprofit szervezet van jelen.

A lakosságszámra vetített relatív értékek esetében azonban nem mutatható ki ilyen egyértelműen ez a hierarchia. A régió megyeszékhelyein átlagosan 11 nonprofit szervezet jut ezer lakosra, míg a többi településtípusnál 8 szervezet körüli az átlag. Ez községekben 8,2, vidéki városokban 8,3, nem vidéki városokban pedig 7,9 nonprofit szervezetet jelent ezer lakosonként (TEIR KSH-TSTAR, 2010). Tehát nem igaz, hogy a vidéki területek egy az egyben rosszabb nonprofit ellátottságúak lennének, mint a nem vidéki területek. A községekben például relatíve több szervezet van átlagosan, mint a nem vidéki városokban.

8.2. Szervezeti forma és végzett tevékenységek

A nonprofit szervezeti formákat külön-külön vizsgálva a Dél-Dunántúl régióra vonatkozóan általában nem állnak rendelkezésre településszintenkénti adatok, de az országos és megyei adatokból következtetések vonhatók le a régiót illetően is.

A Dél-Dunántúl régióban 2010-ben a nonprofit szervezetek 51,4 százaléka működött vidéki településen (6. *táblázat*). A szervezeti formák arányát (országos adatok alapján) a 7. *táblázat* mutatja.

⁴⁸ Amelyre más szerzők is felhívják a figyelmet, például Nárai (2007) idézi Osváth (2009).

7. táblázat: Szervezeti formák aránya a vidéki és nem vidéki területeken, 2010

Szervezeti forma	Alapvetően vidéki (Somogy, Tolna)	Ebből községi	Átmeneti (Baranya)	Alapvetően városi (A régióban nincs ilyen)
Egyesület	59,6	65,7	54,2	43,3
Alapítvány	29,0	23,1	34,2	41,7
Közalapítvány	3,2	5,3	2,5	0,7
Nonprofit gazd. társaság ⁴⁹	3,0	2,7	4,3	4,6
Egyéb nonprofit szervezet	5,3	3,2	4,8	9,7

Forrás: (KSH 2012b 24. és 212. táblázat)

Akár vidéki, akár városi egy terület, nonprofit szervezeteinek nagy része klasszikus civil szervezeti formában, azaz egyesületként, vagy alapítványként működik. Különbségek csak az arányok tekintetében vannak. Az alapvetően vidéki területeken, amelyek közé Somogy és Tolna is tartozik, az egyesületek 60 százalékos, az alapítványok 29 százalékos arányban vannak jelen. (Községi szinten az egyesületek még nagyobb – 66 százalékos – aránya figyelhető meg). Az átmeneti területeken (Baranya ide tartozik) valamivel kisebb az egyesületek és nagyobb az alapítványok aránya. Minél inkább vidéki egy terület, annál valószínűbb, hogy egyesületi, és kevésbé valószínű, hogy alapítványi formát választ egy szervezet.

Az egyesületekhez hasonlóan a közalapítványi formában működő szervezetek is az alapvetően vidéki területeken vannak jelen a legnagyobb arányban (3,2%), a vidékiséggel csökkenésével párhuzamosan arányuk is csökken (alapvetően városi területeken már csak 0,7%). Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy a vidéki kistéleplések helyi önkormányzatai ebben a szervezeti formában láttak fantáziát arra, hogy saját költségvetési forrásaikat bővítsék, 1%-os felajánlásokat gyűjtsenek, valamint településfejlesztési, közrendvédelmi feladataikat ellássák (KSH, 2010a, p. 30).

A nonprofit gazdasági forma az alapvetően vidéki területek nonprofit szervezeteinek 3 százalékát teszi ki, a vidékiséggel csökkenésével arányuk is nő (az alapvetően városi területeken már 4,6 százalékos a jelenlétük).

⁴⁹ Korábban közhasznú társaság

A Dél-Dunántúl régióban található vidéki nonprofit szervezetek szervezeti formánkénti számát településszintenként becsléssel kalkuláltam (8. táblázat). Így tudtam kiszámítani a vidéki településeken található nonprofit szervezetek számát főbb szervezeti formánként elkülönítve.

8. táblázat: Nonprofit szervezetek száma szervezeti formánként a Dél-Dunántúl régióban, 2008

Megnevezés	Alapítvány	Egyesület	Közalapítvány	Nonprofit gt. / kht	Egyéb	Összesen
Község	451	1 701	154	57	100	2 463
Város	545	1 061	52	58	132	1 848
Ebből vidéki város	316	488	21	28	53	906
Megyeszékhely	871	1 269	35	80	143	2 398
Összesen	1 867	4 031	241	195	375	6 709
Vidék összesen	767	2 189	175	85	153	3 369

*Megjegyzés: az „összesen” sarokszámokon kívül az adatokat becsléssel kalkuláltam.
Forrás: (KSH, 2010a, 26. tábla, 166. tábla, 169. tábla) alapján saját szerkesztés*

Becsléseim szerint a Dél-Dunántúl régió vidéki területein összességében közel 3 400 nonprofit szervezet van jelen, amelyek közül nagyjából 3 ezer számít klasszikus civil szervezetnek. További 175 közalapítvány, 85 nonprofit gazdasági társaság/ közhasznú társaság, valamint 150 körüli egyéb nonprofit szervezet alkotja a régió vidéki nonprofit szektorát.

A magyarországi nonprofit szervezetek többsége a kikapcsolódás segítségét (szabadidő, hobbi, sport), a művelődést (oktatás, kultúra), a szociális ellátást, és településfejlesztést szolgálják. Ez egyaránt elmondható országos viszonylatban, a Dél-Dunántúl régió tekintetében, és a vidéki területekre⁵⁰ vonatkozóan is (9. táblázat). A vidéki területeken azonban az átlagosnál nagyobb arányban vannak jelen a kikapcsolódást segítő és a településfejlesztéssel foglalkozó szervezetek, ami egyúttal jelzi is a falusi területeken tapasztalható hiányok meglétét, jellegét. Vidéken felülreprezentáltak a közbiztonság védelmével, valamint a polgári védelemmel és tűzoltással foglalkozó nonprofit szervezetek is. Ennek oka az lehet,

⁵⁰ akár az alapvetően vidéki térségeket, akár csak a községeket vizsgáljuk

hogy a városi központoktól távolabb eső térségek saját érdekükben gondoskodnak védelmük megszervezéséről.

Vannak azonban olyan tevékenységterületek, amelyekkel a vidéki nonprofit szervezetek az átlagnál kisebb arányban foglalkoznak. Ilyen például a szociális ellátás, az egészségügy, az érdekképviselés, a kutatás, a nemzetközi kapcsolatok, vagy az adományosztás. Ezek mind olyan tevékenységek, amelyek már nagyobb anyagi, kapcsolati és szellemi tőkét (szakértelmet) igényelnek, amelyek koncentrációja a városi területeken a jellemzőbb.

9. táblázat: Nonprofit szervezetek megoszlása tevékenységtípus szerint, 2010

Tevékenységtípusok	Országosan	Dél-Dunántúl régióban	Alapvetően vidéki térségben	Községekben
Szabadidő, hobbi	17,1	19,4	19,4	19,5
Oktatás	13,5	11,4	12,9	10,4
Kultúra	12,5	12,5	11,5	11,1
Sport	11,6	12,0	13,2	13,3
Szociális ellátás	8,8	8,0	8,1	6,2
Településfejlesztés	6,2	8,4	7,5	11,9
Érdekképviselés	6,2	5,3	5,2	3,3
Egészségügy	4,7	4,1	3,8	1,6
Közbiztonság védelme	3,5	4,4	4,8	9,0
Környezetvédelem	2,7	2,4	2,7	2,8
Gazdaságfejlesztés	2,7	3,0	2,7	2,3
Vallás	2,3	1,6	2,0	2,3
Kutatás	2,0	1,0	0,6	0,4
Polgárvédelem, tűzoltás	1,4	1,6	2,2	3,3
Jogvédelem	1,4	2,4	1,2	1,6
Nemzetközi kapcsolatok	1,2	1,0	0,8	0,3
Adományosztás	1,2	0,9	1,0	0,3
Politika	0,8	0,5	0,5	0,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: (KSH, 2012b, 22. és 211. táblázata) alapján saját szerkesztés

Kutatások rávilágítottak arra, hogy a hazánkhoz hasonló poszt-szocialista országok többségének nonprofit szektorát a korábbi állam-szocialista típusú rendszer öröksége határozza meg (Kolarič-Zakar, 2006, pp. 3-4). Ebben a rendszerben a szolgáltatásokat az állami szféra nyújtotta, így a nonprofit szervezetek nem töltöttek be fontos pozíciót ezen a téren. Fontosak voltak ugyanakkor abban,

hogy támogatták az informális (főleg családi) háló tagjai részére való segítségnyújtást. A nonprofit szervezetek főként egyesületi formában működtek, jelentős volt az önkéntesek aránya, a magas szakértelem azonban nem volt jellemző rájuk. A kikapcsolódás és művelődés területén működő nonprofit szervezeteknek viszont megvolt a lehetőségük a növekedésre, mivel tevékenységük a rendszer fennállását nem veszélyeztette, sőt gyakran annak kiszolgálójává vált.

A statisztikák megerősítik (KSH, 2012b, 20. táblázat), hogy a kikapcsolódást segítő szervezetek jellemzően egyesületi formában működnek⁵¹, míg az oktatással foglalkozók között az alapítványi forma a leggyakoribb. A kulturális tevékenységet végző civil szervezetekről elmondható, hogy legszívesebben az egyesületi formát választják, de számottevő az alapítványi forma gyakorisága is. Amennyiben egy szervezet településfejlesztéssel foglalkozik, azt legnagyobb valószínűséggel egyesületi formában teszi, bár az alapítványi és a közalapítványi forma is népszerű körökben. A gazdaságfejlesztéssel foglalkozóknál az egyesületi mellett a közhasznú társasági (nonprofit gazdasági társasági) forma a legkedveltebb.⁵²

8.3. Erőforrás-ellátottság

A nonprofit szervezetek működését lehetővé tevő erőforrások közül a továbbiakban a bevételekkel, a munkaerővel és a telekommunikációs eszközökkel foglalkozom.

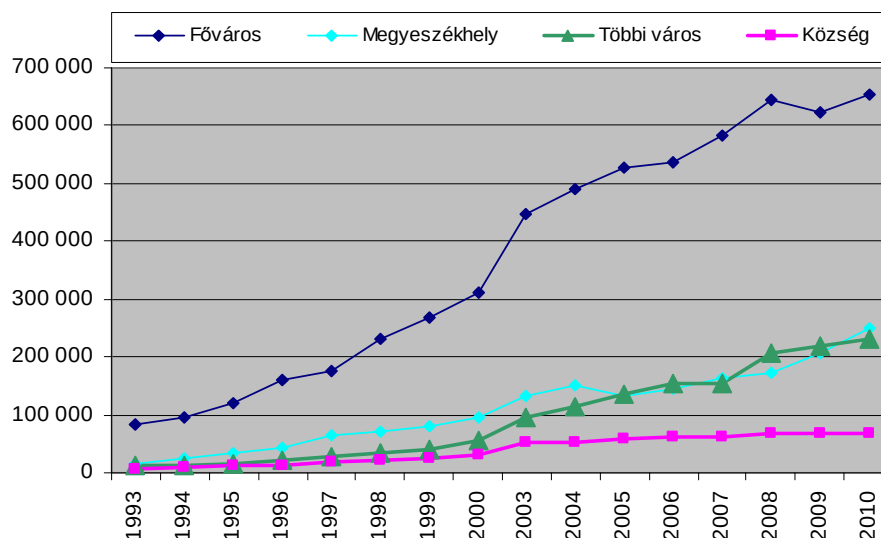
8.3.1. Bevételek

A vidéki nonprofit szervezetek döntő többsége (községekben 88,6%, városokban 90,2%) rendelkezik bevételekkel és kiadásokkal is (KSH, 2012b, 90. táblázat). A bevételi összegek növekvő tendenciát mutatnak, bár a községeknél a növekedés üteme alacsony (11. ábra). A fővárosi nonprofit szervezetek bevételei ugyanakkor igen dinamikusan növekednek.

⁵¹ A társas nonprofitok 94%-a egyesület a Dél-Dunántúl régióban

⁵² Általánosságban elmondható, hogy az egyesületi formát választóknál a szervezeti célt rendszerint a tagok részvételével, közösségi tevékenységével kívánják megvalósítani, míg más szervezeti formáknál ez az elem kevésbé hangsúlyos.

11. ábra: A nonprofit szervezetek bevételei településtípus szerint, 1993–2010 (millió Ft)

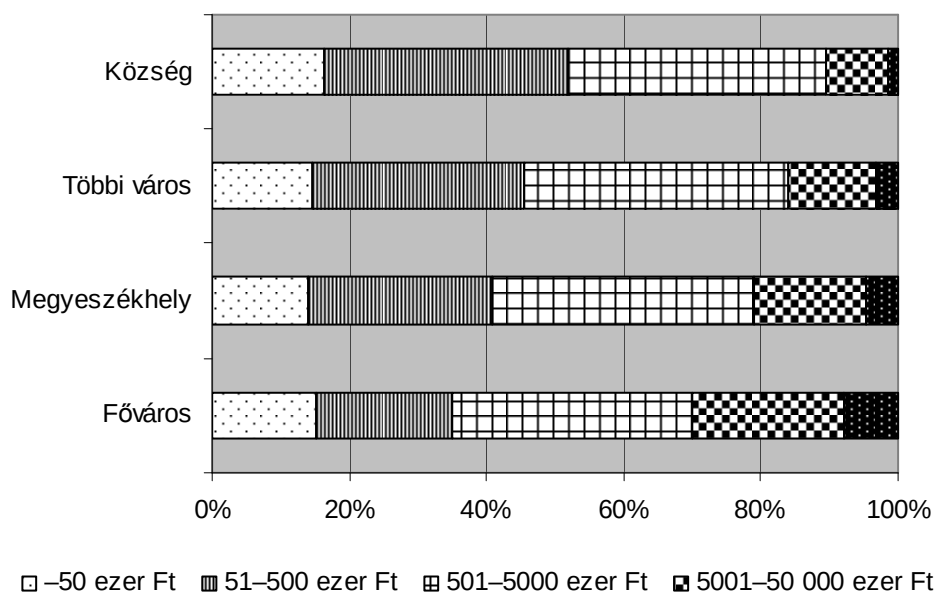

Forrás: (KSH 2012b, 258. tábla) alapján saját szerkesztés

A településszerkezetben a bevételek látványos koncentrációja figyelhető meg, ami főként a kistelepüléseken működő szervezetek számára hátrányos. Míg a nonprofitok közel egynegyede községekben működik, a bevételek terén csupán 5,6 százalékos a részesedésük (miközben a fővárosi szervezetek esetében ez az arány 54,4%). A városok a bevételek 19,2 százalékát mondhatják magukénak (KSH, 2012b, 92. táblázat).

A bevétel nagyság tekintetében mindez úgy jelenik meg, hogy vidéken több az alacsonyabb jövedelmű és kevesebb a magasabb jövedelmű nonprofit szervezet (12. ábra). Községekben csupán a szervezetek 10,6 százaléka rendelkezik ötmillió forint feletti bevétellel (az országos átlag 19,2%), ezen belül az ötvenmillió forint feletti bevételűek aránya pedig csak 1,4 százalékos. (Az ilyen magas bevételű szervezetek közel fele a fővárosban található.) A legtöbb vidéki szervezet (községekben 73,2%, városokban 69,4%) éves bevétele ötvenezer és ötmillió forint között mozog (KSH, 2012b, 35. és 36. táblázat). Mindent összevetve községekben a nonprofit szervezetek átlagbevétele 4,26 millió forint, városokban pedig 11,8 millió forint (KSH, 2012b, 97. táblázat).

12. ábra: Nonprofit szervezetek megoszlása bevételnagyság szerint, 2010

Forrás: (KSH 2012b, 35. táblázat) alapján saját szerkesztés

A nonprofit szervezetek bevételei származhatnak:

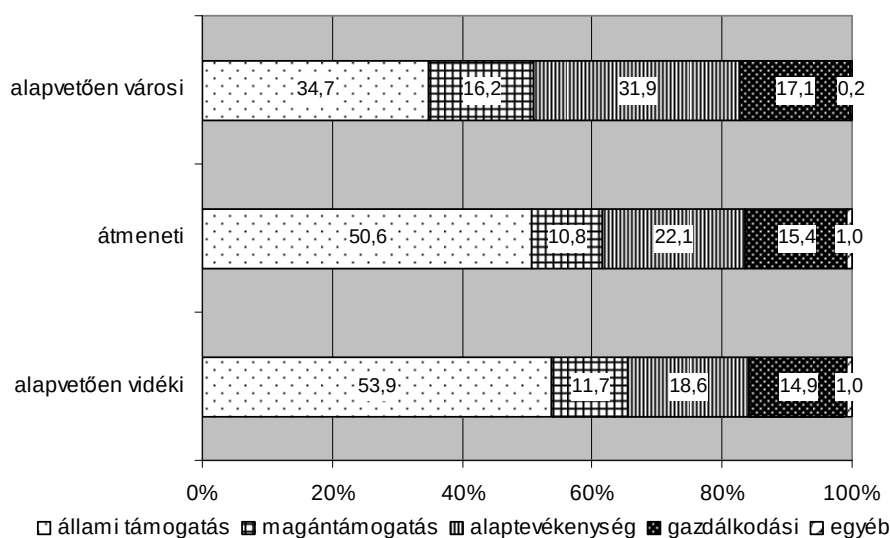
- támogatásokból, ami lehet
 - magántámogatás (adomány) vagy
 - állami támogatás, valamint
- tevékenységeik bevételeiből, ami lehet
 - alaptevékenység
 - gazdálkodási tevékenység, vagy
 - egyéb tevékenység.

A magántámogatás származhat vállalatától, pénzintézettől, a lakosságtól, külföldről, vagy más nonprofit szervezettől is. Az állami (kölségvetési) támogatás körébe tartoznak a pályázati úton szerzett összegek, az uniós támogatások, a nemzetközi szervezetektől, vagy más államtól kapott támogatások, valamint az SZJA 1%-os felajánlási összegei is). Az alaptevékenységből származó bevételek a beszedett tagdíjakat, valamint az alap- illetve közhasznú tevékenységekből származó bevételeket jelentik. A gazdálkodási tevékenység, melyet a 2011. évi

CLXXV. törvény gazdasági-vállalkozási tevékenységnek nevez, az üzletszerűen végzett (gazdálkodási, vállalkozási, pénzügyi) tevékenységek bevételeit jelenti.

A vidéki és nem vidéki szervezetek bevételi szerkezetükben hasonlítanak abban, hogy a legnagyobb hányadot az állami támogatások teszik ki.⁵³ Ennél kisebb, de számottevő részt képeznek az alaptevékenységből származó bevételek, melyet a gazdálkodási tevékenységekből, és a magántámogatásból szerzett bevételek követnek. Elenyésző az egyéb bevételek aránya. A vidékiség ugyanakkor különbségeket is előidéz a bevételi szerkezetben. Az alapvetően vidéki területeken az állami támogatás aránya (53,9%) jóval nagyobb, mint az alapvetően városi térségekben (34,7%), ahol viszont az alaptevékenységekből, és a magántámogatásokból származó bevételek magasabbak. A gazdálkodási bevételeinek arányai között nincs jelentős eltérés, az alapvetően városi térségekben ugyanakkor valamivel magasabb az arányuk (13. ábra).

13. ábra: Nonprofit szervezetek bevételeinek megoszlása térségtípusonként, 2010

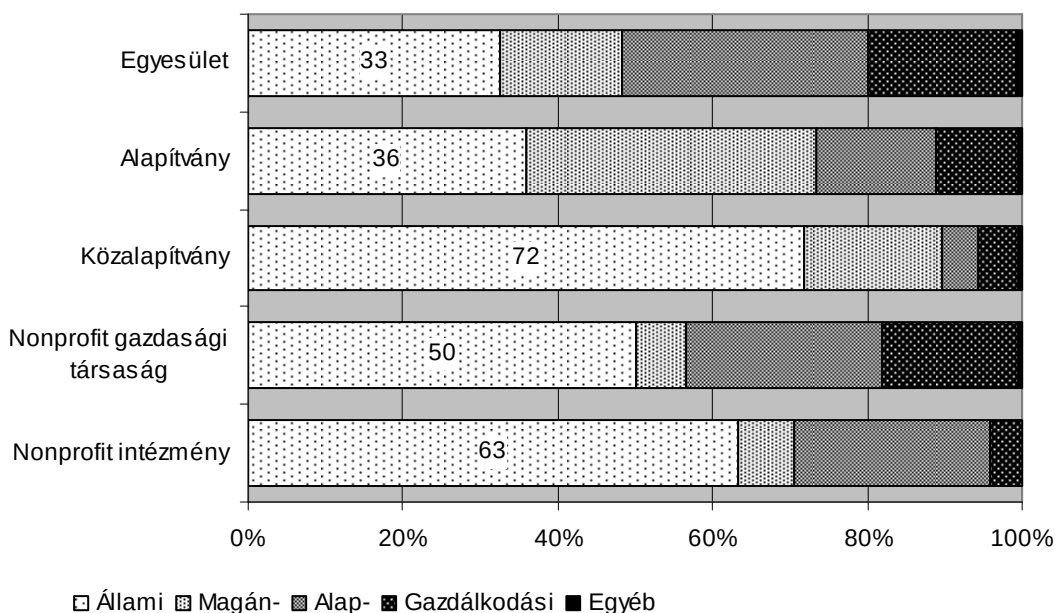

Forrás: (KSH 2012b, 228. táblázat) alapján saját szerkesztés

⁵³ A nonprofit szervezetek rendelkezésére bocsátott állami pénzeszközöknek csak töredéke (5,3 százaléka) kerül közszégi nonprofit szervezetekhez (KSH, 2012b, 114. táblázat).

Az államtól jövő források aránya a nonprofitok bevételeiben a rendszerváltás óta megháromszorozódott. 1993-ban még csak 16 százalékos volt, 2000-re 28 százalékra, 2010-re pedig már 43 százalékra növekedett országos szinten (KSH, 2012b, 266. táblázat). Ez a folyamat ugyanakkor nem a nonprofit szektor vidéken is legnagyobb részét⁵⁴ kitevő klasszikus civil szervezeteknek (alapítványok és egyesületek) kedvezett elsősorban. Náluk a bevétel csupán harmadát jelenti ez a forrás. Helyettük az állami, vagy önkormányzati alapítású és fenntartású közalapítványok és nonprofit intézmények, valamint a nonprofit gazdasági társaságok profitáltak a költségvetési forrásokból. A közalapítványoknál a bevétel 72 százaléka, a nonprofit intézményeknél 63 százaléka, a nonprofit gazdasági társaságoknál pedig a bevétel fele származott innen átlagosan (KSH, 2012b, 208. és 104. táblázat) (14. ábra).

14. ábra: Egyes nonprofit szervezeti formák bevételi szerkezete, 2010

Forrás: (KSH 2012b, 104. táblázat) alapján saját szerkesztés

A községi nonprofit szervezetek magántámogatásból szerzik meg a bevételeik 15 százalékát, ami alig marad el a fővárosi 16 százaléktól. (A lemaradás egyértelműen a külföldi magántámogatások kisebb vidéki arányára vezethető vissza).

⁵⁴ 88 százalékát

Községekben a lakosság és a vállalatok adományai fontosabb szereppel bírnak a bevételben, mint más településeken, különösen az alapítványok támaszkodnak erre a forrásra. A saját alaptevékenységekből származik a bevételek ötöde, gazdasági tevékenységekből pedig a 17 százaléka. (KSH, 2012b, 104. és 124. táblázat). A községi nonprofitok pályázati úton szerzik meg a bevételek több mint tizedrészét⁵⁵, ami az országos átlagnál magasabb arány (KSH, 2012b, 99. táblázat). Egy sikeres nonprofit szervezet a községekben 1,98 millió, a városokban 4,8 millió forinthez jut hozzá átlagosan pályázatokon keresztül, míg ez az összeg a fővárosban 14,4 millió forint. Átlagban minden negyedik községi szervezet hozzájut pályázati forrásokhoz⁵⁶ (KSH, 2012b, 100. táblázat).

8.3.2. Munkaerő

Az alapvetően vidéki térségekben a nonprofit szervezetek csupán elenyésző részének (13%) van fizetett alkalmazottja⁵⁷. Az alapvetően városi térségekben jobb a helyzet, de még ott is csak minden ötödik szervezet rendelkezik fizetett munkaerővel (KSH, 2012b, 233. táblázat).⁵⁸ A legtöbb nonprofit szervezetben a munkát fizetést nem kapó, önkéntes segítők végzik. A vidéki térségekben a szervezetek 62 százalékát segíti hosszabb, vagy rövidebb ideig önkéntes munkaerő, ami magasabb arány, mint ami a fővárosban tapasztalható. Ez azonban inkább a fővárosi nagy szervezetszámra és nem az önkéntességi hajlandóság hiányára vezethető vissza⁵⁹ (KSH, 2012b, 241. táblázat).

Mivel az önkéntesek közel fele csak alkalmanként „segít be” a munkába (és a fizetett munkaerő egy része sem teljes időben dolgozik), a valóságot jobban szemlélteti, és összehasonlíthatóbbá teszi, ha a kis segítségeket, munkaidőket összegezzük, és megnézzük, hogy hány főállású alkalmazott munkájának feleltethető meg (KSH, 2012b, 243. táblázat). Ezek alapján, vidéken (községekben)

⁵⁵ bár ez az arány 2006-ban még 15,7% volt (KSH, 2008, p. 181)

⁵⁶ Kimondottan az uniós pályázatok keretében támogatást nyert nonprofit szervezetekkel részletesebben a következő fejezetben foglalkozom (a Dél-Dunántúl régió példáján keresztül).

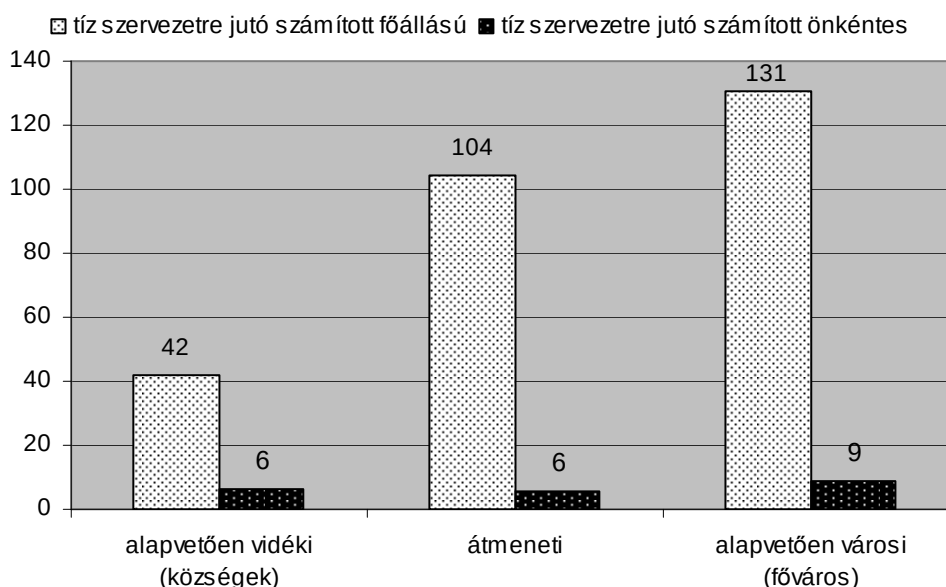
⁵⁷ Ebben benne van a főállású (teljes és részmunkaidős) és a nem főállású munkaerő is.

⁵⁸ Megbízási szerződéssel az alapvetően vidéki térségek szervezeteinek 7,8 százaléka, az alapvetően városi térségek szervezeteinek pedig 12,4 százaléka alkalmaz munkaerőt.

⁵⁹ A fővárosban aktívabb a lakosság, 7,3 százalékuk vállal önkéntes munkát, míg vidéken csak 3,9 százalékuk.

annál a kevés szervezetnél, ahol egyáltalán van fizetett munkaerő, egy nonprofit szervezet munkáját átlagosan négy fő fizetett foglalkoztatott végzi. Emellett a vidéki nonprofit szervezetek közel kétharmadát segítik önkéntesek, átlagosan 6 fő szervezetenként. Az átszámítás következtében az is jól látható, hogy ezzel a vidék mindkét munkaerőtípusban alatta marad a fővárosi értékeknek, ahol nemcsak hogy több szervezetnek van foglalkoztatottja, és önkéntese, hanem létszámuk is magasabb. Szervezetenként átlagosan 13 foglalkoztatott és 9 önkéntes. Ez a különbség azonban nagyrészt abból is adódik, hogy a fővárosban koncentrálnak azok a szervezeti formák (nonprofit intézmények, nonprofit gazdasági társaságok), amelyek sok fizetett alkalmazottal rendelkeznek⁶⁰ (15. ábra).

15. ábra: Tíz szervezetre jutó számított főállásúak⁶¹ és önkéntesek⁶² száma, 2010

Forrás: (KSH 2012b, 170., 233., 234. és 243. táblázat) alapján saját szerkesztés

⁶⁰ Az átlagosan 75 fizetett alkalmazottal rendelkező nonprofit intézmények 47 százaléka, valamint az átlagosan 43 fő fizetett munkaerőt alkalmazó nonprofit gazdasági társaságok 29 százaléka a fővárosban működik.

⁶¹ Számított főállású foglalkoztatotti létszám: a főállású, teljes munkaidőben foglalkoztatottak száma, hozzáadva a főállású részmunkaidőben foglalkoztatottak számának felét és a nem főállású foglalkoztatottak számának egytizedét (www.ksh.hu/docs/hun/modsz/modsz32.html)

⁶² A számított önkéntesként foglalkoztatottak száma az önkéntesek által az év során végzett munka becsült időtartamának és egy főállású alkalmazott óráiban számított éves munkaidejének hányadosa (www.ksh.hu/docs/hun/modsz/modsz32.html)

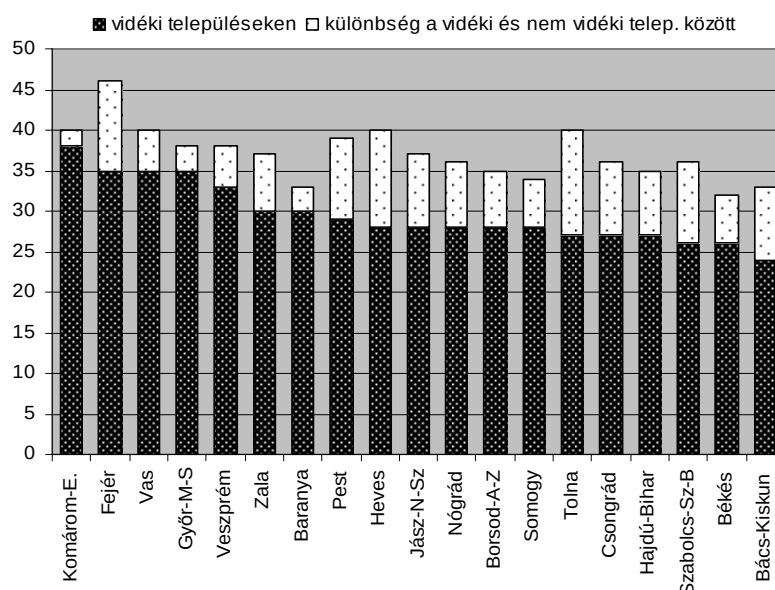
8.3.3. Telekommunikációs eszközök

A nonprofit szervezetek eszközei közül egyik legfontosabbnak a telekommunikációs eszközök tekinthetők. Országos viszonylatban a nonprofitok eszközellátottsága e tekintetben közepesnek mondható. A statisztikákból ugyanakkor világosan látszik⁶³, hogy a vidéki nonprofit szervezetek vannak a legrosszabb helyzetben. A számítógép, az internet, a saját honlap és a telefax meglétét egy számba tömörítő, egytől négyig terjedő mutató a községi nonprofit szervezetek esetében 1,8, a városiaknál 1,9 (szemben a fővárosi 2,3-as, vagy az országban átlagos 2-es értékkel) (KSH, 2008a, p. 328).

A lakosság internettel való ellátottságából következtetni lehet a nonprofit szervezetek internethez való hozzáférésére is. A Dél-Dunántúl régió három megyéje közül Baranyában a legjobb internet ellátottságúak a vidéki területek, 100 lakosból 30 rendelkezik internet előfizetéssel. Somogy vidéki területein 28, Tolnában 27 ez az érték. Baranyában a vidéki és nem vidéki területek jobban kiegyenlítettek az internet-hozzáférés tekintetében, Tolnában viszont nagyobb a vidék hátránya. Ez azonban főleg abból adódik, hogy Tolna városi területein, különösen Pakson és Szekszárdon országos viszonylatban is magas az ellátottság. Előbbiben száz lakosból 58, utóbbiban 40 fizet elő internetre (16. ábra).

⁶³ A nonprofit szervezetekről ebben a témában készült felmérés a 2006-os évre vonatkozóan tartalmaz adatokat. Az azóta eltelt időszakban a kommunikációs eszközellátottság valamennyi településszinten minden bizonnyal növekedett, de az arányok valószínűleg nem a vidéki szervezetek javára változtak.

16. ábra: 100 lakosra jutó internet előfizetések száma

Forrás: (TeIR GKieNET, 2013.05.21; NHRDP, 2012; Helységnevkönyv, 2012)

Szervezeti formát tekintve a legkedvezőtlenebb ellátottságúak az egyesületek, 1,9-es mutatóval. Az alapítványok és a közalapítványok ennél jobban ellátottak (2,1-es mutató), a közhasznú szervezetek (nonprofit gazdasági társaságok) helyzete pedig kimondottan jónak számít vidéki viszonylatban (2,8-as mutató) (KSH, 2008a, p. 324). A kikapcsolódással foglalkozó civil szervezetek hátrányosabb, a fejlesztéssel és művelődéssel foglalkozók előnyösebb helyzetben vannak ezen a téren. Előbbiek 1,7-es, utóbbiak 2,2-es mutatójúak.

Az a tény, hogy a kommunikációs eszközökkel való ellátottság a vidéki területeken és az egyesületek vonatkozásában a legalacsonyabb, szerepet játszhat az itt működő szervezetek elzártságában, a társakkal való kapcsolatteremtés, az összefogás nehézkességében.

9. Vidéki civil szervezetek uniós támogatása

9.1. Támogatások elemzése

A következőkben a Dél-Dunántúl régió nonprofit szervezeteinek pályázati tevékenységét vizsgálom meg. A vizsgálat két programozási időszakot is érint, az előző (2004-2006 közti), valamint a jelenlegi (2007-2013 közti) ciklust. Ez utóbbinál az időszak feléig (2007-2010 között) vizsgálom a pályázatokat. Mindkét időszakban két nagy fejlesztési tervet dolgoztak ki Magyarország vidéki és nem vidéki területeinek uniós támogatására. A 2004-2006 közti időszakban az egyik terv a Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT), a másik a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (NVT) volt⁶⁴. A 2007-2012 közti időszakban pedig az Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT) és az Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv (ÚMVST).⁶⁵

1. Az NFT céljai 5 operatív programon (OP) keresztül valósultak meg.
 - Az AVOP (Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program) a mezőgazdasági termelés modernizációját és hatékonyabbá tételét, valamint a vidék felzárkóztatását szolgálta. Támogatta az alternatív jövedelemszerzési lehetőségeket, a vidéki infrastruktúra- és szolgáltatásfejlesztést, a vidék kulturális örökségének védelmét, valamint a helyi közösségek fejlesztő tevékenységét.
 - A HEFOP (Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program) a foglalkoztatás szintjének emelését, a munkaerő versenyképességének képzéssel történő javítását és a társadalmi beilleszkedés elősegítését szolgálta.
 - A ROP (Regionális Operatív Program) a kiegyensúlyozott területi fejlődés elősegítését célozta meg, amit a regionális gazdasági környezet javításával kívánt elősegíteni.
 - A GVOP (Gazdasági Versenyképesség Operatív Program) a gazdaság versenyképességét a termelőszektor modernizációját célzó beruházási

⁶⁴ Az NVT a civil szervezetek szempontjából nem tekinthető jelentős fejlesztési programnak, mivel a civil szektor nem volt a célcsoportjai között.

⁶⁵ A fejlesztési programok összefoglaló táblázata a 7. függelékben található.

támogatásokkal tervezte javítani. Valamint a kis- és középvállalatok modernizálását, innovációs tevékenységük, hálózatépítésük támogatását, vezetési ismereteik bővítését célozta meg. Az Operatív program továbbá az elektronikus gazdaság és közigazgatás kiépítését is támogatta.

- A KIOP (Környezetvédelem és Infrastruktúra Operatív Program) az ország környezeti állapotának javítását, valamint a közlekedési infrastruktúrát fejlesztő beruházások megvalósítását (útépítés) célozta meg.
2. Az NVT nem a vidékfejlesztés integrált megközelítése alapján, hanem szűkebb értelmezésben kívánta fejleszteni a vidéket. Jövedelemszint növekedést, új munkahelyeket, környezetbarát mezőgazdaságot, racionális földhasználatot és tájgondozást kívánt megvalósítani. Az NVT-vel a továbbiakban nem foglalkozom, mert a civil szervezetek számára nem biztosított számottevő részvételi lehetőséget.
3. Az *ÚMFT* 8 fő operatív programot tartalmaz⁶⁶.
- A TÁMOP (Társadalmi Megújulás Operatív Program) átfogó célja a munkaerő-piaci részvétel növelése, melyet elsősorban az emberi erőforrások minőségének javításával kíván elérni.
 - A TIOP (Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program) a humán szolgáltatások fizikai infrastrukturális feltételeinek fejlesztésével kíván hozzájárulni a tartós növekedéshez és a foglalkoztatás bővítéséhez. Ennek megfelelően magába foglalja az oktatás-képzés, az egészségügyi ellátások, a munkaerő-piaci és szociális szolgáltatások infrastruktúrájának fejlesztését.
 - A ROP-ok (Regionális Operatív Programok) Magyarország 7 régiójára külön is kidolgozásra kerültek. Közülük a DDOP (Dél-Dunántúl Regionális Operatív Program) pályázatait vettem figyelembe, hiszen ez célozza meg a disszertációban vizsgált régiót. A program átfogó célja a Dél-Dunántúl régió felzárkóztatása az ország fejlettebb térségeihez. A meglévő természeti adottságokat és kulturális értékeket megőrizve és fenntartha-

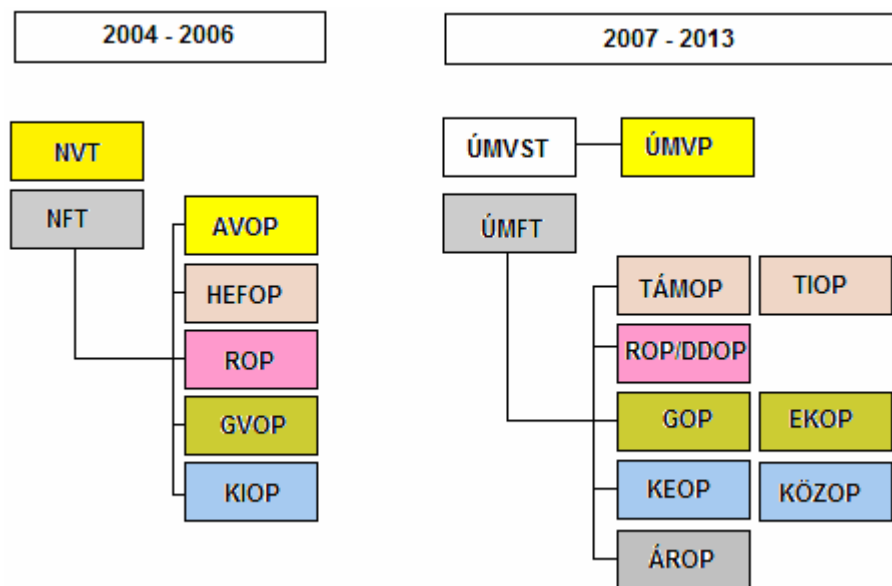
⁶⁶ A VOP-ot (Végrehajtás Operatív Program), amelynek célja a támogatások felhasználását segítő intézmény- és eszközrendszer fejlesztése, nem vizsgálom, mivel civil szempontból nem releváns.

tó módon hasznosítva magas környezeti minőségű modellrégió elérése a cél.

- A GOP (Gazdaságfejlesztési Operatív Program) a tartós gazdaságnövekedést a fizikai és a humán tőke minőségének, és a termelékenységnek a javításával kívánja elősegíteni. Mindezt a kutatás-fejlesztési és innovációs kapacitás, aktivitás, illetve együttműködés növelésével; a vállalati kapacitások és az üzleti környezet fejlesztésével; valamint a kis- és középvállalkozások forrásokhoz juttatásával tervezi elérni.
 - Az EKOP (Elektronikus Közigazgatás Operatív Program) célja a közigazgatás modernizációja az infokommunikációs technológia és eszközök kihasználásával.
 - A KEOP (Környezet- és Energiafejlesztési Operatív Program) alapvető célja Magyarország fenntartható fejlődésének elősegítése.
 - A KÖZOP (Közlekedési Operatív Program) átfogó célja az elérhetőség javítása a versenyképesség növelése és a társadalmi-területi kohézió erősítése érdekében.
 - Az ÁROP (Államreform Operatív Program) a minél olcsóbb működés, az állampolgárok (kulturális, környezeti, szociális, települési) értékeinek védelme és a közjó előmozdítása, valamint a gyors, egyszerű és megfizethető ügyintézés megvalósítása oly módon, hogy közben növekedjen a közigazgatás teljesítménye.
4. Az ÚMVST-ben foglalt célok az Új Magyarország Vidékfejlesztési Programon (ÚMVP) keresztül valósulnak meg.
- Az agrártermelésre vonatkozóan (1. tengely): a termelési szerkezet átalakítása, a minőségi szemlélet érvényesítése, a termékpályák működtetése, a versenyképesség növelése;
 - A környezeti fenntarthatóságra vonatkozóan (2. tengely): a víz- és vízkészlet-gazdálkodás korszerűsítése, a talajadottságok, talajállapot fenntartása, a biodiverzitás megőrzése, a klímaváltozás hatásai elleni küzdelem;
 - A vidéki népességre vonatkozóan: a vidéki életminőség javítása, a biztonságos megélhetéshez való hozzájárulás (3. és 4., azaz LEADER tengely).

Az előző és a jelenlegi időszak programjai nagyjából megfeleltethetők egymásnak, amit a 17. ábra szemléltet.

17. ábra: A vidéki civil szervezetek számára elérhető, vizsgált fejlesztési programok

Megjegyzés: a hasonló programokat azonos színnel jelöltem
Forrás: saját szerkesztés

9.1.1. Civil pályázati aktivitás vidéken⁶⁷

Az uniós pályázatokra való felkészülés, a pályázat elkészítése, benyújtása és megvalósítása komoly erőfeszítést jelent egy civil szervezet számára. Így azok, akik sikeresen⁶⁸ lezárt projektet tudhatnak maguk mögött, aktív szervezeteknek mondhatók. A civil szervezetek aktivitásának egyik mutatója lehet tehát a fejlesztési programokban való részvételi arányuk, pályázati aktivitásuk.

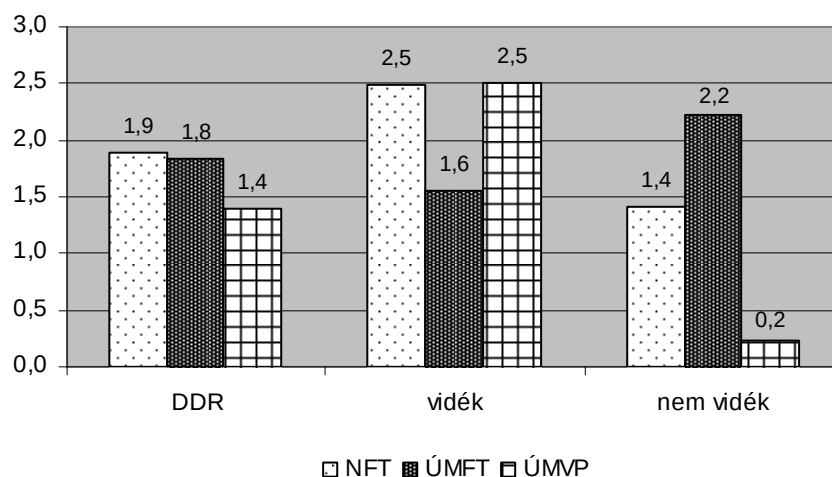
A vizsgált időszakban, az összes programot egybevetve, (és a halmozódásokat kiszűrve) 2004 és 2010 között közel négyszáz civil szervezet pályázott si-

⁶⁷ A nonprofit szervezetek településenkénti számát az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszerben (TEIR) nyilvántartott KSH adatok alapján vettem figyelembe, amely összességében nagyobb értéket ad (8 272 szervezettel számol), mint a KSH kiadványában (KSH, 2010a) szereplő (6 709). Használatát ugyanakkor az indokolja, hogy csak ehelyütt állt rendelkezésre a nonprofit szervezetek számáról településenkénti bontású adat, amelyből kalkulálni tudtam a vidéki és nem vidéki szervezetek számát.

⁶⁸ Amibe az előírásoknak való megfelelés is beletartozik

kerrel a Dél-Dunántúl régióban, ami az összes régiós civil 4,8 százaléka.⁶⁹ Ennek kb. kétharmada vidéki szervezet volt, ami 6,5 százalékos részvételi arány a vidéki szervezetek között. A 18. ábra fejlesztési programonkénti és településszinten-kénti bontásban mutatja a civil szervezetek részvételi arányait.

18. ábra: Fejlesztési pályázatot nyert civil szervezetek aránya

Forrás: saját szerkesztés

A **Nemzeti Fejlesztési Terv** keretein belül 2004-2006 között a régió összes nonprofit szervezetének csupán 1,9 százaléka részesült támogatásban. A számok azt mutatják, hogy a vidéki civil szervezetek aktívabbak voltak a pályázásban 2004-2006 között, mint a nem vidékiek. Ezen belül is az agrár-és vidékfejlesztésre (AVOP), valamint a munkaerőpiacra felkészítő képzésekre, és a társadalmi beilleszkedés támogatására (HEFOP) koncentráltak (8. függelék). Előbbire a vidéki nyertes civilek közel 70 százaléka, utóbbira közel 30 százaléka fókuszált⁷⁰. Az AVOP-on belül a helyi fejlesztési projektek (LEADER+) voltak a legnépszerűbbek. Ezen keresztül számos rendezvény, rekonstrukció, képzés valósulhatott meg. (Erről részletesebben a 9.2. alfejezetben lesz szó, ahol a régió LEADER+ projektjeit elemzem). A HEFOP-on keresztül a nők és a hátrányos helyzetűek

⁶⁹ Ha a KSH kiadványa szerinti régiós civil összlétszámot (6.709 szervezet) vesszük figyelembe, akkor ez az arány magasabb, 5,8 százalék.

⁷⁰ Ezen a két programon kívül néhány szervezet valósított meg ROP projektet (főleg a szociális gazdaság témakörében).

munkaerő-piaci integrációját segítették. Tantervet dolgoztak ki külön a hátrányos helyzetű tanulóknak és szerveztek számukra nyári táborozást, valamint szociális szakemberek képzését támogatták.

Az **Új Magyarország Fejlesztési Terv** keretein belül 2007-2010 között a régió összes nonprofit szervezetének 1,8 százaléka részesült támogatásban. Közük voltak olyanok is, akik korábban az NFT-ben is sikerrel pályáztak (hetedrésűk). Tapasztalataik minden bizonnyal segítették őket az újabb eredményes pályázat elkészítésében, megvalósításában. Az ÚMFT-ben viszont (az NFT-től eltérően) a vidéki nonprofit szervezetek csak kisebb arányban 1,6 százalékban vettek részt. Ennek valószínűleg az az oka, hogy számukra célzottan a vidék fejlesztésére kidolgozott ÚMVP volt vonzóbb. Az ÚMFT nyertesei a nem vidéki, (elsősorban a megyeszékhelyi) civil szervezetek voltak, 2,2 százalékuknak volt eredményes pályázata.

A nyertes vidéki civil szervezetek jelentős része a munkaerő-piaci részvétel növelését (TÁMOP: 61%), a fenntartható fejlődés ösztönzését (KEOP: 21%), valamint a Dél-Dunántúl régió felzárkóztatását (DDOP: 18%) célozta meg projektjével (9. függelék). A TÁMOP keretein belül népszerű volt körükben a tanoda program, amely a hátrányos helyzetű, köztük roma, fiatalok képességeit segít fejleszteni (elsősorban tanulmányi, szociális, kulturális és lelki segítségnyújtással). A hátrányos helyzetben levők képzésének, foglalkoztatásának elősegítésére is több civil nyert pályázatot, mint ahogyan a munka világa felé való első lépés megtételében (az önálló életvitel kialakításában) való segítségnyújtásra is. A KEOP-ban a környezet- és egészségtudatosság népszerűsítése, valamint a fenntarthatóbb életmód ösztönzése (pl. komposztáló, kerékpártároló, demonstrációs központ) voltak a civilek által megvalósított projektek főbb témakörei. A DDOP-ban a civil szervezetek a turizmus fejlesztésében vettek nagy számban részt. A balatoni térség turisztikai fejlesztésére valósítottak meg projekteket (pl. kulturális központot, szabadtéri színházat alakítottak ki), a turizmust segítő összehangolt rendszer kiépítését segítették (TDM: turisztikai desztináció menedzsment rendszer), valamint ökoturisztikai klasztert hoztak létre. Emellett az üzleti infrastruk-

túra fejlesztéséhez is hozzájárultak (inkubátorház), és az akadálymentesítésben is szerepet vállaltak.

Az **Új Magyarország Vidékfejlesztési Programban** 2007-2010 között⁷¹ a Dél-Dunántúl régió összes nonprofit szervezetének 1,4 százaléka részesült támogatásban. Ez a program egyértelműen a vidéki szervezetek számára lett kitalálva, így részvételi arányuk is magasabb (2,5 százalékos) volt.⁷² Mindegyik olyan szervezet, amely a másik két program keretében nem kapott támogatást.

Az ÚMVP nyertes vidéki civil szervezeteinek zöme (összesen 95 százaléka) a 3. és a 4. (más néven LEADER) tengelyhez kapcsolódóan valósította meg projektjét. Utóbbi keretében az életminőség javítását célzó, diverzifikációra irányuló projektek voltak a legnépszerűbbek, míg a 3. tengelyes intézkedések közül a falu-fejlesztésre és az Integrált Községi Szolgáltató Terek (IKSZT) kialakítására vállalkozott a legtöbb vidéki civil szervezet (10. függelék).

9.1.2. A régió civil projektjei országos viszonylatban⁷³

Az NFT programjainak keretében országosan benyújtott civil projektek 13 százaléka kötődött a Dél-Dunántúl régióhoz, ami az országos átlag körüli arányt jelent. A régióban benyújtott civil projektek közel fele (48%) nyert végül támogatást, ami az országosnál (42%) jobb arányt képvisel. Ezt a többletforrást a gazdaság és versenyképesség növelésére (GVOP), valamint a humán erőforrások fejlesztésére (HEFOP) beadott projektek sikeressége adta. (Jellemzően egyik esetben sem a vidéki területeken megvalósítani szánt projektekről van szó, sokkal inkább a megyeszékhely, valamint a nem vidéki városok a többlet nyertesei (11. függelék).

Az NFT keretében a régióban egy civil projektre jutó átlagos támogatás összege 33,6 millió forint volt, ami az országos átlag csupán egyharmadát teszi ki. A regionális fejlesztésre (ROP) elnyert átlagos civil támogatási összeg közelít

⁷¹ Ez a 2010-es év közepéig értendő.

⁷² ha csak a községeket nézzük, az arány még magasabb, 2,8 százalék

⁷³ Tartsuk szem előtt, hogy a bemutatott adatok nem csak a vidéki területekre, hanem a régió egészére érvényesek. Az ÚMVP tekintetében nem álltak rendelkezésemre az összehasonlításhoz szükséges adatok, egy saját elemzés pedig meghaladja e dolgozat kereteit. Így ennek részletes vizsgálatától eltekintek.

leginkább az országos átlaghoz, ám a 359 milliós összegével ez is csak annak 59 százalékát jelenti.

Az ÚMFT-ben a Dél-Dunántúl régió civil szervezeteinek pályázati aktivitása valamivel az országos átlag alatt volt (a civil projektek 10 százaléka származott innen). A pályázati sikeresség azonban az országos átlag feletti, a benyújtott civil projektek 34 százaléka nyert el támogatást. Az egy civil projektre jutó átlagos támogatás összege 46 millió forint volt, ami az országos átlag 58 százalékát teszi ki. Az operatív programok közül a humán közszolgáltatások infrastruktúrájának fejlesztésére (TIOP) jutott a legnagyobb összeg (270 millió forint) projektenként, amely – nem jellemző módon – az országos átlagot jelentősen meghaladta⁷⁴. A többi operatív program egy projektre jutó összegei rendre alatta maradtak az országos átlagoknak (12. függelék).

9.1.3. A régió civil projektjei vidékiségi szerint

Nyertes projektek száma

A Dél-Dunántúl régió támogatott civil projektjeinek száma az NFT és az ÚMVP esetében is a községek szintjén a legmagasabb. Míg az NFT-ben az agrár és vidékfejlesztési programnak (AVOP) addig az ÚMVP-ben a 3. tengelyes intézkedéseknek köszönhető ez a többlet. Az ÚMFT viszont inkább a nem vidéki⁷⁵ civil szervezeteknek kedvezett.

A nyertes civil szervezetek általában nem csak egy projekttel voltak sikeresek a régióban, az egy támogatott szervezetre jutó projektek száma minden településszinten meghaladta az 1-et. Az NFT-ben a régiós átlagos érték 1,5 projekt nyertes civil szervezetenként, amely vidéken 1,3 nem vidéki településeken pedig, 1,8 volt átlagosan. Az ÚMFT-ben a régió vidéki és nem vidéki területein is átlagosan 1,3 projektet valósított meg egy civil szervezet. Az ÚMVP-ben is gyakori volt az egy szervezet több projekt jelensége.

⁷⁴ Az országos átlag 198 millió forint/ projekt volt.

⁷⁵ megyeszékhelyi és nem vidéki városi

Összes támogatás

A régió civil szervezetei az NFT-ben 8 milliárd, az ÚMFT-ben 9,2 milliárd, az ÚMVP-ben pedig 2,9 milliárd forint támogatást nyertek el. Az NFT 8 milliárdjának azonban csak ötödrésze (1,5 milliárd forint) irányult a vidéki területek civil szervezeteihez. Nagy része (917 millió forint) a humán erőforrás fejlesztését (HEFOP), ötödrésze (337 millió forint) a regionális fejlesztést (ROP) szolgálta, az agrárium és a vidék fejlesztésére (AVOP) pedig 232 millió forintot fordítottak belőle. A vidékre irányuló alacsonyabb összeg azért is szembetűnő, mivel a projektek 58 százaléka kapcsolódik hozzá. Az aránytalanság azzal magyarázható, hogy a nyertes vidéki pályázatok közel fele kisebb értékű fejlesztésekre irányult (elsősorban LEADER+ projektekről volt szó, ahol általában néhány milliós támogatást igényeltek csak projektenként). Ezzel párhuzamosan a nem vidéki területeken (főleg a megyeszékhelyeken) nagyobb összegű projekteket valósítottak meg a civilek, az átlagos támogatási összeg 65 millió forint volt (*13. függelék*).

Az ÚMFT említett 9,2 milliárdos civil támogatásából 3,2 milliárd forint irányult a vidéki területekre. Ennek kétharmada a munkaerőpiaci részvétel növelését segítette elő (TÁMOP), 756 millió forint a régió felzárkóztatását (DDOP), 290 millió forint pedig a fenntartható fejlődést (KEOP) támogatta.⁷⁶ A nem vidéki területeken is a TÁMOP programon keresztül kapták a civil szervezetek a legtöbb támogatást (*14. függelék*).

Az ÚMVP 2,9 milliárdos civil támogatási összegének 93 százaléka (2,3 milliárd forint) vidékre irányult. Ennek zöme (94 százaléka) a vidéki életminőség javítását és a vidéki gazdaság diverzifikálását (3. tengely) szolgálta, 6 százaléka (164 millió forint) pedig a LEADER helyi fejlesztési tervek megvalósítását (4. tengely) segítette elő (*15. függelék*).

Egy lakosra vetített támogatási összegek

Mivel a nyertes civil szervezetek az elnyert támogatásból a lakosok számára is többletet teremtenek, érdemes megnézni az egy lakosra jutó támogatási összege-

⁷⁶ További 45 millió forintot ítélték meg a humán közszolgáltatások infrastruktúrájának fejlesztésére (TIOP)

ket is. Ez a megközelítés ugyan nem veszi figyelembe a szinergiahatásokat, de összehasonlítás céljára jól használható.

Az NFT keretében vidéken a községekben 3 254 forint, a városokban 961 forint, a nem vidéki városokban 13 414 forint, a megyeszékhelyeken pedig 18 214 forint támogatási összeg jutott egy lakosra a civil szervezeteken keresztül. Ennek valamennyi településtípus esetében számottevő részét jelentette a humán erőforrás fejlesztésének támogatása (HEFOP). Az AVOP-ból elnyert egy lakosra jutó nonprofit támogatások átlagos összege elég csekély volt, a községekben 498 forint, a vidéki városokban 175 forint, a nem vidéki városokban 293 forint, míg a megyeszékhelyeken 72 forintot jelentett.

Az ÚMFT esetében egy lakosra a községekben 4.936, a vidéki városokban pedig 7 619 forintnyi civil támogatás jutott. A nem vidéki területek itt is előnyösebb helyzetben voltak, a városokban 14 068 forint, a megyeszékhelyeken 15 673 forint volt az egy lakosra vetített összeg. Ezek az összegek valamennyi településtípus esetében a TÁMOP forrásából voltak a legmagasabbak.

Az ÚMVP-ben az egy lakosra vetített civil támogatás községi szinten a legmagasabb, átlagosan 5 688 forintot jelentett. A vidéki városokban ez az összeg 2 483 forint volt, a nem vidéki területeken pedig ennek felét sem érte el (városokban 1 208 forint, megyeszékhelyeken 107 forint).

Támogatások a települések szempontjából

A legtöbb civil projekttel támogatott település a községek szintjén van (NFT: 53, ÚMFT: 38, ÚMVP: 122), a városok között pedig kevesebb a számuk. A támogatott települések adott településtípuson belüli arányát vizsgálva a kép azonban pont fordított. A községek kis része (NFT: 9%; ÚMFT: 6%), a vidéki városok nagyobb része (NFT: 29%; ÚMFT: 63%), a nem vidéki városok zöme (NFT: 89%; ÚMFT: 100%), és az összes megyeszékhely (NFT: 100%; ÚMFT: 100%) részesült civiljei révén támogatásban. Az ÚMVP a másik két programtól eltér abban, hogy a községek jóval nagyobb részét (20 százalékát) támogatta civil projekteken keresztül. A vidéki városok fele, a nem vidéki városok 56%-a, és csak egy megyeszékhely nyert támogatást. Ez az ÚMVP kimondottan vidékfejlesztésre irányuló jellegéből adódhat.

A legtöbb vidéki települést az NFT-ben agrár és vidékfejlesztési forrásokból (AVOP) és a humán erőforrások támogatására elkülönített forrásokból (HEFOP) támogatták. Az ÚMFT-ben a munkaerőpiaci részvétel növelésének (TÁMOP) és a fenntartható fejlődés elősegítésének (KEOP) forrásaiból (valamint a régió felzárkóztatására irányuló forrásokból is - DDOP) részesültek főként. Az ÚMVP-ben pedig a 3-as és a 4-es tengely civileknek szánt forrásai segítették fejlődésüket.

Amennyiben az ezekre a településekre irányuló összegeket vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az az ÚMVP-t kivéve egyáltalán nem áll arányban az ott nyertes szervezetek számával. Az NFT-ben például a támogatást nyert szervezeteknek hiába kétharmada vidéki, az összes régiós nonprofit támogatási összegnek csak a 19 százaléka irányult oda. Az ÚMFT-ben ez az aránypár 43 és 35 százalék – jobban közelít egymáshoz, míg az ÚMVP esetében 92 és 93 százalék, kiegyenlítik egymást.

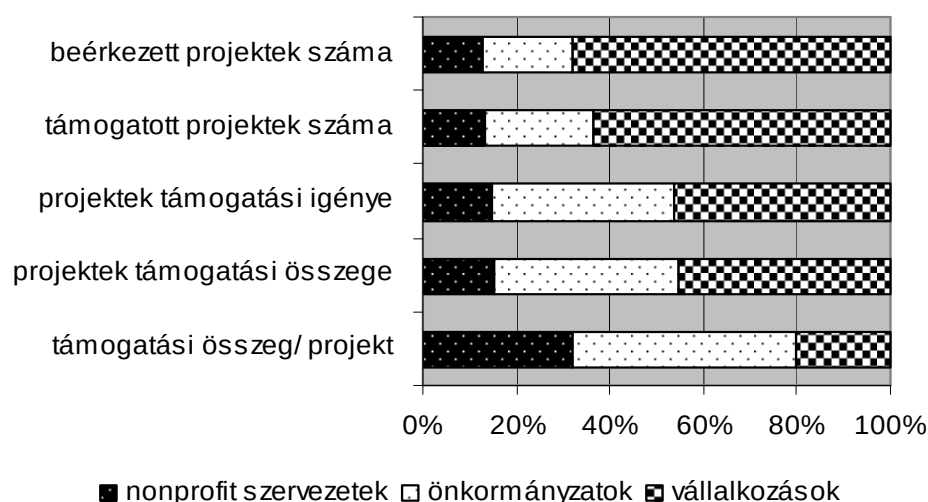
Egy támogatott községre az NFT-ben átlagosan 25,2 millió forint (ROP dominanciával), a vidéki városokban pedig 21 millió forint (HEFOP dominanciával) jutott a civil projektek révén. Az ÚMFT-ben ennél nagyobbak voltak az átlagos összegek, községeknél 53,4 millió forint, vidéki városoknál 78 millió forint. Az ÚMVP-ben előbbieknél 3,8 millió forint, utóbbiak esetében pedig 15,9 millió forint (mindkét esetben a 3-as tengely dominanciájával).

9.1.4. A régió civil projektjei szektoronkénti összehasonlításban

Az NFT keretében a Dél-Dunántúl régióban benyújtott projektek közül csak 13 százalék volt civil szervezeté, több mint kétharmaduk az üzleti, ötödrészüket az önkormányzati szférából érkezett (16. függelék). A sikerességi ráta szektoronként eltérő volt. A civil projektek 48 százaléka számára ítélték meg a támogatást, az önkormányzatok projektjei magasabb (55 százalékos), míg a vállalkozások projektjei alacsonyabb (43 százalékos) arányban nyertek. Összesen 239 civil projekt valósulhatott meg a régióban, amihez a régiós pályázati források 15 százalékát használhatták fel, ami kb. 8 milliárd forintot jelentett. Ennek több mint kétszerezése (19,4 milliárd forintra) lett volna szükségük a civileknek az igénylések alapján. Az önkormányzati szektor 20,8 milliárd forinthez, a vállalkozói szektor pe-

dig 23,8 milliárd forinthez jutott hozzá összességében. Egy civil projektre átlagosan 33,6 millió forint támogatás jutott. Egy önkormányzati projekt 50,2 millió forintot, egy vállalkozói projekt pedig 21,1 millió forintot kapott átlagosan. A szektorok közti arányokat a 19. ábra szemlélteti.

19. ábra: NFT pályázati eredmények szektoronkénti aránya a régióban

Forrás: saját szerkesztés

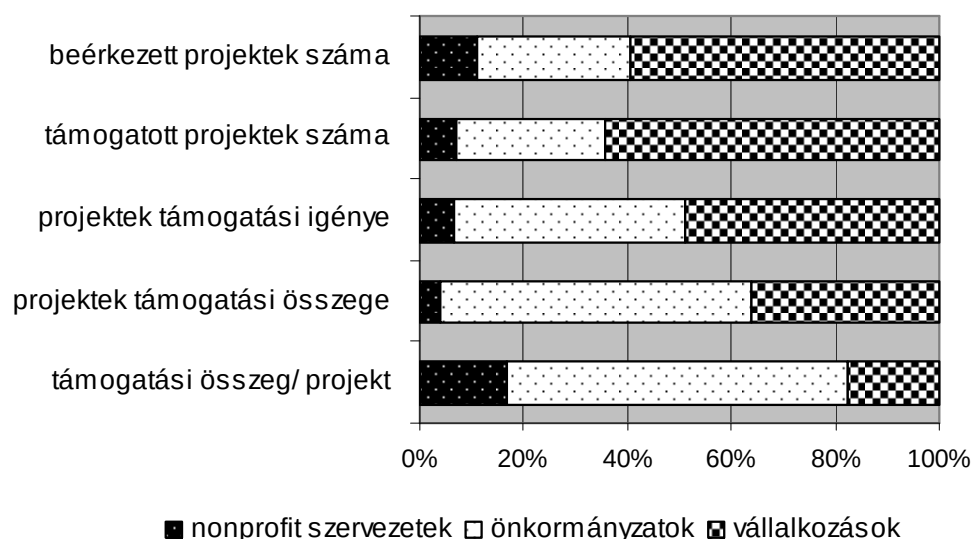
Az ÚMFT keretében szintén az üzleti szféra nyújtotta be a legtöbb projektet, az összes projekt 59 százalékát, az önkormányzatok részesedése 30 százalékos volt, míg a civil szervezetek a pályázatok alig több mint tizedét mondhatták magukénak (17. függelék). Ez az előző időszak civil részesedéséhez képest kisebb arány ugyan, de ezt nem a civilek csökkenő pályázati aktivitása okozta (a civil igénylések száma 17 százalékkal nőtt), hanem az önkormányzati szektor aktivitásának nagymértékű megnövekedése.⁷⁷ A civil szektor sikerességi rátája a másik két szektornál jóval kisebb volt, a projektek harmada kapott csak támogatást. Ez végző soron azt jelentette, hogy kevesebb civil projekt nyert, mint az NFT-ben, a másik két szektorban viszont nőtt a támogatott projektek száma. A vállalkozási projekteknek 57 százaléka, önkormányzati projekteknek pedig fele lett nyertes. Tehát míg a vállalkozások pályázási sikeressége az előző programozási ciklushoz

⁷⁷ Az önkormányzatok több mint kétszer annyi pályázatot nyújtottak be, mint az NFT-ben.

képest megnövekedett, a civil szervezeteké látványosan lecsökkent, amit főként a civil TÁMOP projektek sikertelensége idézett elő. Három civil projektből kettőt visszautasítottak ebben az operatív programban.

Az elnyert összegek tekintetében egyértelműen az önkormányzatok az ÚMFT nyertesei, az odaítélt összegek 60 százaléka ugyanis hozzájuk került (142 milliárd forint), és az egy projektre jutó átlagos támogatási összeg itt is az önkormányzatok esetében volt a legmagasabb (184,4 millió forint – ami az előző időszak amúgy is magas összegéhez képest 3,6-szor több). A civil szervezetek csak a 4 százalékát (9 milliárd forintot) kapták a régiós össztámogatásnak (ami az NFT-hez képest jóval kisebb rész), de egy projektjükre átlagosan magasabb összeget (49 millió forint) kaptak, mint az NFT-ben. A vállalkozások projektjeinek átlagos támogatási összege 46,3 millió forint volt az ÚMFT első felében. A szektorok közti arányokat a 20. ábra illusztrálja.

20. ábra: ÚMFT pályázati eredmények szektoronkénti aránya a régióban

Forrás: saját szerkesztés

Összességében elmondható, hogy a 2007-2013 közti programozási időszak feléig a Dél-Dunántúl régió nonprofit szervezeteinek elenyésző része, csupán 2-4%-a valósított meg fejlesztési projektet uniós forrásból. A támogatási összegek nagyobb részben a nem vidéki civil szervezetekhez áramlottak. A vidéki szerveze-

teket segítő támogatási programok nem tudták ellensúlyozni ezt az aránytalanságot, amelyet az önkormányzati és az üzleti szektor pályázati sikeressége tovább mélyített.

9.2. Civil részvétel vidéken az AVOP LEADER+ Programban⁷⁸

Ebben az alfejezetben azt vizsgálom meg, hogy a Dél-Dunántúl régió vidéki civil szervezetei hogyan vettek részt a 2004-2006-os LEADER+ Programban, különös tekintettel a helyi vidékfejlesztési stratégiák megvalósítására⁷⁹

Az előző európai uniós programozási időszakban a LEADER+ Program az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program részeként került megvalósításra. Azok a települések vehettek részt benne, amelyek népsűrűsége nem haladta meg a 120 fő/km²-t vagy lakosainak száma a 10 ezer főt. A LEADER+ keretén belül országosan 70 helyi akciócsoport alakulhatott meg és kaphatott támogatást helyi szintű, integrált tervei megvalósítására. Ezek a mezőgazdasági tevékenységek diverzifikációjára, valamint a vidéki jövedelemszerző tevékenységek (falusi turizmus, kézműipar) fejlesztésére irányultak. A program támogatta a vidéki infrastruktúra fejlesztését, a vidéki élettér vonzóbbá tételét, a vidéki közösségek erősítését, valamint a természeti és kulturális örökség megőrzését is (AVOP, 2004, p. 6).

Az említett 70 akciócsoport közreműködésével 2 680 projekt kapott LEADER+ támogatást. Ez a Nemzeti Fejlesztési Terv összes támogatott projektjének kb. 13 százalékát, összes támogatási összegének azonban csak 1 százalékát jelenti. Ennek oka, hogy a LEADER+ projektek eleve kis méretűre voltak tervezve, hogy minél több helyi innovatív, új ötlet kaphasson teret. Átlagosan 2,5 millió forint támogatás jutott egy-egy LEADER+ projektre⁸⁰ (NFÜ, 2008).

Nyertes települések civil szempontból

A hetven akciócsoportból tíz a Dél-Dunántúl régióból került ki. A régió jogosult (zöld), valamint nyertes (sárga) települései a 21. ábrán láthatók. A nyertes akció-

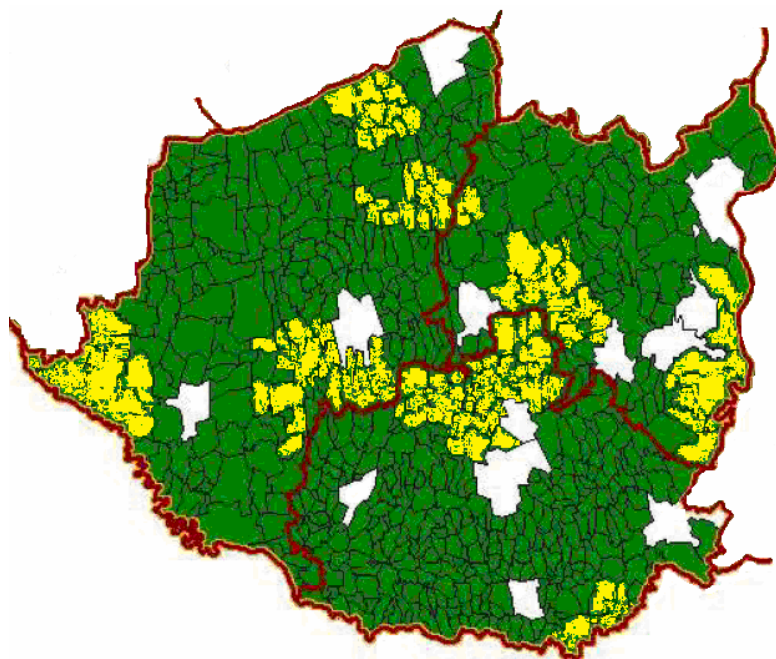
⁷⁸ A fejezet eredményei angolul is olvashatók (Varga E., 2009).

⁷⁹ A 2007-2013 közötti programozási időszak LEADER pályázatait most nem vizsgálom, mert a program 2011-es jelentős átalakítása miatt az eredmények értékelése majd egyben, az ex post értékelés keretében célszerű.

⁸⁰ Az NFT egy átlagos projektje ennél tizenötször nagyobb támogatást kapott.

csoportok területe a régió összes településének közel negyedét, 151 települést fedett le⁸¹. Itt valósulhattak meg a helyi vidékfejlesztési tervek, és a megálmodott projektek. Azonban csak ötödrészüken (32 településen) kaptak erre lehetőséget civil szervezetek is⁸².

21. ábra: LEADER+ jogosult és nyertes települések⁸³ a Dél-Dunántúl régióban

Forrás: (VÁTI idézi ÚMVP, 2007b, p. 566); ÚMVST, 2007, p. 124.) alapján saját szerkesztés

Civil részesedés a nyertesek közt a többi szektorhoz viszonyítva

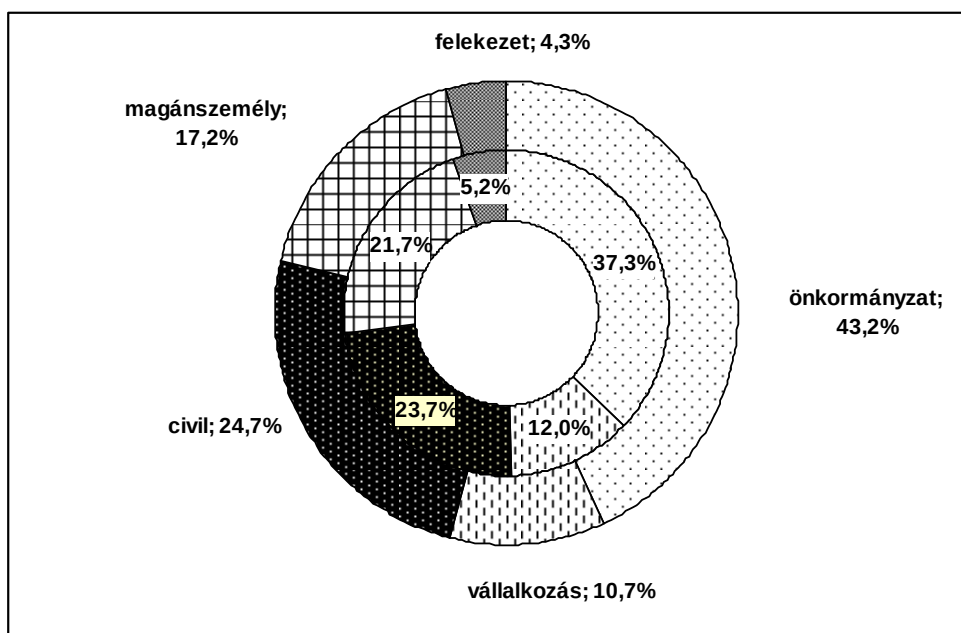
A projektmegvalósítás tekintetében országos szinten az önkormányzatok jelenléte dominált, az összes LEADER+ projekt közel 45 százalékát önkormányzatok, vagy a hozzájuk kapcsolódó intézmények valósították meg. A civil szervezetek a projektek negyedét mondhatták magukénak (NFÜ, 2008). A Dél-Dunántúl régióban hasonlóak voltak az arányok (22. ábra).

⁸¹ települései közül 147 községi (illetve nagyközségi), és 4 városi rangú

⁸² Ez a régió összes településének 4,9 százalékát jelenti.

⁸³ A nyertes települések a nyertes akciócsoportok területén levő településeket jelenti.

22. ábra: A támogatott projektek és szervezetek aránya szektoronként

Megjegyzés: A külső kör a régió támogatott projektjeit, a belső kör a szervezeteit jelöli.

Forrás: (Publikált lista, 2008) alapján saját szerkesztés

A támogatott projektek 43 százalékát valósították meg önkormányzatok, vagy a hozzájuk kapcsolódó intézmények (a nyertes szervezetek 37 százalékát képviselve). A civil szervezetek a projektek negyedét mondhatták magukénak, a nyertesek között 24 százalékos volt az arányuk. Amennyiben a magánszemélyeket, valamint a vallási szervezeteket is a civilek köréhez soroljuk, a civil projektek 46 százalékos arányt képviselnek a régióban, és a támogatottak több mint felét teszik ki. A vállalkozások a régió nyertesei között 11 százalékos arányban voltak jelen, projektjeik aránya 12 százalék volt.

Civil részvétel az akciócsoportok területén

A Dél-Dunántúl régió akciócsoportjainak területén működő civil szervezetek közül 7 százalék nyert pályázatot a LEADER+ programban. Ezek a szervezetek átlagosan 1,5 projektet valósítottak meg, ami arra utal, hogy rendszerint a civil szervezetek egy kisebb, aktív csoportja pályázott sikeresen a támogatásokra, akár két-három projekttel is. Ezzel szemben a civil szervezetek többségének (93%) nem volt közvetlen hozzáférése a LEADER+ forrásaihoz. Természetesen nem azt állítom, hogy nem részesedhettek más projektek eredményeiből, de közvetlen

részvételük hiánya egyértelműen kimutatható. Magyarázatként számos ok felmerülhet, az információ-, idő-, és motiváció-hiánytól kezdve a rendelkezésre álló pénzügyi⁸⁴ és humán⁸⁵ forrásokig.

Vezető- és gesztor szervezetek

A LEADER+ programban a civil szervezetek nem csak pályázataikkal vehettek részt, hanem az akciócsoport szervezetében is vállalhattak fontos szerepeket. Vezetőként ők nyújthatták be a támogatási kérelmeket a helyi akciócsoport nevében, míg gesztorként az adminisztratív kapacitásukat állíthatták az akciócsoport szolgálatába. A régió 10 helyi akciócsoportjából 9 esetben önkormányzat volt a vezető szervezet.⁸⁶ Ennek oka az lehet, hogy a vezető szervezet reprezentációs feladatainak betöltésére egy nagyobb hatalommal, vagy annak imidzsével bíró szervezet alkalmasabbnak bizonyulhat. Ennek a várakozásnak, az önkormányzatok feleltek meg leginkább. A gesztorszervezetek esetében, ahol a (gyakran a munkaidőn is túlnyúló) adminisztrációs kapacitás a legfontosabb elvárás, az előzőnél már vegyesebb képpel találkozhatunk. A régió 10 gesztorszervezetéből 6 a civil szervezetek közül került ki, a többi 4 volt csak önkormányzat.

Döntéshozó testület

A helyi akciócsoportok döntéshozó szerveiben előírt 50 százalékos jelenlétet a Dél-Dunántúl régió egyik akciócsoportjában sem teljesítették önmagukban a civil szervezetek, arányuk 13 és 37 százalék között mozgott. Ez azt jelenti, hogy a döntések befolyásolására a civil szférának ugyan volt lehetősége, de valódi többséget egy esetben sem tudott felmutatni.

A megvalósított projektek típusai

A projektek tartalmi elemzéséhez a 6.5.2 alfejezetben már bemutatott lukeschi tipizálást alkalmaztam, azaz elkülönítettem az animációs, a strukturáló és a konszolidáló projekteket. A falunapokat, helyi zenés, táncos, gasztronómiai rendezvényeket például az animációs projektek közé soroltam. A játszóterek, klubhelységek építése, turista látványosságok rekonstrukciója, vagy helyi útikönyv kiadá-

⁸⁴ önrészhez, előfinanszírozáshoz

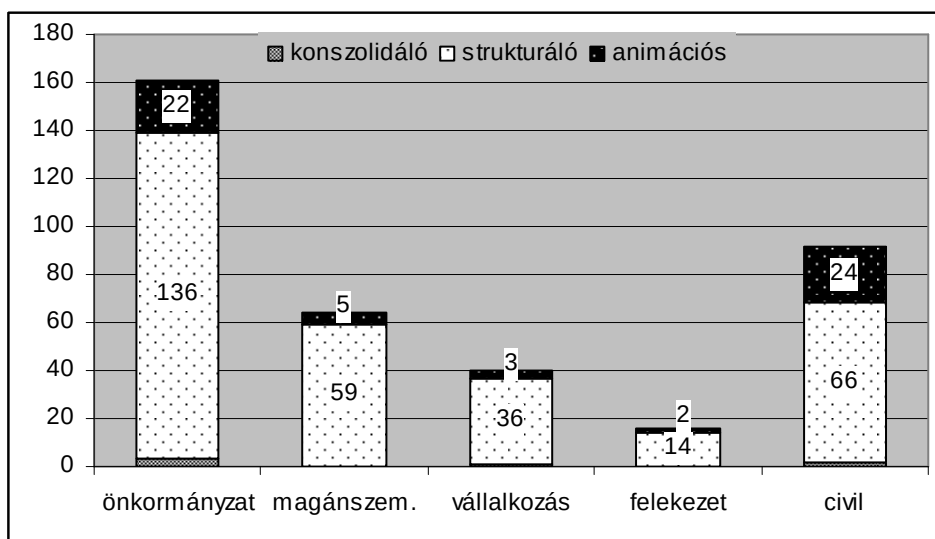
⁸⁵ vidékfejlesztésben jártas, pályázatíráshoz értő szakemberek

⁸⁶ egy esetben közalapítvány, amely – bár nonprofit szervezet – alapítóját tekintve szintén az önkormányzatokhoz köthető jogi forma

sa a strukturáló projektek közé került. Konszolidációs projektnek számítottam például a helyi turizmust segítő online foglalási rendszer kialakítását.

Amint azt a 23. ábra mutatja, a Dél-Dunántúl régióban a strukturáló tevékenységgel jellemezhető projektek a leggyakoribbak, függetlenül attól, hogy milyen szervezettípusról van szó. Ezt követik az animációs projektek, és csak néhány konszolidáló típusú projektet találtam a régióban.

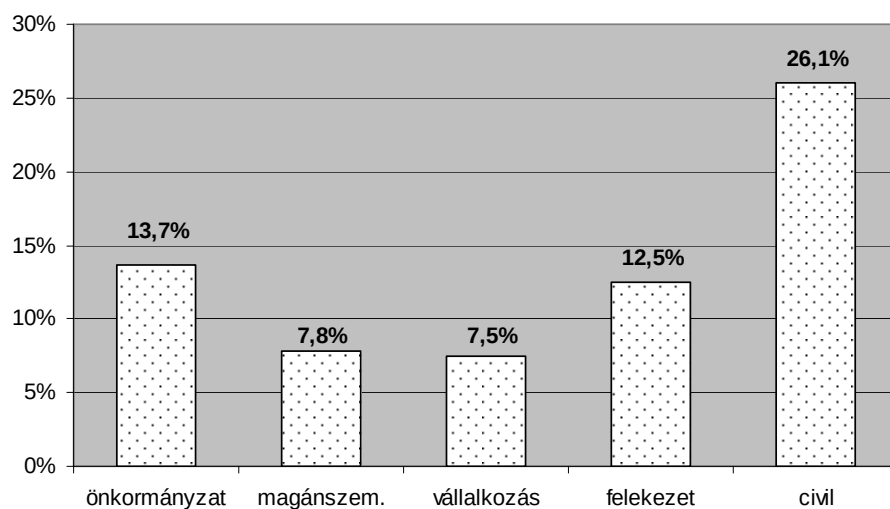
23. ábra: Megvalósított projektek száma projekttypus szerint

Forrás: (Publikált lista, 2008) alapján saját szerkesztés.

A többi szervezettípushoz viszonyítva a civil szervezetek valósították meg a legtöbb animációs projektet a régióban, mind abszolút, mind pedig relatív értelemben. Ez utóbbit szemlélteti a 24. ábra, amelyről leolvasható, hogy a civil projektek több mint negyede az animációs típusba sorolható.

24. ábra: Az animációs típusú projektek relatív aránya

Forrás: Publikált lista, 2008 alapján saját szerkesztés

Mindez arra utal, hogy a civil szervezetek az animációs projektek megvalósításában a többi szervezetnél sikeresebbek voltak. Fontos szerepük a helyiek mozgósításában, összekovácsolásában, új lehetőségekre való bátorításában a LEADER+ programban is megmutatkozott.

10. Civilek a vidékfejlesztésben – a helyiek szerint

Annak érdekében, hogy a Dél-Dunántúl régió nonprofit szervezeteinek vidékfejlesztésben betöltött szerepéről további információkhoz jussak, kérdőíves felmérés formájában kerestem meg képviselőiket. Emellett civil szakemberekkel, civil szervezeti vezetőkkel szóbeli interjúkat is folytattam, a civil szervezetek szerepeiről, a sikeresség érdekében legyőzendő problémáikról és a lehetséges megoldásokról.⁸⁷

10.1. A régió civil szervezeteinek véleménye

A kérdőív három fő egységre tagolódik. Az első részben a szervezetekkel kapcsolatos olyan háttér-információkra kérdeztem rá, mint hatókörük, alapításuk éve, tagok száma, végzett tevékenységeik, bevételeik, uniós támogatásaik, kapcsolataik. A második részben a vidékkel, vidékfejlesztéssel kapcsolatos véleményüket, gyakorlatukat szerettem volna jobban megismerni, a harmadik részben pedig a szervezetek jövőképét érintő kérdéseket tettem fel. A kérdőív teljes terjedelmében megtalálható a 18. függelékben.

A kérdőív felépítése

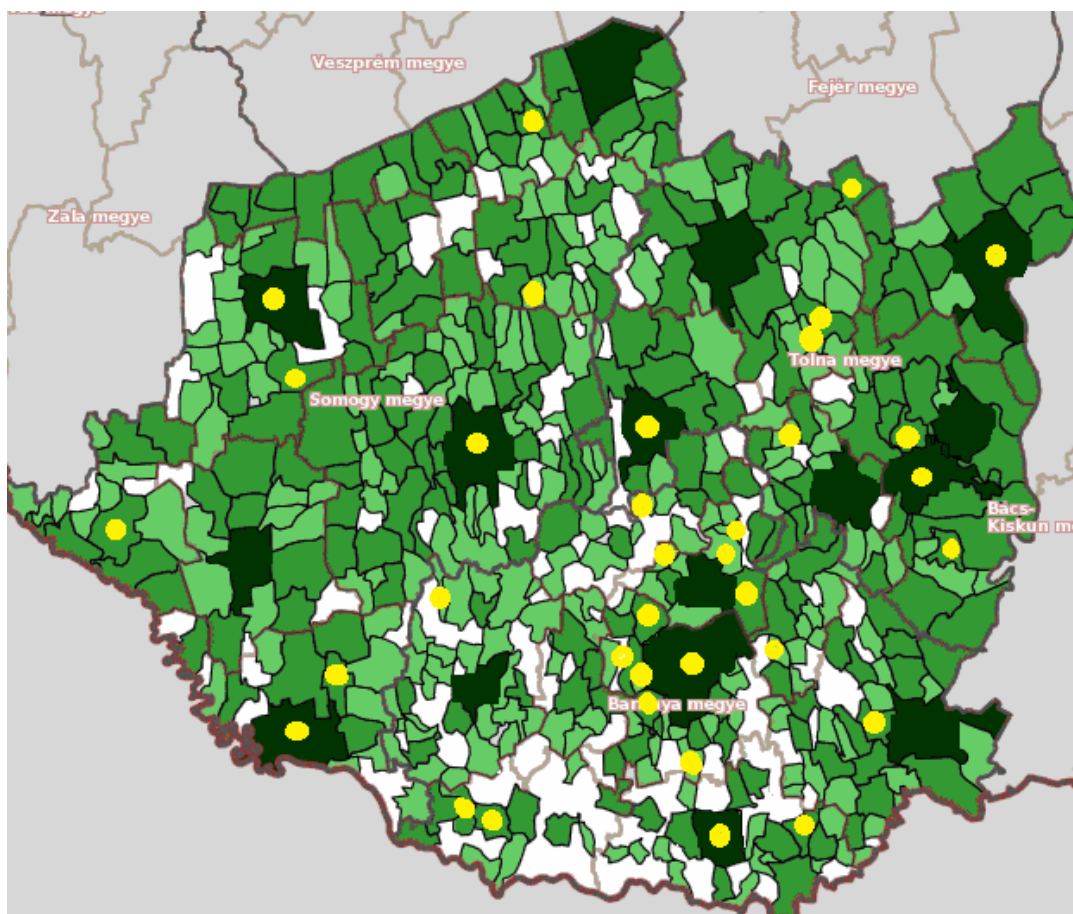
- A Háttér-információ a szervezetről
 - A szervezet általános adatai (hatókör, alapítás éve, tagok, bevétel) (A1-A6)
 - A szervezet tevékenysége (A7-A8)
 - A szervezet kapcsolatai (A9)
 - A szervezet üzleti kapcsolatai (A9, A10)
 - Uniós támogatások (A11)
- B Vidékfejlesztés
 - Vidék fogalma a szervezetnél (B1)
 - Vidék fejlődésének kulcsa a szervezet szerint (B2)
 - A szervezet aktivitása a vidékfejlesztés területén (B3, B4)
- C A szervezet jövőképe
 - A szervezet 5, illetve 10 éves jövőre vonatkozó tervei (C1, C2)
 - A szervezet sikerességéhez jelenleg hiányzó tényezők (C3)

A kérdőíves felmérésben a Dél-Dunántúl régióban található nonprofit szervezetek képezik az alapsokaságot. Az alapsokaságban résztvevő szervezetek száma

⁸⁷ Az interjúalanyok listáját a 21. függelék tartalmazza.)

2010-ben 6.745 szervezet volt, ebből 5.960 volt a klasszikus civil szervezet (KSH, 2012b, 207. táblázat, 208. táblázat). A tervezett mintaméret száz megfigyelés, amelyből végül ötvenhét került rögzítésre. A mintavétel módja egyszerű, véletlen (visszatevés nélküli) mintavétel. A lekérdezés levélben és elektronikusan történt, a kezdeti alacsony visszaérkezési arány miatt a módszert telefonos megkereséssel is kiegészítettem. A kiküldött, és a visszaérkezett kérdőívek száma alapján a válaszadási arány 9,7%.⁸⁸ A beérkezett válaszokat Excelben és SPSS-ben rögzítettük.⁸⁹ A 25. ábrán látható térképen az elemzésben részt vevő nonprofit szervezetek székhelyeit sárga színnel jelöltem. A településlista a 19. függelékben található.

25. ábra: A felmérésben részt vevő nonprofit szervezetek székhelyei

Forrás: (TeIR KSH-TSTAR) alapján saját szerkesztés

⁸⁸ A mintából kiugró értékek miatt két szervezet kizárására került sor.

⁸⁹ A kérdőívek SPSS programmal való kiértékelésében nyújtott segítségét ezúton is köszönöm Kovács Balázsnak.

10.1.1. Egyszerűsítés az elemzés megkönnyítésére

A kérdőív elkészítése során a fő célom volt, hogy minél szélesebb körű képet kapjak a nonprofit szervezetek vidékfejlesztésben való szerepéről. Az igyekezésem, hogy a kérdőívben minél több területet érintsek, az elemzés során okozott némi többlet fejtörést. Azzal szembesültünk, hogy szinte kezelhetetlenül sok változót kellene egyszerre figyelembe venni, ami még az SPSS programmal sem egyszerű. Ezért a későbbi elemzés egyszerűbbé tételéhez első lépésként a kérdőív kérdéseiből adódó változók számát faktoranalízissel csökkentettük.⁹⁰ A következő öt kérdéscsoportból kaptuk meg a faktorokat:⁹¹

- Milyen kapcsolatokkal rendelkezik szervezete? Milyen intenzívek ezek a kapcsolatok? (A9)
- Ön szerint mi/ki ma a vidék fejlődésének kulcsa? (B2)
- Hogyan látja szervezete jövőjét 5 év múlva? (C1)
- Hogyan látja szervezete jövőjét 10 év múlva? (C2)
- Mire lenne szüksége a szervezetének ahhoz, hogy sikerebb lehessen céljai elérésében? (C3)

A faktorok meghatározásának folyamata kérdéscsoportonként az alábbiak szerint történt.

Kapcsolati kör és annak intenzitása

Az A9-es kérdéscsoport tizennégy kérdésből áll, melyek mindegyike a vidék fejlesztésének valamely szereplőjére vonatkozik. A kérdésekre egy ötfokozatú skálán kellett választ adni, amelyek értéke nulla (nincs kapcsolat) és négy (rendszeres, szoros kapcsolat) között lehet. A cél, hogy e kérdések alapján megtudjam, milyen tényezők állnak a civil szervezetek kapcsolatrendszer mögött. A dimen-

⁹⁰ Ezt amúgy a megfigyelések viszonylag alacsony száma is szükségessé tette. Például a Cramer-féle asszociációs mutató feltételezi, hogy a megfigyelések száma a kombinált kategóriák számát legalább ötszörösen meghaladja. Ezt adott számú megfigyelés esetén csak a kategóriák számának csökkentésével lehet elérni.

⁹¹ SPSS programot alkalmazva főkomponens-analízist hajtottunk végre korrelációs mátrix elemzésével, az egy fölötti sajátértékű faktorok kibontásával, továbbá varimax rotáció alkalmazásával.

ziók számát sikerült ötre csökkenteni,⁹² melynek eredményeképpen a következő faktorokhoz jutottunk:⁹³

- Kapcsolatok vállalkozásokkal: ebben a kapcsolati faktorban a nagyvállalatokon kívül az üzleti szféra elemei dominálnak. Ez a legjelentősebb kapcsolati faktor (sajátértéke négy felett van, és az összes bizonytalanság harmincegy százalékát magyarázza).
- Civil és kormányzati kapcsolatok: a civil szervezetek és kormányzati szervek felé irányuló kapcsolatépítés dominál ebben a faktorban, amely a második legjelentősebb faktor (1,74-es sajátértékkel az összes bizonytalanságnak több mint tizenkét százalékát magyarázza).
- Helyi irányítással való kapcsolat: ebben a tényezőbe csak az önkormányzat és a LEADER akciócsoport irányába mutató kapcsolatok játszanak szerepet (1,43-as sajátértékkel rendelkezik, és a varianciának több mint tíz százalékát magyarázza).
- Szűk, helyi kapcsolati kör: a fent említett faktor tulajdonképpen a helyi lakosokon kívül egyébre nem koncentráló kapcsolatrendszer reprezentálja (sajátértéke 1,13 lett és a varianciának is csak nyolc százalékát magyarázza).
- Nagyvállalati kapcsolatok: a legkisebb sajátértékkel (1,03) rendelkező faktorban csak a nagyvállalati kapcsolatok kaptak nagyobb súlyt. Ez arra utal, hogy a civil szervezetek számára a nagyvállalatok különböznek az üzleti szféra többi elemétől ezen a téren. (Ez a faktor 7,32 százalékban járul hozzá a modell által magyarázott bizonytalansághoz.)

A vidék fejlődésének kulcsa

A B2-es kérdéscsoport harmincegy kérdésből áll, melyek mindegyike a vidék fejlesztésének valamely eszközére, vagy szereplőjére vonatkozik. A kérdésekre egy hét fokozatú skálán kellett választ adni, amelyek értéke egy (nagyon nem értek vele egyet) és hét (teljesen egyetértek) között lehetett. A kérdések alapján

⁹² Az 1 fölötti sajátértékű faktorok kibontásával

⁹³ A kapott faktorokra a Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) -teszt értéke 0,658 lett, ami közepes értéket jelent. A modell szignifikancia szintje három nullára kerekítve: 0,000. A modell az összes bizonytalanságnak körülbelül a 70%-át magyarázza.

arra kerestem a választ, hogy milyen tényezőket tartanak fontosnak a civil szervezetek a vidék fejlesztése szempontjából. A dimenziók számát⁹⁴ sikerült hétre csökkenteni,⁹⁵ így a következő csoportokat kaptuk:

- Központi intézkedéseket igénylő beavatkozások: ez a faktor a gazdasági-infrastrukturális feltételeket reprezentálja (sajátértéke tizenkettőnél is magasabb lett és a varianciának is közel negyven százalékát magyarázza). Ide tartoznak a versenyképes mezőgazdaság, a központi támogatások, helyi termékek, munkahelyteremtés, jobb közlekedés, vidékfejlesztési programok, szegénység felszámolása, vendéglátás és turizmus.
- Makro-humán faktor: ez a faktor főleg a térségi hatáskörbe tartozó feladatokat tömöríti (sajátértéke 2,88 lett és a varianciának több mint kilenc százalékát magyarázza). A faktor olyan tényezőket foglal magába, mint a fiatalok jelenléte, a társadalmi kirekesztés megszüntetése, oktatás, önkormányzati támogatások, a város, több bizalom, nagyobb hit.
- Mikro-humán faktor: a szóban forgó faktor a „puhább”, nehezen mérhető humán tényezőt ragadja meg elsősorban (sajátértéke 2,51 és a varianciának megközelítőleg nyolc százalékát magyarázza). Ide olyan elemek tartoznak, mint a nagyobb beleszólás a helyi ügyekbe, jó példák bemutatása az embereknek, jobb emberi kapcsolatok és maga az egyén.
- Környékbeli aktivitás, összefogás: Ebben a tényezőben az összefogással és helybeliséggel kapcsolatos változók vesznek részt nagy súllyal (sajátértéke 1,85 és a varianciának kb. hat százalékát magyarázza). A helyi vállalkozások, helyi (és esetleg szélesebb hatókörű) civil szervezetek, nagyobb összefogás helyben, nagyobb összefogás a régióban (esetleg a megyében is).
- Uniós programok, támogatások: itt főleg az EU-val kapcsolatos változók, emellett a szélesebb hatókörű civil szervezetek vidékfejlesztést segítő szerepe tömörül (sajátértéke 1,41 és a varianciának kb. 4,5 százalékát magya-

⁹⁴ 1 fölötti sajátértékű faktorok kibontásával

⁹⁵ A kapott faktorokra a KMO-teszt értéke 0,753 lett, ami közepesnél valamivel jobb értéket jelent. A modell az általában használt valamennyi szignifikancia szinten szignifikáns. A modell az összes bizonytalanságnak több mint 75%-át magyarázza.

rázza). Olyan tényezőket foglal magába, mint az Európai Unió, uniós támogatások és a LEADER Program.

- Hazai koncentrált tőke, és központi hatalom: hazánkban a hitelintézeti szektoron kívüli koncentrált tőke forrása egyrészt az állam, másrészt a nagyvállalatok. A faktor e tényezők kulcsszerepéről alkotott véleményt méri a mintában (sajátértéke 1,33 és a varianciának kb. 4,3 százalékát magyarázza).
- Kevesebb pártpolitika: az utolsó faktorban ismét csak egy változó rendelkezik ötven százalék feletti súllyal, a „Kevesebb pártpolitika” változó (sajátértéke 1,21 és a varianciának kb. 3,9 százalékát magyarázza).

A szervezet jövőjével kapcsolatos várakozások rövid és középtávon

Mindkét kérdéscsoport (C1 és C2) tizenhárom kérdésből áll és a szervezet öt, illetve tíz éves jövőbeli fejlődési irányjaival foglalkozik. A kérdésekre hétfokozatú skálán kellett választ adni, amelyek értéke egy (nagyon nem értek vele egyet) és hét (teljesen egyetértek) között lehetett.⁹⁶ A cél, annak kiderítése, hogy milyen tényezőket tartanak fontosnak a civil szervezetek a jövőjük szempontjából. A dimenziók számát⁹⁷ sikerült ötre csökkenteni,⁹⁸ a faktorok a következők lettek:

- Szervezeti növekedés helyi hatókörben: ebben a jövőkép-faktorban a helyi-ekkel való kapcsolat fejlesztése mellett a taglétszám és a bevétel növelésével kapcsolatos öt-tíz éves tervek dominálnak. Ez a legjelentősebb jövőkép-faktor (sajátértéke kilenc felett van, és az összes bizonytalanság negyvenöt százalékát magyarázza).
- Szervezeti növekedés tágabb hatókörben: ebben a faktorban különösen nagy súllyal szerepelnek a kormányzati kapcsolatok kiépítésére és a tevékenységek számának növelésére vonatkozó öt-tíz éves terveket mérő változók (a faktor sajátértéke 2,27 és az összes bizonytalanságnak kb. tizenegy százalékát magyarázza).

⁹⁶ Mindkét kérdéscsoportból az első három kérdést (a konkrét jövőbeli scénáriókra vonatkozókat) kihagytuk a faktoranalízisből. A faktoranalízist tehát húsz változóra futtattuk le.

⁹⁷ Az 1 fölötti sajátértékű faktorok kibontásával

⁹⁸ A kapott faktorokra a KMO-teszt értéke 0,71 lett, ami közepesnél valamivel jobb értéket jelent. A modell az általában használt valamennyi szignifikancia szinten szignifikáns. A modell az összes bizonytalanságnak több mint 76 százalékát magyarázza.

- Intenzívebb kapcsolatkör kiépítése kisebb hatókörben: ebben a faktorban az öt éven belüli kapcsolatépítése a főszerep (a faktor sajátértéke 1,49 és az összes bizonytalanságnak kb. 7,5 százalékát magyarázza).
- Tevékenységváltás: a szóban forgó faktorban két változónak (az öt, illetve a tíz éves időtávban történő tevékenységváltásnak) volt különösen nagy az értéke. (A faktor sajátértéke 1,35 és az összes bizonytalanságnak kb. 6,8 százalékát magyarázza).
- Elmozdulás a közszolgáltatások felé: ez a faktor a civil szervezetek azon törekvését testesíti meg, hogy a vállalatokkal való kapcsolatokat leépítik (negatív súly), és az önkormányzati kapcsolataikat fogják erősíteni, miközben bővítik tevékenységeik körét öt-tíz éves időhorizonton. (A faktor sajátértéke 1,06 és az összes bizonytalanságnak kb. 5,3 százalékát magyarázza.)

A sikeresebbé válás feltételei

A C3-as kérdéscsoport kilenc kérdésből áll, melyek mindegyike a szervezet sikeréhez szükséges tényezőkkel foglalkozik. Ezeket jórészt lefedik a C1-C2 kérdéscsoportban feltett kérdések témakörei. A kérdésekre hétfokozatú skálán kellett választ adni, amelyek értéke egy (nagyon nem értek vele egyet) és hét (teljesen egyetértek) között lehet. A cél annak megismerése, hogy milyen tényezőket tartanak fontosnak a civil szervezetek a siker szempontjából. A dimenziók számát sikerült kettőre csökkenteni,⁹⁹ a faktorokat a következőképpen neveztük el:

- Kapcsolatok erősítése: ebben a faktorban csak a kapcsolatokkal foglalkozó kérdéseknek volt magas súlyuk, azaz eszerint a siker kulcsa a kapcsolatépítésben van. (Sajátértéke 4,72 és az összes bizonytalanságnak 52,5 százalékát magyarázza.)
- Több erőforrás: ez a faktor azt a nézetet testesíti meg, miszerint a siker a tagok és a bevétel növelésével valósítható meg, miközben az adott tevékenységi területen belül marad a szervezet. (Sajátértéke 1,64 és az összes bizonytalanságnak kb. 18 százalékát magyarázza.)

⁹⁹ A kapott faktorokra a KMO-teszt értéke 0,671 lett, ami közepesnek mondható. A modell a gyakorlatban használt valamennyi szignifikancia szinten szignifikáns és az összes bizonytalanságnak több mint hetven százalékát magyarázza.

10.1.2. A nonprofit szervezetek csoportosítása

A vizsgálatot a civil szervezetek különböző csoportokra osztásával folytattuk aszerint, hogy az egyes szervezetek mit tartanak a vidék fejlődése kulcsának. Ezt a kérdéskört a B2-es változócsoporthoz (a vidék fejlődésének kulcsa a szervezet szerint)¹⁰⁰ illetve a belőlük képzett, előzőekben már bemutatott faktorok írják le:¹⁰¹ központi intézkedéseket igénylő beavatkozások, makro-humán tényezők, mikro-humán tényezők. A legjobb csoportosítás eredményeként előálló klaszterek a következő elnevezést kapták:

- Stabil, aktív, nyitott szervezetek,
- Passzív, főként külső forrásszerzésre törekvő szervezetek,
- Kiábrándult, pesszimista szervezetek.

A „Stabil, aktív, nyitott szervezetek” csoportja képviseli a legnagyobb (ötvenhat százalékos) arányt a mintában. A másik két csoport nagyjából egyenlő arányban osztozik a minta fennmaradó részén, huszonhárom, illetve huszonegy százalékos arányban.

Az egyes klaszterek között különbségek lehetnek a szervezet hatókörét (A2), korát (A3), aktív tagjainak számát (A5), bevételének nagyságát (A6), stb. tekintve. Ezeken kívül fontos látni, hogy az eltérő csoportokba tartozó szervezetek tevékenységei (A7), kapcsolatai (A9, A10), jövőre vonatkozó várakozásai (C1, C2, C3) mennyiben térnek el egymástól. Kíváncsiak vagyunk továbbá arra is, hogy a három klaszter szervezeteinek véleménye vajon eltér-e a vidék definícióját (B1) illetően, valamint a helyi közügyek intézésében való részvételüket tekintve (B4)?¹⁰² A segítségünkre levő táblázat a 20. függelékben található.

A 26. ábra a három klaszter változónkénti eltérései láthatók (lila, sötétkék és világoskék vonalak). Minden tengelynél feltüntettük a hozzá tartozó változó

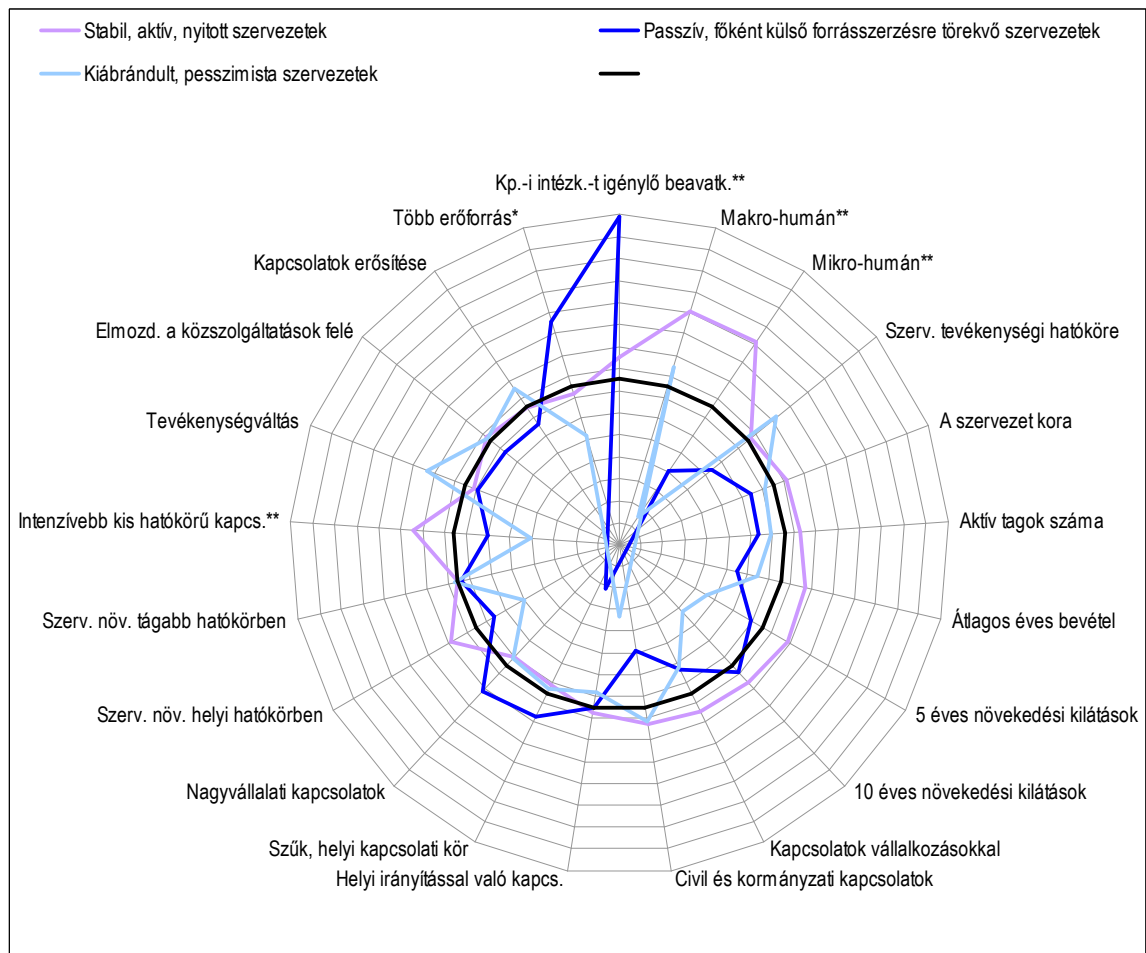
¹⁰⁰ Csoportosító változóként a korábban kiszámolt fejlődési tényezők közül a három legnagyobb sajátértékűt választottuk.

¹⁰¹ A csoportosító változók kiválasztásánál a fokozatos változóbevonás elvét követtük, tehát hét bevont faktorból sorban elhagytuk a legalacsonyabb sajátértékűt, majd a legjobban elkülönülő csoportosítást eredményező verziót fogadtuk el. Ezt ismertettük fentebb. A civil szervezetek csoportosítására a hierarchikus klaszterezést alkalmaztunk. A Ward-féle algoritmust sztenderdizált csoportosító változókon végeztük el, így csökkentve a négyzetes euklideszi távolság méréséből adódó torzítást.

¹⁰² A fenti változók közül egyutas ANOVA segítségével vizsgáljuk a csoportosítás alapjául szolgáló három faktort és a fent említett kérdéseknek megfelelő változókat, kivéve, amelyeknél semmi értelme az átlagszámításnak.

nevét. A csillagozott változók szerint a csoportok öt százalék (*), illetve egy százalék (**) szignifikancia szinten eltérnek.

26. ábra: A három klaszter változónkénti összehasonlítása

Forrás: kérdőíves felmérés eredményei SPSS programmal (Kovács Balázs szerkesztésében)

Látható, hogy a három csoportosító változó (Központi intézkedést igénylő beavatkozás, Makro-humán illetve Mikro-humán tényezők) mellett szignifikáns lett egy százalékon az „Intenzívebb kapcsolati kör kiépítése kisebb hatókörben” és öt százalékon a „Több erőforrás” faktor szerinti eltérések is. A többi változó, faktor alapján szignifikánsan nem különülnek el az egyes csoportok, de a klaszterek jellemzésében sokat segíthetnek. A minta bővítésével ezek a változók könnyen

szignifikánssá válhatnak. A fentiek alapján jellemezhető a nonprofit szervezetek körvonalazódó három csoportja.¹⁰³

Stabil, aktív, nyitott szervezetek

A minta legtöbb szervezetet tömörítő csoportjára jellemző, hogy tagjai a vidék fejlődése szempontjából különösen fontosnak tartják az olyan tényezőket, mint a fiatalok jelenléte, a társadalmi kirekesztés megszüntetése, az oktatás, az önkormányzati támogatások, a város szerepe, a több bizalom, a nagyobb hit (együtt: makro-humán tényezők). Hangsúlyosnak tartják továbbá a nagyobb beleszólást a helyi közügyekbe, jó példák bemutatását az embereknek, jobb emberi kapcsolatokat és magát az egyént (együtt: mikro-humán tényezők). A szervezeti növekedést és a kapcsolatbővítést kisebb, helyi hatókörben képzelik el.

Passzív, főként külső forrásszerzésre törekvő szervezetek

Ez a csoport azért kapta a nevét, mert tagjai elsősorban a központi intézkedést jobban igénylő beavatkozásokat tekintik a vidéki fejlődés hajtóerejének. Az állami támogatások, a munkahelyteremtés, a jobb közlekedés, a vidékfejlesztési programok, a szegénység felszámolása, a versenyképes mezőgazdaság segítése, a helyi termékek, a vendéglátás és a turizmus jelentik számukra a vidék problémáinak megoldási útját, amelyhez több erőforrásra tartanak igényt. Jellemzőjük, hogy csak szűk helyi kapcsolati körük van, melyből hiányoznak a civil és kormányzati partnerek. E helyzet megváltoztatására nem is terveznek lépéseket. Átlagban ezek a civil szervezetek a legfiatalabbak.

Kiábrándult, pesszimista szervezetek

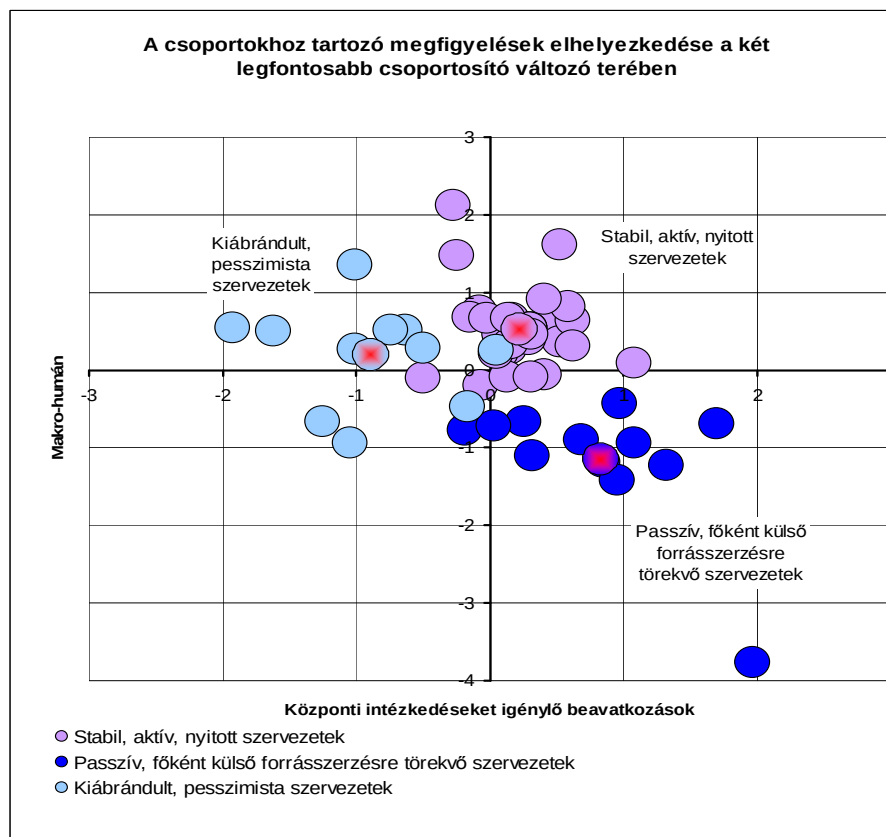
A kiábrándult, pesszimista szervezeteknek jelenleg az átlagnál szélesebb tevékenységi körük van (ami egy sikeres fő profil hiányára utalhat). A jövőképük alapján azonban, növekedési kilátásaik jelentősen elmaradnak a többi csoportétól, és nem áll szándékukban ez ellen tenni. Jellemzőjük, hogy kapcsolataikat kisebb hatókörben sem tervezik tovább bővíteni. Fontolgtatják a tevékenységvál-

¹⁰³ A fő módszer a varianciaanalízis (egyutas ANOVA), amely során a különböző változók adott csoporton belüli átlagainak varianciáit és a csoportok közötti varianciákat vetettük össze. Másodlagos módszer a kétutas ANOVA, ahol kategória-változók és a csoporttagság-változó közötti asszociációkat elemeztük.

tás lehetőségét, és nincs szükségük több erőforrásra sem (A kérdőívek további elemzése során fény derült rá, hogy esetükben a legmagasabb az éves bevétel átlaga).

A megfigyelések ábrázolhatók a csoportosító változók kétdimenziós terében. A 27. ábra a megfigyelések elhelyezkedését mutatja a két legfontosabb csoportosító- változó (Makro-humán tényezők, Központi intézkedést igénylő beavatkozások) síkjában. A csoportcentrumok elhelyezkedését piros színnel jelöltük.

27. ábra: A csoportokhoz tartozó megfigyelések a két fő csoportosító változó terében

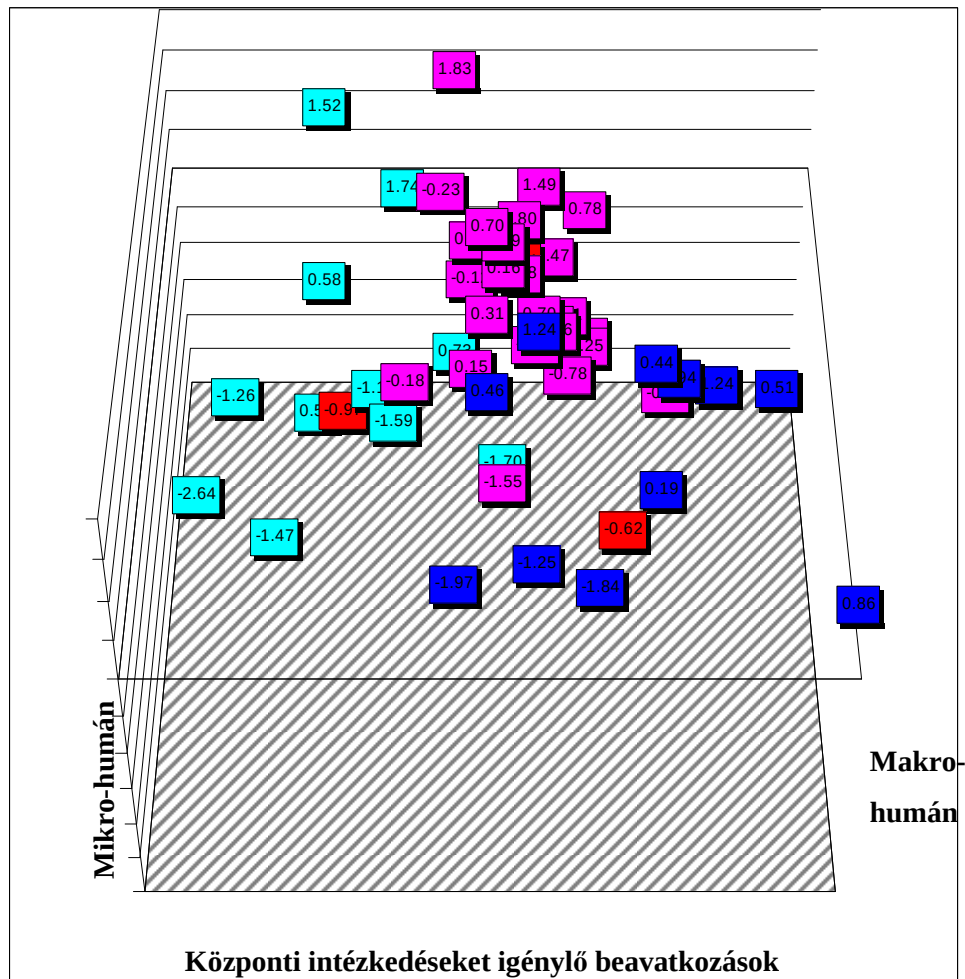

Forrás: kérdőíves felmérés eredményei SPSS programmal (Kovács Balázs szerkesztésében)

Ha mindhárom csoportosító-változó terében (tehát a Mikro-humán faktor dimenziójával, mint harmadik tengellyel kiegészítve) ábrázoljuk a megfigyeléseket, akkor jobb rálátás nyílik a megfigyelések térszerkezetére (28. ábra). A csoportcentrumokat itt is piros színnel jelöltük. A megfigyeléseken látható számok a

harmadik tengelyen felvett értéket – tehát a megfigyelés „magasságát” – jelentik.¹⁰⁴

28. ábra: A három csoportosító-változó terében elhelyezkedő megfigyelések és csoport-középek

Forrás: kérdőíves felmérés eredményei SPSS programmal (Kovács Balázs szerkesztésében)

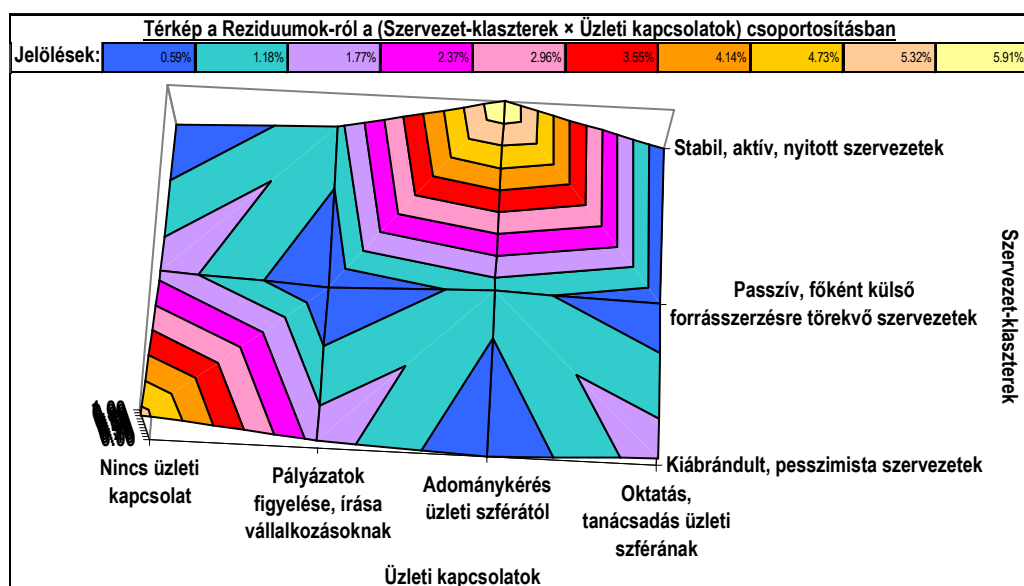
Amennyiben a kapott klasztereket a szervezetek tevékenységi területei alapján elemezzük, megállapítható, hogy nem látszik statisztikai különbség az egyes csoportok között. A kérdőív szöveges válaszainak elemzése alapján azonban szembevetünk, hogy a stabil, aktív nyitott szervezetek a másik két csoportnál gyakrabban utaltak arra, hogy környezetvédelemmel is foglalkoznak. A szervezetek 60

¹⁰⁴ A teret az ábrán negyvenöt fokos szögben látjuk az előző ábrához képest (ahol kilencven fokos volt a rálátás).

százaléka, míg a másik két csoportnak csak harmada (passzívak), illetve negyede (kiábrándultak) tett említést ilyen tevékenység folytatásáról. A passzív szervezeteknél a kulturális tevékenységek, a kiábrándultaknál pedig, a szabadidő eltöltésével kapcsolatos, hobbitevékenységek végzése a leggyakoribb.

Az üzleti szférával való kapcsolattartás alapján (A10-es kérdés) a szervezetek között négyféle kategóriát lehet megkülönböztetni: Nincs üzleti kapcsolat; Pályázatok figyelése, írása vállalkozásoknak; Adománykérés üzleti szférától; valamint Oktatás, tanácsadás üzleti szférának. A véletlen események bekövetkezési valószínűségéhez viszonyított eltérések (reziduumok) további megállapítások alapjául szolgálhatnak. Az x tengely az üzleti kapcsolatok kategóriáit tartalmazza, az y tengely a szervezetek klasztereit, a z tengely pedig a metszéspontba eső reziduumokat méri. A reziduális térkép a 29. ábrán látható.

29. ábra: Az üzleti szférával való kapcsolatok reziduális térképe

Forrás: kérdőíves felmérés eredményei SPSS programmal (Kovács Balázs szerkesztésében)

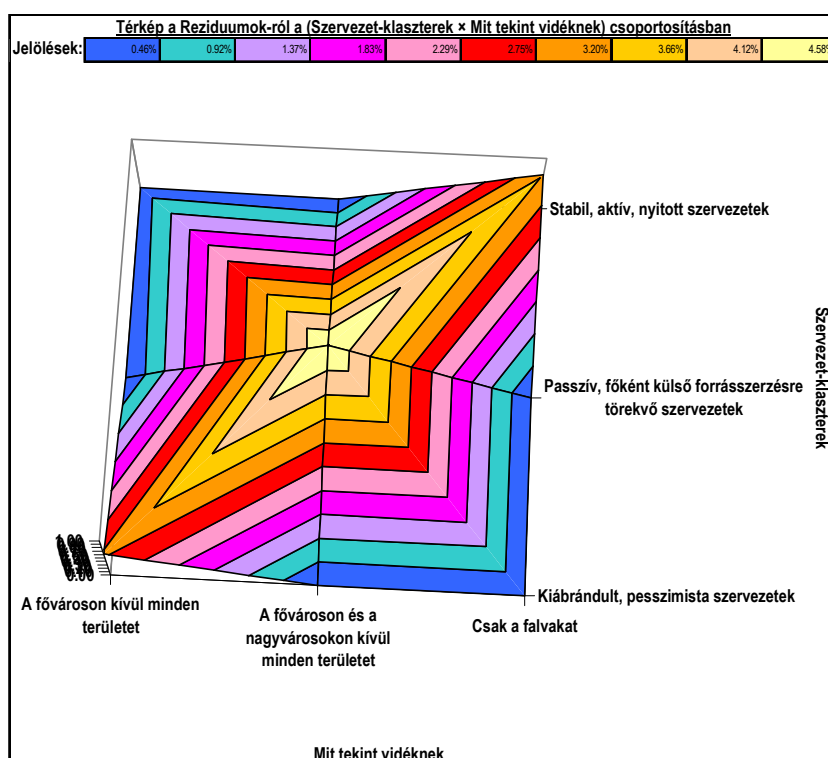
A térképen magasabb reziduális értékek sárgábbak, az alacsonyabbak (negatívba menők) kékek. A magas pozitív reziduum azt jelenti, hogy a véletlenhez (függetlenséghez) képest az adott kombináció túl gyakran fordul elő a megfigyelések között. A 29. ábrán két ilyen kiemelkedés található. Az egyik a „Stabil, aktív, nyitott szervezetek” csoportjának és az „Adománykérés üzleti szférától” jellegű

kapcsolatnak a keresztezésében van. Ebből arra következtethetünk, hogy ezekre a szervezetekre inkább jellemző, hogy az üzleti szférával ilyen jellegű kapcsolatokat ápolnak, mint a többi csoportra.

A másik kiemelkedés a „Kiábrándult, pesszimista szervezetek” és a „Nincs üzleti kapcsolat” találkozásánál található. Ezek a szervezetek tehát hajlamosabbak arra, hogy leépítsék, elhanyagolják kapcsolataikat az üzleti szférával.

A civil szervezetek bemutatott három csoportja elkülönül a vidékről alkotott képük szerint is. A kérdőív erre vonatkozó kérdése (Ön mit tekint vidéknek hazánkban?) négyféle válaszlehetőséget ad: a fővároson kívül minden területet, a fővároson és a nagyvárosokon kívül minden területet, csak a falvakat, vagy egyéb definíciót tart megfelelőbbnek. A 30. ábra reziduális térképéről leolvasható, hogy a vidékről alkotott fogalmak alapján határozottan elkülönülnek a csoportok.

30. ábra: Civil csoportok vidékfogalmuk alapján

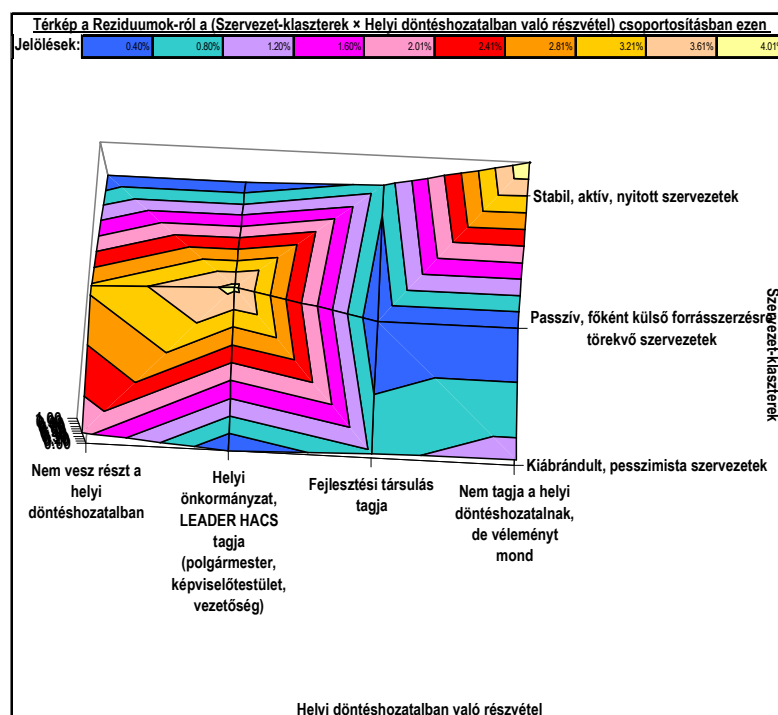

Forrás: kérdőíves felmérés eredményei SPSS programmal (Kovács Balázs szerkesztésében)

A „Stabil, aktív, nyitott szervezetek” hajlamosabbak csak a falvakat belevonni a vidék definíciójába. A „Passzív, főként külső forrásszerzésre törekvő szervezetek” a fővároson és nagyvárosokon kívüli területek, mint vidék megfogalmazását a függetlenség esetén várthoz képest nagyobb arányban használják. Végül a „Kiábrándult, pesszimista szervezetekhez” inkább a vidék, mint a fővároson kívüli valamennyi terület felfogás kapcsolódik.

A helyi döntéshozatalban való részvétel szempontjából a három szervezet-csoport a következők szerint jellemezhető. Az B4-es kérdés (Szervezetének képviselője részt vesz-e a helyi közügyek intézésében, a helyi döntéshozatalban?) négyféle válaszlehetőséget, kategóriát definiál a szervezetek vidékről alkotott fogalmával kapcsolatban: Nem vesz részt a helyi döntéshozatalban; Helyi önkormányzat, LEADER HACS tagja (polgármester, képviselőtestület, vezetőség); Fejlesztési társulás tagja; Nem tagja a helyi döntéshozatalnak, de véleményt mond. A 31. ábrán látható térképen ismét két jelentős pozitív reziduum mutatkozik.

31. ábra: Civil csoportok a helyi döntéshozatalban való részvétel alapján

Forrás: Kérdőíves felmérés eredményei SPSS programmal (Kovács Balázs szerkesztésében)

Az első a „Stabil, aktív, nyitott szervezetek” gyakoribb véleményező tevékenységéről tanúskodik. A második (illetve harmadik) a „Passzív, főként külső forrás-szerzésre törekvő szervezetek” esetében jelentkezik, akikhez vagy a döntéshozattól való tartózkodás áll közelebb, vagy a helyi önkormányzat, LEADER HACS tagjaként működnek közre – nagyobb arányban, mint azt a döntéshozatal és az adott csoportba sorolás függetlensége esetén várnánk. Ez utóbbi esetben a szervezet passzivitására magyarázat lehet, hogy a döntéshozatalban képviselője útján érvényesíteni tudja érdekeit. A fentieket a 10. táblázat foglalja össze.

10. táblázat: A nonprofit szervezetek három klaszterének jellemzői

Megnevezés	Stabil, aktív, nyitott szervezetek	Passzív, külső forrás-szerzésre törekvő szervezetek	Kiábrándult, pesszimista szervezetek
A vidék fejlődésének kulcsa	Makrohumán tényezők Mikrohumán tényezők	Központi intézkedést igénylő beavatkozások	Makrohumán tényezők
Kapcsolatok	Növekedési tervek kisebb, helyi hatókörben. Üzleti szférától adományszerzés.	Szűk helyi kapcsolati kör, (civil és a kormányzat nélkül). Kapcsolat nagyvállalatokkal. Nem terveznek változtatást.	Nincs üzleti kapcsolat. Nem terveznek bővítést.
Jövőkép	Növekedés kisebb, helyi hatókörben	-	Kedvezőtlen növekedési kilátások.
Erőforrásigény	Elegendő erőforrás	Több erőforrást igényelnek	Nincs szükségük több erőforrásra
Tevékenységi kör	Környezetvédelmi tevékenységek magas aránya.	Kulturális tevékenységek magas aránya	Széles tevékenységi kör. Szabadidős és hobbi tevékenységek magas aránya. Tevékenységváltást fontolgatnak.
Vidék meghatározása	Csak a falvak	Fővároson és nagyvárosokon kívüli települések	A fővároson kívüli területek
Részvétel a helyi döntéshozásban	Véleményező szerep	Tartózkodás, vagy döntéshozói szerepkör	Nem jellemző
Egyéb	-	Átlagban a legfiatalabbak	-

Forrás: Kérdőíves felmérés alapján saját összeállítás

A bemutatott empirikus felmérés eredményeként a nonprofit szervezetekről nyert információk előzetes koncepcióalkotásra mindenképpen alkalmasak. Ez megerősít

sítést nyert egy későbbi, nagyobb mintán elvégzett hasonló felmérés során (Varga E., 2012), ahol országos szinten kb. ezerkétszáz civil szervezet kapta meg a korábbi tapasztalatok alapján módosított kérdőívet. A felmérés célcsoportját ebben az esetben kimondottan a vidékfejlesztéshez kapcsolódó nonprofit szervezetek jelentették, azaz a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat (MNVH)¹⁰⁵ nonprofit szervezetei, valamint az Integrált Községi és Szolgáltató Terek (IKSZT) címbirtokos civil szervezetei¹⁰⁶. A továbbiakban e második kutatás eredményeit mutatom be.

A hetvenöt válaszoló nonprofit szervezet szintén három klaszterbe rendeződött, és köszönhetően a célzottabb megkeresésnek viszonylag tisztán körvonalazódtak a nonprofit szervezetek eltérő vidékfejlesztési szemléletmódjai. Az első, legtöbb tagot tömörítő csoport szervezetei (akiket ezúttal aktív, optimista szervezeteknek neveztem el) a helyi erőforrásokra építő, bottom-up fejlesztési szemlélet alapján gondolkodnak, és optimistán végzik a tevékenységüket. Mindemellett a vidék fejlődéséhez fontosnak tartják a helyi szinten túlmutató, makroszintű feltételek javítását is. Ezzel szemben a második csoportba tartozók (ők most a passzív túlélők nevet kapták) a vidék fejlesztését elsősorban nem a helyiek összefogásaként, a helyi lehetőségek kiaknázásaként képzelik el, hanem külső segítség-re, a külső feltételek megjavulására várnak – úgy érzik, hiába. Emiatt kiábrándulttá, passzívvá váltak, a túlélésre játszanak. A csoportpesszimizmushoz minden valószínűséggel hozzájárul, hogy a klaszter ötödrészét kitevő LEADER akciócsoportok a megszűnést vizionálják. A harmadik csoportba tartozók (helyben alkalmazkodók) az első csoporthoz hasonlóan – felismerték és vallják a helyi fejlesztés fontosságát (a helyi gazdaságfejlesztést, innovációt kulcsterületeknek tekintik), ám ezt nem helyi erőforrások igénybevételével, hanem külső forrásokból tartják megvalósíthatónak. Mivel azonban az ehhez szükségesnek látott központi kapcsolatokkal nem rendelkeznek, a körülményekhez való alkalmazkodás stratégiáját választják (helyben próbálnak meg boldogulni, például tevékenységi

¹⁰⁵ Az MNVH összefogja a vidékfejlesztésben részt vevő hazai szereplőket, köztük az ezzel foglalkozó civil szervezeteket is.

¹⁰⁶ Az IKSZT-k (modern faluházak) kialakítása az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) egyik intézkedéseként hivatott segíteni a vidék alapszolgáltatásokkal való ellátását.

körüket kiterjeszteni). E második kutatás eredményeinek összefoglalója a 22. függelékben található.

10.2. Civil szerepek, legyőzendő akadályok, segítő tényezők

A civil szervezetek vezetőivel készített interjúk alapján a következő civil szerepkörök, problémák és megoldási javaslatok kerültek felszínre.

Civil szervezetek mint a kormányzat szövetségesei

Egyik megkérdezett gyakorlati szakember kiemelte, hogy egy vidéki település fejlődéséhez a polgármesteren kívül szövetséges civilekre is szükség van. Egy jó polgármester ezt felismeri, és örömmel látja a civil szervezetek összefogásra irányuló kezdeményezéseit. A civil szervezetek lehetséges vidéki szerepei között megfogalmazódott a települési igények felmérése, a szemléletformálás, valamint a településhatárokon túllépő projektek előkészítése is. Ez utóbbit a polgármesterek az esetek többségében egyedül nem tudják kivitelezni, mivel az összehangoláshoz külső szakértőkre is szükség van. A más szervezetekkel való kapcsolódási pontok felderítése elősegíti a szinergiahatások megjelenését, és a valódi gazdaságfejlesztést.

Kovács szerepkör

A civil szervezetek kovász szerepét emelte ki egy másik interjúalany. A hagyományos közösségek széthullásával a civil szervezetek olyan csomópontokat képeznek, melyek szervező- és vonzerejükkel elindíthatják az újrastrukturálódás folyamatát.

A civil szervezetek a kevésbé mérhető, kvalitatív eredményeket felmutató projektek nagy részét másoknál hatékonyabban képesek megvalósítani. Valahogy mindig megtalálják az olcsóbb megoldást, talán mivel nincsenek bejáratott útjaik. Hozzá tudják tenni azt a pluszt, amit egy önkormányzat nem (motiváció, hit). Hitelesebbek is, mivel többségük nem meggazdagodni akar. Ugyanakkor problémaként fogalmazódott meg, hogy sok dologban az állami szervezetrendszer konkurenciaként tűnik fel számukra, például ugyanazokat a szolgáltatásokat hirdeti meg, mint a civil szervezet.

Tervezési szerep

A vidék felzárkóztatását, fejlesztését, válságkezelő programok kidolgozását jelenleg is végző nonprofit szervezeteknek számítanak a LEADER akciócsoportok. Az interjúk során egyik régióbeli akciócsoport vezetője kiemelte, hogy meghatározó jelentőségű, kik vannak jelen a fejlesztési források különböző célokra való elosztásánál. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a tagok gyakran ilyen fontos döntésekkor is alig képviseltették magukat, átlagosan 20 százalékuk volt jelen a gyűléseken. Ezt azzal indokolták, hogy „nem mennek el csak azért, hogy szavazásnál felemeljék a kezüket.” Ami arra utal, hogy nem érzik, hogy valódi beleszólásuk lenne a döntésekbe. Egy másik fejlesztéssel foglalkozó egyesület megkérdezettje is megerősítette, hogy a kezdetben aktív tagság egy idő után beszűkült, csak kis részük volt mozgósítható. Az induláskor meglevő lelkesedés kimerülésének oka a tagság más irányú számos elkötelezettségében keresendő. Hiszen rendszerint a civil szervezetben végzett tevékenységet munka mellett, önkéntesként végzik a tagok. A passzivitás enyhítésére hatásos eszköz lehet a nevelés, amint azt az egyik megkérdezett saját példájával szemléltette. Szervezetükben kódexet állítottak össze és küldtek szét arról, hogy mit jelent tagnak lenni, milyen elvárások fogalmazódhatnak meg egy tag felé.

Az interjúkból leszűrhető tapasztalat, hogy az akciócsoportok elnökségében több valódi civil szervezetre (és vállalkozóra) lenne szükség, mivel a LEADER programban nem egyedi eset, hogy önkormányzathoz tartozók civil szervezeti köntösben, vagy vállalkozóként vannak jelen az egyesület tagjai közt. A polgármesteri dominancia okaként az egyik interjúalany a dolgok menetére való rálátás szükségességét nevezte meg. Az ilyenkor megjelenő polgármesteri gondolkodásmód azonban meglehetősen egyoldalú, gyakran nem esik egybe a valódi civil és vállalkozói gondolkodásmóddal. Az új gondolatokhoz más szemléletmódra van szükség, ami azonban az átpolitizált civil szférában nem egyszerű feladat.

Érdekképviselési szerep

Egyik megkérdezett tapasztalatai szerint a civil szervezetek a pártok által teremtett burokból nehezen tudnak kilépni, mivel azok forrásoldali szoros köteléket jelentenek számukra. (Amennyiben a volt közhasznú társaságokat, jelenlegi non-

profit gazdasági társaságokat nem tekintjük, mélyen alulfinanszírozott a nonprofit szféra.) A civil szervezetek innovatív energiáit gyakran elnyomják a pártpolitikai érdekek, nincs egészséges civil kontroll. A forrásokért zajló élet-halál harc további akadály a civil szervezetek valódi összefogásának. A helyi szintű politikában a civil szervezetek szinte súlytalanok, valódi érdekképviselői funkciót nem tudnak ellátni.

A megoldást egyrészt az jelentené a problémára, ha az állam a kereteket működtetné megfelelően, tisztává és átláthatóvá tenné a rendszert. Ezzel ugyan sok szervezet esetében felszínre jönnének az alapvető gondok, kiderülne, hogy a jelenlegi formában és stratégiákkal alkalmatlan a fennmaradásra. A kapacitásépítés szerepe itt válna igazán fontossá, oda irányulva, ahol valóban jól hasznosulnak a befektetett energiák, források. A megoldást másrészt a helyiek erőteljes ösztönzése, motiválása jelenthetné az összefogásra és civil szerveződések létrehozására.

Mentori szerep

Kistélepüléseken az elszigeteltség enyhítésében segítséget jelenthet, ha egy-egy nagyobb civil szervezet maga köré gyűjti a kisebbeket, és példaadó, útmutató tevékenységével segíti fennmaradásukat, működésüket (civil szervezetek egymás mentoraiként segídkezhetnek).

Pályázatíró és -megvalósító szerep

A nonprofit szervezetek pályázati sikerességét akadályozza a megfelelő tapasztalat, készség és kompetencia hiánya. Gyakran például azzal sincsenek tisztában, milyen az EU által is elfogadható számla, hogy mi az a teljesítési igazolás, az átadás-átvételi jegyzőkönyv. Korábban e szervezetek többsége évi ötvenezer forintból gazdálkodott, most pedig hirtelen milliókat kell kezelniük, és mindezt stabil pénzügyi háttér nélkül. A támogatások elnyerése amúgy a tapasztalatok szerint aktivizáló hatással van a tagságra. A rendelkezésre álló apparátus és a menedzsment hiányosságai, valamint a „jó lesz úgy, ahogy van” gondolkodásmód a legyőzendő akadályok között került említésre.

Az uniós pályázati folyamattal kapcsolatban az interjúk során számos kritika fogalmazódott meg. Ezek közül az egyik leggyakoribb a túlszabályozott bü-

rokratikus rendszer említése volt. Egyik interjúalanyunk felhívta a figyelmet arra, hogy a pályázatot nyert szervezetek sérelmeik publikálására és orvoslási javaslataik közzétételére egy külön internetes oldalt is létrehoztak (www.papirorszag.wordpress.com), melyhez több száz szervezet adta a nevét. A pályázati rendszerrel elégedetlen nonprofit szervezetek erőteljes kifogásuknak adtak hangot azzal kapcsolatban, hogy a lebonyolító szervezetek számára a programok szakmai teljesítésénél fontosabbak a számláik és könyvelési tevékenységük. Elfogadhatatlannak tartják, hogy több száz civil szervezetnek kell tönkremennie több évvel ezelőtt lezárt, befejezett projektjeinek utólagos ellenőrzése során. Példaként az ország egyik modellértékű, roma gyerekekkel foglalkozó mánfai intézményét említették, amely a kifizetések csúszása, és az ebből adódó adósságfelhalmozás miatt kényszerült bezárásra.

A probléma mentén létrejött civil összefogás megoldásaként a pályázati feltételek eljárások, egységesítését, a pályázatbeadás és bírálat rendszerének gyorsítását, az uniós pályázatok eredményeit ellenőrző rendszer átalakítását javasolták.

IV. ÖSSZEGZÉS

11. Összegzés

A Bevezetőben bemutatottak alapján a disszertációban arra kerestem a választ, hogy a Dél-Dunántúl régió vidéki civil szervezetei milyen helyet és szerepet töltenek be a vidékfejlesztésben. Milyen adottságokkal, jellemzőkkel rendelkeznek, hogyan viszonyulnak a vidékfejlesztéshez, mit tekintenek egyáltalán vidékfejlesztésnek. Milyen fejlesztési tevékenységeket végeznek, mennyire elkötelezettek.

11.1. A vidéki civil szféra ereje és elmaradottsága

A Dél-Dunántúl régió *civil szervezetekkel való ellátottsága* kimondottan jónak tekinthető. Az ezer főre jutó nonprofit szervezetek számában az ország élmezőnyéhez tartozik. A régión belül összességében vidéken működik a szervezetek több mint fele, sőt egyre több szervezetet jegyeznek be községekben. Ezzel a tendenciával a Dél-Dunántúl eltér az országos trendektől, ahol a városi nonprofit szervezetek járnak elől, mind számban, mind növekedési ütemben. Az eltérés nagy valószínűséggel annak köszönhető, hogy a Dél-Dunántúl régió több vidéki településsel, és több vidéki lakossal rendelkezik, mint más régiók. A lakosság-számra vetített nonprofit szervezetek száma tekintetében a megyeszékhelyek magas értékétől eltekintve nincs számottevő különbség vidék és nem vidék között. A megyeszékhelyeken átlagosan 11 nonprofit szervezet jut ezer lakosra, míg a többi településtípusnál 8 szervezet körüli az átlag. Tehát nem igaz, hogy a vidéki területek egy az egyben rosszabb nonprofit ellátottságúak lennének, mint a nem vidéki területek.

A vidéki *nonprofit szervezetek bevételei* növekvő tendenciát mutatnak, bár a növekedés üteme a községeknél a legalacsonyabb. Vidéken több az alacsonyabb jövedelmű és kevesebb a magasabb jövedelmű nonprofit szervezet (a községi átlagbevétel 4,26 millió forint). A szervezetek több mint kétharmadának éves bevétele ötvenezer és ötmillió forint között van. A vidéki és nem vidéki szervezetek bevételi szerkezetében egyaránt az állami támogatások teszik ki a legnagyobb hányadot. Az alapvetően vidéki területeken azonban jóval magasabb az állami támogatás aránya, ami az állami, vagy önkormányzati alapítású és fenntartású

szervezetekhez és nem a klasszikus civil szervezetekhez (egyesületeket és alapítványokat) köthető jelenség. A magántámogatások aránya községekben csak a külföldi magántámogatások hiánya miatt marad el kissé a fővárosi aránytól. Főleg a lakosság és a vállalatok adományai bírnak jelentőséggel.

A vidéki nonprofit szervezetek csupán elenyésző részének van fizetett alkalmazottja (az alapvetően városi térségekben valamivel jobb a helyzet). A *munkaerőt* főként fizetéssel nem honorált, önkéntes segítők jelentik. Kétharmaduknál van önkéntes, átlagosan 6 fő. Annál a kevés szervezetnél, ahol egyáltalán van fizetett munkaerő, átlagosan négy fő dolgozik. A *kommunikációs eszközökkel való ellátottság* a vidéki területeken és az egyesületek esetében a legalacsonyabb, ami szerepet játszhat az itt működő szervezetek nagyobb elzártságában, a társakkal való kapcsolatteremtés, az összefogás nehézségében.

A *pályázatok* területén 2004-2006 között a vidéki civil szervezetek *aktívabban* voltak, mint a nem vidékiek. Ezen belül is a helyi fejlesztésre (AVOP LEADER+), valamint a munkaerőpiacra felkészítő képzésekre, és a társadalmi beilleszkedés támogatására (HEFOP) koncentráltak. Egy részük 2007-2010 között újra sikerrel pályázott, hasznosította korábban szerzett tapasztalatait. Ez egy szűk, nagyon aktív civil szervezeti réteg jelenlétére utal. A régió támogatott civil projektjeinek száma a községek szintjén volt a legmagasabb. A nyertes civil szervezetek általában nem csak egy projekttel voltak sikeresek.

A régió civil szervezetei az NFT-ben 8 milliárd, az ÚMFT-ben 9,2 milliárd, az ÚMVP-ben pedig 2,9 milliárd forint támogatást nyertek el, amelynek gyakran csak kis része (NFT-ben ötödrésze, ÚMFT-ben harmadrésze) került vidéki szervezetekhez. Ennek oka az átlagos projektméretben keresendő. Vidéken magasabb volt a kisebb méretű projektek aránya (például LEADER projektek). A nyertes civil szervezetek a lakosok számára nem a vidéki területeken vontak be meg *magasabb összegű forrásokat*. Az NFT-ben vidéken a községekben 3-4 ezer, a megyeszékhelyeken pedig 16-18 ezer forint támogatási összeg jutott egy lakosra a civil szervezeteken keresztül.

A legtöbb civil projekttel *támogatott település* a községek szintjén volt¹⁰⁷, viszont programonként eltért, hogy az összes régiós nonprofit támogatás mekkora aránya irányult vidékre. Az NFT-ben 19 százalék, az ÚMFT-ben 35 százalék, míg az ÚMVP esetében 93 százalék.

Összegezve: bár a Dél-Dunántúl régió egy-egy vidéki (községi, vidéki városi) településén kevesebb nonprofit szervezet működik, mint egy-egy nem vidéki településen, összességében magasabb a vidéki szervezetek abszolút száma, és a megyeszékhelyeket leszámítva a relatív (ezer lakosra jutó) számuk sem tér el lényegesen a nem vidéki területeken tapasztaltaktól. A forrásellátottságukat tekintve egyértelműen rosszabb helyzetben vannak, mint nem vidéki társaik. A vidéki, elmaradottabb területeken, ahol a fejlesztésnek nagyobb tere lenne, a nonprofit szervezetek kisebb bevételekkel rendelkeznek, és összegét tekintve kevesebb állami támogatást kapnak a nem vidéki nonprofit szervezeteknél. Az uniós, fejlesztésre lehetőséget adó pályázati forrásokért csak kis részük száll ringbe (bár számuk növekszik), kialakult a vidéki pályázóknak egy szűk, aktív rétege, aki több projektet is megvalósít. A pályázatokon megítélt összegeknek általában kisebb része került a vidéki települések nonprofit szervezeteihez, ami- ben ÚMVP változást hozott. Ebben a programban sem lehetett azonban kiküszöbölni azt az adottságot, hogy a vidéki nonprofit szervezeteknek kisebb a kapacitása (anyagi források, munkaerő tekintetében), ami miatt kisebb összegeket tudnak magukhoz, településükhöz vonzani a fejlesztésre.

Mindezek alapján bizonyítottnak tekinthető az a hipotézis, hogy a Dél-Dunántúl régióban a vidéki civil szféra nem mondható erősnek, és a nem vidéki területekhez képest elmaradottabb helyzetben van.

11.2. A vidéki civil szféra csoportjai

Az empirikus kutatás a Dél-Dunántúl régió nonprofit szervezeteinek három csoportját azonosította. A *stabil, aktív, nyitott szervezetek* a vidék fejlődése szempontjából különösen fontosnak tartják az olyan tényezőket, mint a fiatalok, a tár-

¹⁰⁷ az összes községből ez csak kis arányt jelentett

sadalmi kirekesztés megszüntetése, az oktatás, az önkormányzati támogatások, a város, a több bizalom, a nagyobb hit (együtt: makrohumán tényezők). Hangsúlyosnak tartják továbbá a nagyobb beleszólást a helyi ügyekbe, jó példák bemutatását az embereknek, jobb emberi kapcsolatokat és magát az egyént (együtt: mikrohumán tényezők). Jellemzőjük, hogy a szervezeti növekedést és a kapcsolatbővítést kisebb, helyi hatókörben képzelik el, adománykérés céljából pedig kapcsolatokat ápolnak az üzleti szférával. A vidék definiálásakor hajlamosabbak csak a falvakat ide sorolni. A helyi döntéshozatalt elsősorban véleményező tevékenységükkel segítik.

A *passzív, főként külső forrásszerzésre törekvő szervezetek* elsősorban a központi intézkedést jobban igénylő beavatkozásokat tekintik a vidéki fejlődés motorjának. Az állami támogatások, a munkahelyteremtés, a jobb közlekedés, a vidékfejlesztési programok, a szegénység felszámolása, a versenyképes mezőgazdaság segítése, a helyi termékek, a vendéglátás és a turizmus jelentik számukra a vidék problémáinak megoldási útját, amelyhez több erőforrásra tartanak igényt. Vidéknek a fővároson és a nagyvárosokon kívüli területet tekintik. Jellemzőjük, hogy a nagyvállalati kapcsolatok mellett csak szűk helyi kapcsolati körük van, melyből hiányoznak a civil és kormányzati partnerek. A helyzet megváltoztatására nem is terveznek lépéseket. Átlagban ezek a civil szervezetek a legfiatalabbak.

A *kiábrándult, pesszimista szervezeteknek* jelenleg az átlagnál nagyobb tevékenységi hatókörük van, azonban jövőképük alapján növekedési kilátásaik jelentősen elmaradnak a többi csoportétól, és nem áll szándékukban ez ellen tenni. Jellemzőjük, hogy kapcsolataikat kisebb hatókörben sem tervezik tovább bővíteni, és hajlamosak az üzleti szférával való kapcsolatok elhanyagolására, leépítésére. Fontolgatják a tevékenységváltás lehetőségét, és nincs szükségük több erőforrásra sem. A döntéshozatalban való részvételtől rendszerint vagy tartózkodnak, vagy a helyi önkormányzat, illetve a LEADER HACS tagjaként működnek közre. Vidéknek tekintik a fővároson kívüli valamennyi területet.

A vidéki civil szervezetek eltérő vidékfejlesztési szemléletmódja a három klaszter alapján jól körvonalazható. Az első csoport szervezetei a helyi erőforrás-

okra építő, bottom-up fejlesztési szemlélet alapján gondolkodnak, és optimistán végzik a tevékenységeiket. Mindemellett a vidék fejlődéséhez fontosnak tartják a helyi szinten túlmutató, makroszintű feltételek javítását is. Ezzel szemben a második csoportba tartozók a vidék fejlesztését nem a helyiek összefogásaként, a helyi lehetőségek kiaknázásaként képzelik el, hanem külső segítségre, a külső feltételek megjavulására, külső források megérkezésére várnak, passzívak. Számukra megoldást jelenthet, ha nézőpontjukat megváltoztatva kilépnek a passzív várakozásból, és módosítják forrásszerzési stratégiájukat. Amennyiben mód van rá, vállalkozási tevékenységeken keresztül növelhetik például bevételeiket. A harmadik csoportba tartozók széles tevékenységi körrel rendelkeznek, mégis tevékenységváltást fontolgatnak, mivel a jelenlegi feltételek mellett a jövőképüket meglehetősen borúsnek látják. Elképzelhető, hogy problémájukat egy részé éppen a koncentráció hiánya okozza, amelynek következtében a kiegészítő stádiumába kerültek, úgy érzik, elégük van. Ezt támasztja alá az is, hogy kapcsolataikat nem tervezik tovább bővíteni, és nincs szükségük több erőforrásra. A tevékenységváltás fontolgatása ez esetben utalhat az újrakezdés iránti vágyra, ami egy pozitív kivezetési stratégia a krízisből. Számukra megoldást jelenthetne annak átgondolása, hogy a jelenlegi tevékenységi körüket szűkítsék, és csak a kiválasztott néhány területre fókuszáljanak. A tevékenységváltással szemben ennek előnye, hogy már valamennyire ismerik az adott területet, a korábbi tapasztalatokra pedig építeni lehet.

A fentiek alapján bizonyítottnak tekinthető tehát az a hipotézis, mely szerint a vidéki civil szféra nem egységesen közelíti meg a vidékfejlesztést. Számos civil szervezet átvette az új fejlesztési paradigma szemléletét, de a régi szemléletmód is jelen van a civil szervezetek között.

11.3. A vidéki civil szervezetek fő szerepkörei

A vidéki területek nonprofit szervezetei a (magyarországi amúgy is magas átlagnál) nagyobb arányban foglalkoznak a kikapcsolódás segítségével (hobby, sport, szabadidő eltöltése) és településfejlesztéssel. Emellett a polgári védelemmel és tűzoltással foglalkozó nonprofit szervezetek aránya is magasabb vidéken.

Az empirikus felmérés során kiderült, hogy a régió civil szervezeteinek egy része túl széles tevékenységi körrel rendelkezik, sokféle területen szeretne helytállni, ami szétforgácsolja energiáit. Az interjúk a régiós civil szervezetek kovász, kormányzati szövetséges, valamint tervezési szerepét emelték ki. Emellett társaik mentoraiként, pályázati források megszerzőiként és fejlesztőkként is számítanak rájuk.

A Leader projektek elemzése rámutatott arra, hogy a régióban a szervezettípustól függetlenül a strukturáló tevékenységgel jellemezhető projektek a leggyakoribbak. Ezt követik az animációs projektek, és csak néhány konszolidáló típusú projekt valósult meg a vizsgált időszakban. Más szervezettípusokhoz viszonyítva a nonprofit szervezetek valósították meg a legtöbb animációs projektet mind abszolút, mind pedig relatív értelemben, ami a helyiek mozgósításával, mobilizálásával kapcsolatos szerepkörük bizonyítéka.

Ezek alapján bizonyítottnak tekinthető az a hipotézis, mely szerint a vidéki civil szervezetek sokféle szerepet ellátnak, de a bottom-up fejlesztési paradigma szerinti vidékfejlesztésben a helyiek mozgósítása terén lehet rájuk számítani.

Felhasznált irodalom

- 1959.** évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről (1959): *Magyar Közlöny*, 82. sz.
- 2006.** évi IV. törvény a gazdasági társaságokról (2006): *Magyar Közlöny*, 1. sz.
- 2006.** évi LXV. törvény az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. Törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról (2006): *Magyar Közlöny*, 90. sz.
- 2011.** évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról (2011): *Magyar Közlöny*, 151. sz.
- 93/2007.** (VIII. 29.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési alaphoz nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról szóló 1698/2005/EK tanácsi rendelet 3. és 4. tengelyének keretében megalakuló helyi akciócsoportok elismerési rendjével kapcsolatos egyes kérdésekről.
<http://gtr2.uw.hu/93per2007.htm> (2013.05.31.)
- Ajkay A.** (2011): *Az európai uniós fejlesztési támogatások szerepe a nyugat-dunántúli nonprofit szervezetek működésében*. Doktori (PhD) értekezés Sopron: Nyugat-Magyarországi Egyetem Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola.
http://www.nyme.hu/fileadmin/dokumentumok/ktk/Kepzes_doktori/2011/2011_AjkayAdrian_t.pdf (2011.12.13.)
- Akción** a civil-nonprofit szervezetek méltóságáért.
www.papirorszag.wordpress.com (2010.12.12.)
- Ángyán J.** (2010): Agrár- és vidékpolitikai programvázlat. In Rózsás, A. (Szerk.): *A magyar agrár- és vidékfejlesztés kilátásai*. Budapest: Agroinform Kiadó, pp. 11-22. Elérhető még:
<http://www.fvm.gov.hu/doc/upload/201012/20101201113455.pdf> (2011.02.22.)
- Arapovics M.** (2009): *A civil társadalom és a nonprofit szervezetek szerepe az egész életre kiterjedő tanulásban*. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest: ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Doktori Iskola.
http://ppk.elte.hu/2009/images/stories/_UPLOAD/DOKUMENTUMOK/Nevelstudomany_PhD/arapovics_doktori_2009_1.pdf (2012.05.08.)
- ÁROP** (2007): *Államreform Operatív Program*. Budapest: A Magyar Köztársaság Kormánya. http://www.terport.hu/webfm_send/202 (2011.03.03.)
- AVOP** (2004): *Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program 2004-2006*. Budapest: Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium.
http://www.nfu.hu/download/627/AVOP_2004.01.30.pdf (2011.01.17.)
- Bartal A. M.** (2005): *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Budapest:

Századvég Kiadó.

- Bock, B.** (2012): Social innovation and sustainability; how to disentangle the buzzword and its application into the field of agriculture and rural development. *Studies in Agricultural Economics*, 114 (2012).
- Bocz J.** (2009): *A nonprofit szektor strukturális átalakulása Magyarországon. A magyar nonprofit szektor az 1990-es évek elejétől a 2000-es évek közepéig.* Ph.D. értekezés. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Szociológiai és Társadalompolitikai Intézet. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/375/1/bocz_janos.pdf (2010.02.15.)
- Boschee, J.** (2001): Eight Basic Principles for Nonprofit Entrepreneurs. *Nonprofit World*, Vol. 19, No. 4. 2001 July-August. <http://cdn.trustedpartner.com/docs/library/NonProfitsFirst2009/library/Eight%20Basic%20Principles%20for%20NP%20Entrepreneurs.pdf> (2011.01.01.)
- Buday-Sántha A.** (2001). *Agrárpolitika-vidékpolitika.* Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Buday-Sántha A.** (2010a): A magyar agrár- és vidékfejlesztés ellentmondásai. *Magyar Tudomány*, 2009(8), pp. 937-945.
- Buday-Sántha A.** (2010b): Vidékfejlesztés. *Gazdálkodás*, 54(7), pp. 792-797.
- CIVICUS** (2005): Assessing and Strengthening Civil Society Worldwide. A Project description of the CIVICUS Civil Society Index: A Participatory Needs Assessment & Action-Planning Tool for Civil Society. *CIVICUS Civil Society Index Paper Series* Vol. 2, Issue 1. www.civicus.org/new/media/CSI_Methodology_and_conceptual_framework.pdf (2012.05.15.)
- Clout, H.** (1993): *European Experience of Rural Development.* London: Rural Development Commission.
- COM(2010)** 2020 végleges. A Bizottság Közleménye. *Európa 2020. Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája.* Brüsszel: Európai Bizottság.
- COM(2011)** 627 végleges. Javaslat az Európai Parlament és a Tanács Rendelete az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési Támogatásról. Brüsszel: Európai Bizottság.
- CompLex Kereső** (2008): a CompLex Cégkereső weboldala. <http://www.ceghirek.hu/nevado.php> (2008.07.01.)
- Czene Zs.** (2007): A vidéki térségek a programban. Az 1.1.2. projekt: város-vidék kapcsolatok. In: Az európai területi kutatások magyar szemmel ESPON 2006. *Falu Város Régió*, 2007(4), pp. 25-36.
- Csatári B. – Fekete G. É. – Farkas J. – Osgyáni G. – Baksa S.** (2007): A környezet és a kultúra szerepe a vidéki változásokban. In: *Stratégiai kutatások 2006–2007: Kutatási jelentések.* Budapest: MTA-MEH, p. 307.

-
- Csatári B.** (2005): A vidék földrajza és az átalakulás rejtett dimenziói Magyarországon. In: Sánchez, J. – Sz. Kukorelli I. (szerk.): *Új regionális problémák és kihívások a XXI. században. IV. Magyar-spanyol szeminárium.* Madrid, 2001. április 23–26. Madrid-Pécs: UNED, MTA Regionális Kutatások Központja, pp. 191-202.
- Csatári B.** (2009): *Néhány szempont és gondolat a magyar vidékről és jövőjéről.* Beszélgetés a magyar vidékről, Kecskemét, 2009.01.17, Előadás. <http://w3.rkk.hu/csatbal/magyarvidek.pdf> (2010.09.21.)
- Csite A.** (1999): A paraszti közösségtől a ruralitásig: A nemzetközi vidékkutatások utóbbi harminc évének néhány kulcsproblémája. *Szociológiai Szemle*, 1999(3). Elérhető még: <http://www.mtapti.hu/mszt/19993/csite.htm> (2007.08.14.)
- Csite A.** (2005): Civil szervezetek a kistérségi vidékfejlesztés megvalósításában. In: Kovách I. (szerk.): *A civil szervezetek és a területfejlesztési politika. A civil szféra területfejlesztési intézményekkel való együttműködésének tapasztalatai.* Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, pp. 76-97. Elérhető még: <http://mek.oszk.hu/03400/03406/03406.rtf> (2008.01.18.)
- Davis, L. – Etchart, N.** (2006): *Egy csónakban evezünk. Bevezetés az aktív jótékonyság világába.* NESsT Kézikönyv sorozat. http://issuu.com/nesster/docs/all_in_the_same_boat_hungarian (2011.01.01.)
- DDOP** (2007): *Dél-dunántúli operatív program 2007-2013.* Budapest: A Magyar Köztársaság Kormánya. http://www.nfu.hu/download/1763/DDOP_070705.pdf (2011.01.27.)
- Durkheim, E.** (1978): A szociológiai módszer szabályai. In: (szerk.), *A társadalmi tények magyarázatához: Válogatott tanulmányok.* (P. Léderer és P. Ádám, Trans.). Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, pp. 21-160. (Az eredeti mű publikációja: 1895)
- EKOP** (2007): *Elektronikus közigazgatás operatív program.* Budapest: A Magyar Köztársaság Kormánya. http://www.terport.hu/webfm_send/204 (2011.01.27.)
- Enyedi Gy.** (1992): A magyar falu – nyertes, vesztes? *Társadalmi Szemle* 1992(8-9), pp. 39-47.
- EUROSTAT** (2010): *Regional Yearbook.* Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Evers, A. – Olk, T.** (1996): Wohlfartspluralismus – Analytische und normativ-politische Dimensionen eines Leitbegriffs. In: Evers, A – Olk, Th (Hrsg.): *Wohlfartspluralismus: Vom Wohlfartsstaat zur Wohlfartsgesellschaft.* Opladen: Westdeutscher, pp. 9-62.
- Fehér A.** (1998): A vidék fogalmáról és a vidéki területek lehatárolásáról. *Gazdálkodás*, XLII(5), pp. 54-59.
- Fehér A.** (2005): *A vidékgazdaság és a mezőgazdaság.* Budapest: Agroinform

Kiadó.

- Finta I.** (1999): A civil szervezetek szerepe a területfejlesztésben. In: Csefkó F. – Horváth Cs. (szerk.): *Magyar és európai civil társadalom*. Pécs: MTA RKK Dunántúli Tudományos Intézete – Pécs-Baranyai Értelmiségi Egyesület.
- Foster, W. L.** – Kim, P. – Christiansen, B. (2009): Ten Nonprofit Funding Models. *Stanford Social Innovation Review*. Spring 2009. Stanford Graduate School of Business. http://www.ssireview.org/articles/entry/ten_nonprofit_funding_models (2013.05.02.)
- Fowler, A.** (2000): *Civil society, NGOs and social development: changing the rules of the game*. Occasional Paper No.1. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development. [http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/0/f553495f06f98dce80256b5e005c9ddc/\\$FILE/fowler.pdf](http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/0/f553495f06f98dce80256b5e005c9ddc/$FILE/fowler.pdf) (2005.12.12.)
- Friedmann, J.** (1992): *Empowerment: The politics of alternative development*. Cambridge: B. H. Blackwell.
- G. Fekete É.** (1998): *Bevezetés az alulról vezérelt (bottom up) vidékfejlesztés elméletébe és módszertanába*. Szolnok: Kereskedelmi és Gazdasági Főiskola.
- G. Fekete É.** (2001): *"Együtt! - De hogyan?" Innovációk a kistérségi fejlesztésekben*. Miskolc-Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja.
- Giddens, A.** (1976): *New Rules of sociological method: A positive critique of interpretative sociologies*. London: Hutchinson
- GOP** (2007): *Gazdaságfejlesztési operatív program*. Budapest: A Magyar Köztársaság Kormánya. http://www.terport.hu/webfm_send/206 (2011.01.27.)
- Granvik, M.** (2005): *Implementation of the Habitat-agenda in local communities: Late modern living conditions and residents' interest, time for and real action in citizen participation, in a Swedish and Russian context*. (pp. 55-70). Uppsala: Swedish University of Agricultural Sciences. <http://pub.epsilon.slu.se/971/1/2005.108> (2006.04.04.)
- GVOP** (2003): *Gazdasági Versenyképesség Operatív Program 2004-2006*. Budapest: Gazdasági és Közlekedési Minisztérium – Oktatási Minisztérium – Informatikai és Hírközlési Minisztérium. http://www.nfu.hu/download/628/GVOP_0425.pdf (2011.01.27.)
- Győrffy G.** (2004): Szabadságunk gyermekei – rátekintés a civil kezdeményezések jelenére és jövőjére. In: Volf M. M. (szerk.): *Nonprofit szervezetek versenyképességének fejlesztése a Nyugat-dunántúli régióban..* Szombathely: Martineum Római Katolikus Alapítvány, pp. 22-34.
- Hansmann, H.** (1980): The role of the nonprofit enterprise. *Yale Law Journal* 89, pp 835-901.

-
- Hansmann, H.** (1991): A nonprofit szervezetek közgazdasági elméletei. In: Kuti É. – Marschall M. (szerk.): *A harmadik szektor*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport, pp. 29-44. (Az eredeti mű publikációja: 1987)
- HEFOP** (2003): *Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program 2004–2006*. Budapest: Magyar Köztársaság. http://www.nfu.hu/download/9356/HEFOP_hu_20060503.pdf (2011.01.27.)
- Heinrich, V. F.** (2001): Assessing and Strengthening Civil Society Worldwide. A Project Description of the CIVICUS Civil Society Index: A Participatory Needs Assessment & Action-Planning Tool for Civil Society. *CIVICUS Civil Society Index Paper Series 2* (1). Elérhető még: https://civicus.org/view/media/CSI_Heinrich_paper.pdf (2012.12.11.)
- Heinrich, V. F.** (2010): *What Makes Civil Society Strong? An innovative approach to conceptualising, measuring and analysing the strength of civil society in 43 countries*. Dissertation presented to the Faculty of Social Sciences at the Fernuniversität Hagen. http://deposit.fernuni-hagen.de/2575/1/Heinrich_Promotion_What_Makes_Civil_Society_Strong.pdf (2012.06. 28.)
- Horváth G.** (2000): *A Káli-medence „vidéke” avagy a „vidék” közgondolkodásbeli ártértékelődésének egy példája*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont.
- Horváth T. M.** (2002): *Helyi közszolgáltatások szervezése*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- James, E.** (1991): A nonprofit szektor elmélete összehasonlítások tükrében. In: Kuti É. – Marschall M. (szerk.): *A harmadik szektor*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport, pp. 45-56. (Az eredeti mű publikációja: 1987)
- Juhász J. – Szőke I. – O. Nagy G. – Kovalovszky M.** (szerk.) (1972): *Magyar Értelmező Kéziszótár, Vidék szócikk*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kákai L.** (2003): Önkormányzatok és civil szervezetek a szociális ellátásban, I. rész. *Köz-Politika*, november, 7-29.
- Kákai L.** (2009): *Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon*. Pécs: Publikon Kiadó.
- KEOP** (2007): *Környezet és energia operatív program 2007-2013*. Budapest: A Magyar Köztársaság Kormánya. http://www.terport.hu/webfm_send/208 (2011.01.27.)
- Keresőháló:** A nyelvi tartalomkereső. (2000-2007). Vidék. Letöltve: <http://www.keresohalo.hu/> (2007.07.20.)
- Keresőprogram** (2008): Társadalmi Szervezetek és Alapítványok Névjegyzéke. Letöltve: <http://www.birosag.hu/engine.aspx?page=tarsszervsearch> (2008. 05.20.)
- KIOP** (2003): *Környezetvédelem és Infrastruktúra Operatív Program 2004-2006*. Budapest: Gazdasági és Közlekedési Minisztérium - Környezetvé-

- Kis K.** (2006): *Vidékfejlesztés és vidékgazdaság*. Hódmezővásárhely: Szegedi Tudományegyetem Mezőgazdasági Főiskolai Kar Dél-alföldi Regionális Szaktanácsadási Központ.
- Kolarič, Z. – Rakar, T.** (2006): The role of the nonprofit sector in changing welfare system in Slovenia in comparative perspective. *The Role and Organisation of European Civil Society - Its relationship to State and Business its Importance for Welfare Provision and Social Cohesion Conference*. Roskilde, Denmark, November 2006.
http://cinefogo.cuni.cz/index.php?&id_result=164685&l=0&w=15&id_out=321 (2008.01.09.)
- Kovács K.** (1998): A vidék kutatása az MTA Regionális Kutatások Központjában. In: Pócs Gy. (szerk.): *Vidékfejlesztés vidékpolitika: Cikk, tanulmányok. Válogatás az A Falu c. folyóiratban 1996-99 között megjelent tanulmányokból*. Budapest: Agroinform Kiadóház, pp. 139-166.
- Kovács T.** (1998): Mi tekinthető vidéknek? *Gazdálkodás*, XLII(5), pp. 39-48.
- Kovács T.** (2003): *Vidékfejlesztési politika*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- KÖZOP** (2007): Közlekedés operatív program (KÖZOP) 2007-2013. Budapest: A Magyar Köztársaság Kormánya. http://www.terport.hu/webfm_send/210 (2011.01.27.)
- Kramer R.** (2000): A third sector in the third millenium? *Voluntas* 1, pp. 1-23.
- KSH** (2008a): *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2006*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH** (2008b): *A Magyar Köztársaság Helységnevé könyve 2008*. január 1.
<http://www.nepszamlalas.hu/hun/egyeb/hnk2008/hnk2008.pdf> (2010.12.01.)
- KSH** (2009): *A Magyar Köztársaság Helységnevé könyve 2009*. január 1.
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/hnk/hnk2009.pdf> (2010.12.01.)
- KSH** (2010a): *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2008*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH** (2010b): *A Magyar Köztársaság helységnevékönyve 2010*. január 1. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH** (2011): *Módszertani dokumentáció. Fogalmak alfabetikus rend szerint*.
http://portal.ksh.hu/pls/ksh/ksh_web.meta.menu?p_lang=HU&p_menu_id=220&p_param=N&p_session_id=71465437 (2011.02.23.)
- KSH** (2012a): *Magyarország közigazgatási helynévkönyve, 2012*. január 1. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal
- KSH** (2012b): *Nonprofit szervezetek Magyarországon 2010*. Budapest: Központi

Statisztikai Hivatal.

Kulcsár L. (1998): Vidékfejlesztés és vidékpolitika Magyarországon. *A Falu*, XIII(2), pp. 5-16.

Kuti É. (1992): *A harmadik szektor helye és szerepe a magyar társadalom és gazdaság szerkezetének átalakulásában. A nonprofit szektor Magyarországon.* Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.

Kuti É. (1998): *Hívjuk talán nonprofitnak...: A jótékonyág, a civil kezdeményezések és az állami keretből kiszoruló jóléti szolgáltatások szektorra szerveződése.* Budapest: Nonprofit Kutatócsoport.

Kuti É. (2008): Stratégiai cselekvésen innen, illúziókon túl. Régi problémák és új kihívások Magyarország civil társadalmában és nonprofit szektorában. *Civil Szemle*, 2008(4).

Leader Központ (2007): weboldal, <http://www.leaderkozpont.hu> (2008.05.12.)

Lewis, D. (1998): *Bridging the gap?: The parallel universes of the non-profit and non-governmental organisation research traditions and the changing context of voluntary action.* London: London Centre for Voluntary Organisation, London School of Economics. <http://www.lse.ac.uk/collections/CCS/pdf/IWP/int-work-paper1.pdf> (2007.01.23.)

Lowe, Ph. – Ray, C. – Ward, N. – Wood, D. – Woodward, R. (1999): *Participation in Rural Development.* Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.

Lukács G. S. (2004): *A vidékfejlesztés kézikönyve.* Budapest: Szaktudás Kiadó Ház.

Lukesch, R. (2007): *The LAG-handbook: A guide through the stunning world of local action groups.* http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leaderplus/pdf/library/methodology/luke sch_handbook.pdf (2007.10.26.)

Lyons, M. (1993): The history of nonprofit organizations in Australia as a test of some recent nonprofit theory. *Voluntas* 4, pp. 301-325.

Magyar Virtuális Enciklopédia. (2003): <http://www.enc.hu/1enciklopedia/fogalmi/szoc/tarsszerep.htm> (2007.09.13.)

Márkus J. A. (2000): A vidékfejlesztő civil szervezetek kialakulása és tevékenysége a hátrányos helyzetű területeken. In: Kovács T. (szerk.): *Integrált vidékfejlesztés, V. Falukonferencia.* Pécs: MTA RKK, pp. 407-411.

Mascherini, M. – Saltelli, A. – Vidoni, D. (2007): *Participation in Europe: One-size-fits-none.* Luxembourg: European Communities. <http://crell.jrc.ec.europa.eu/participation/participation.pdf> (2007.08.26.)

McMichael, P. (1996): Globalization: Myths and realities. *Rural Sociology*

-
- 61(1), pp. 25-55.
- Mormont, M.** (1987): Rural nature and urban natures. In: *Sociologia Ruralis* 27(1), pp. 3-20.
- Nanszákné Cs. I.** – Juhász, Cs. (1995): Vidékfejlesztés a 4H gyermekszervezettel. In: Kovács T. (szerk.): *A mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig, III. Falukonferencia.* (pp. 343-346). Pécs: MTA RKK.
- Nárai M.** – Reisinger A. (2011): *A civil / nonprofit szervezetek működési keretei.* Győr: Universitas-Győr Nonprofit Kft.
- Nárai M.** (2007): Civil Társadalom. In: Rechnitzer J. (szerk.): *Nyugat-Dunántúl. Kárpát-medence régiói 5.* Pécs-Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja – Dialóg Campus Kiadó, pp. 355-368.
- Nárai M.** (2008): *A nonprofit szervezetek helye és szerepe a helyi társadalmak életében. A nyugat-dunántúli nonprofit szektor helyzetfeltárása.* Doktori értekezés tézisei. Győr – Budapest: Eötvös Lóránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola.
- Nemes G.** (2005): *Integrated rural development: The concept and its operation.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet. <http://econ.core.hu/doc/dp/dp/mtdp0506.pdf> (2007.08.20.)
- Nemes Nagy J.** (1998): *A tér a társadalomkutatásban. Bevezetés a Regionális tudományba.* Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület „Ember-Település-Régió”. http://geogr.elte.hu/REF/REF_Kiadvanyok/Ter_a_tarskutban/A_Ter_a_tarsadalomkutatásban_NNJ.htm (2007.10.04.)
- NFT** (2003): *Hungarian National Development Plan 2004-2006.* Budapest: Republic of Hungary. http://www.nfu.hu/download/703/ndp_hungary.pdf (2011.01.27.)
- NFÜ** (2008): Nemzeti Fejlesztési Ügynökség honlapján működtetett EMIR (Egységes Monitoring Információs Rendszer). <http://213.16.82.69/emir.nfu.hu/nd/kozvel/#> (2008.09.18.)
- NHRDP** (2012): „New Hungary” Rural Development Programme, 2007-2013, Version 8. Budapest
- NVT** (2004): *Nemzeti Vidékfejlesztési Terv az EMOGA Garanciarészleg Intézkedéseire.* Végleges változat. Budapest: Magyarország. <http://sapard-avop-nvt.kormany.hu/download/9/26/20000/nvt1.pdf> (2011.01.27.)
- OECD** (1993): *What future for our countryside? A rural development policy.* Paris: OECD.
- Országos Területfejlesztési Konceptió** (2005): 97/2005. (XII. 25.) OGY határozat az Országos Területfejlesztési Konceptióról.
- Osváth L.** – Oprics J. – Tözsér D. (2010): *Megyék és Főváros civil szektorának bemutatása.* NIOK Alapítvány. http://old.nonprofit.hu/files/2/0/2/4/8/20248_Megyei%20tanulm%e1nyok

[M%3dos%edtott.doc.pdf](#) (2010.09.08.)

- Osváth L.** (2005): *A civil szervezetek térségi együttműködései Magyarországon* (Útmutató és kézikönyv a civil szervezetek térségi együttműködésének elveiről, módszereiről, eljárási rendjéről). Budapest: Országos Civil Érdekvédelemért Egyesület.
- Osváth L.** (2009): *A nonprofit szektor földrajzi képe Magyarországon*. Doktori értekezés. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar Földtudományi Doktori Iskola, Regionális Tudományi Tanszék.
- Pavluska V.** (1999): *A nonprofit szektor*. Pécs: JPTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Int.
- Publikált lista** (2008): Az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program nyertes pályázóinak listája az Egységes Monitoring és Információs Rendszer alapján, 2008. január 10-i állapot szerint. http://www.fvm.hu/doc/upload/200801/avop_ddtul_080110.pdf (2008.05.12.)
- Rechnitzer J.** (1998): Nonprofit szervezetek területi szerkezete. In: S. Kurtán S. – P. Sándor P. – Vass L. (szerk.): *Magyarország évtizedkönyve. A rendszerváltás (1988-1998) I.* Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, pp. 539- 553.
- ROP** (2003): *Regionális Fejlesztés Operatív Program 2004-2006*. Budapest: Miniszterelnöki Hivatal – Nemzeti Területfejlesztési Hivatal. http://www.nfu.hu/download/631/ROP_vegleges.pdf (2011.01.27.)
- Salamon, L. M.** – Anhaier, H. K. – List, R. – Toepler, S. – Sokolowski, S. W. (1999): *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector*. Baltimore: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies.
- Salamon, L. M.** – Anheier, H. K. (1995): *Szektor születik. Nonprofit kutatások* 4. Budapest: Nonprofit kutatócsoport.
- Salamon, L. M.** – Hems, L. C. – Chinnock, K. (2000): *The Nonprofit Sector: For what and for Whom?* Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, no. 37. Baltimore: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies. www.jhu.edu/ccss/publications/pdf/forwhat.pdf (2009.08.25.)
- Salamon, L. M.** – Sokolowski, S. W. (2004): *Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector*, Volume Two. Bloomfield, CT: Kumarian Press.
- Salamon, L. M.** (1987): Partners in public service: The scope and theory of government – nonprofit relations. In: Powell, W. W. (eds.): *The nonprofit sector: A research handbook*. (pp. 99-117). New Haven: Yale University Press. Magyarul: A piac kudarca, az öntevékenység kudarca és a kormány nonprofit szektorral kialakított kapcsolatai a modern jóléti államban. (1991). In: Kuti É. – Marschall M. (szerk.): *A harmadik szektor*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport, pp. 57-71.

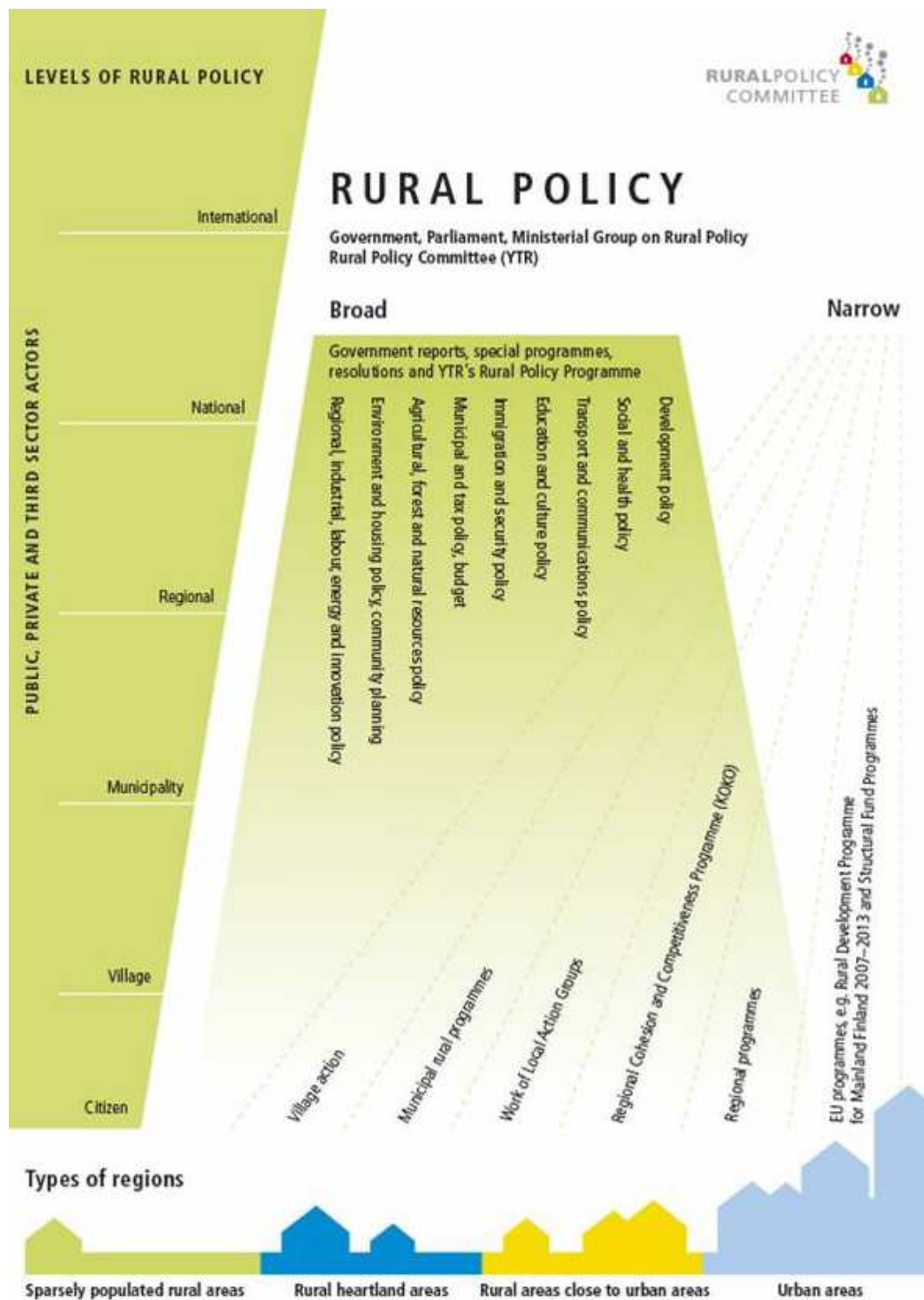
-
- Salamon, L. M.** (2012): *America's Nonprofit Sector: A Primer*. Third Edition. http://ccss.jhu.edu/wp-content/uploads/2012/06/Americas-Nonprofit-Sector-Teaser_6.28.2012.png (2012.08.01.)
- Sarudi Cs.** (2000): *Regionális politika és vidékfejlesztés*. Kaposvár: Kaposvári Egyetem Állattudományi Kar Ökonómiai és Szervezési Intézet Agrárgazdaságtani és Marketing Tanszék.
- Sarudi Cs.** (2003): *Térség- és vidékfejlesztés: A magyar térgazdaság és az európai integráció*. Kaposvár-Budapest: Agroinform Kiadó.
- Sebestény I.** (2001): A nonprofit szektor funkcionális megközelítése – a nonprofit prizma. *Statisztikai Szemle*, 79(4-5) http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2001/2001_04-05/2001_04-05_335.pdf (2013.05.30.)
- Szakál F.** (1999): A fenntartható mezőgazdaság és szerepe a vidéki térségek fejlődésében. In: Pócs, Gy. (szerk.): *Vidékefejlesztés vidékpolitika: Cikkek, tanulmányok. Válogatás az A Falu c. folyóiratban 1996-99 között megjelent tanulmányokból*. Budapest: Agroinform Kiadóház, pp. 311-336
- Szörényiné K. I.** (1999): *Az alulról építkező vidékfejlesztés feltételrendszere és intézményrendszere Magyarországon II/A. A partnerség megjelenése a vidékfejlesztés intézményrendszerében, különös tekintettel a civil szervezetek reprezentációjára*. (MTA RKK NYUTI Közlemények 102.). Győr: MTA RKK NYUTI
- Szörényiné K. I.** (2001): Vidékkutatás előzményekkel. *Tér és Társadalom*, 15(2), pp. 71-85.
- Szörényiné K. I.** (2005): A fenntartható fejlődés stratégiai elemei a rurális térségekben. *Tér és Társadalom*, 19(3-4), pp. 111-137.
- TÁMOP** (2007): *Társadalmi Megújulás Operatív Program 2007-2013*. Budapest: A Magyar Köztársaság Kormánya. http://www.terport.hu/webfm_send/214 (2011.01.27.)
- TEIR** Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer <https://teir.vati.hu>
- TIOP** (2007): *Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program 2007-2013*. Budapest: A Magyar Köztársaság Kormánya. http://www.terport.hu/webfm_send/212 (2011.01.27.)
- Transparency International Magyarország** (2012): *Korrupciós kockázatok Magyarországon 2011: Nemzeti Integritás Tanulmány*. www.transparency.hu/uploads/docs/Korrupcios_kockazatok.pdf (2012.05.02.)
- ÚMFT** (2007): *Új Magyarország Fejlesztési Terv Magyarország Nemzeti Stratégiai Referenciakerete 2007–2013*. Foglalkoztatás és növekedés. Budapest: A Magyar Köztársaság Kormánya. http://pik.elte.hu/file/j_Magyarorsz_g_Fejleszt_si_Terv_MFT_.pdf (2011.01.27.)

-
- ÚMVP** (2007a): *Új Magyarország Vidékfejlesztési Program*. Budapest: FVM.
- ÚMVP** (2007b): *Új Magyarország Vidékfejlesztési Program: MELLÉKLETEK*. Budapest: FVM.
- ÚMVST** (2007): *Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv (2007-2013)*. Budapest: FVM.
- Vajda Á.** (1997). *A nonprofit szervezetek szerepe a társadalomépítésben*. Info-Társadalomtudomány, 42, pp. 23-30.
- Varga E.** (2008): A LEADER Programban alkalmazott szervezeti formák alakulása a Dél-Dunántúli Régióban. In: Krizsán J. (szerk.): *XIV. Nemzetközi Környezetvédelmi és Vidékfejlesztési Diákkonferencia összefoglalók*. Mezőtúr, 2008. július 2-4. p. 57.
- Varga E.** (2009): Non-profit Organizations in Hungarian Rural Development – a Leader+ Example in the Southern Transdanubian Region. In: *European Countryside*, 1. 2009, pp. 93-104. <http://versita.metapress.com/content/x3715282813411h2/fulltext.pdf> (2009.10.01.)
- Varga E.** (2012): Civil szervezetek szerepe a magyarországi vidékfejlesztésben. *Agrárgazdasági Tanulmányok sorozat*. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet.
- Varga G.** (2009): Vidékfejlődés: bűvészmutatványok örök ellenszélben. *Gazdálkodás*, 53(4), pp. 325-345.
- Varga I.** (1996): A civil szervezetek jelentősége a helyi társadalomban, szerepük az önkormányzati döntések előkészítésében. *Magyar Közigazgatás*, december, pp. 723-726.
- Vercseg I.** (1995): A helyi cselekvés szerepe a vidék fejlesztésében. In: Kovács T. (szerk.): *A mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig*, III. Falukonferencia. Pécs: MTA RKK, pp. 406-412.
- Vercseg I.** (1999): Civil szervezetek és vidékfejlesztés. *Parola*, 1999(1), 10-12.
- Vercseg I.** (2005): *Közösségfejlesztés és civil társadalom Magyarországon. Találjuk ki Közép-Európát?* Portál. <http://www.talaljuk-ki.hu/index.php/article/articleview/227/1/8> (2011.02.15.)
- Vidéki Térségek Európai Kartája** (1996): *European Charter for Rural Areas*, Strasbourg: Council of Europe. 29 January, 1996.
- Vincze M.** (2000): *Régió- és vidékfejlesztés: Elmélet és gyakorlat*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.
- VOP** (2007): *Végrehajtás operatív program* (Technikai Segítségnyújtás). Budapest: A Magyar Köztársaság Kormánya.
- Walcher, G.** (1997): *Funktionsbestimmungen des dritten Sektors*. In *Arbeitspapiere des Osteuropa-Institutes*. Heft 14. (pp. 1-33). Berlin: Freie Universität.

-
- Weber, M.** (1987): *Gazdaság és társadalom: A megértő szociológia alapvonalai.* (Erdélyi Á., Trans.). Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. (Az eredeti mű publikációja: 1914).
- Weisbrod, A. B.** (1977): *The voluntary nonprofit sector: An economic analysis.* Lexington, MA.: Lexington Books.
- Weisbrod, A. B.** (1988): *The nonprofit economy.* Cambridge: Harvard University Press.
- Weisbrod, A. B.** (1991): A háromszektoros gazdaságban működő öntevékeny szektor egy elmélete felé. In: Kuti É. –Marschall M. (szerk.): *A harmadik szektor.* Budapest: Nonprofit Kutatócsoport, pp. 15-29. (Az eredeti mű publikációja: 1975)
- Wikipedia:** *Non-governmental organization* szócikk.
http://en.wikipedia.org/wiki/Non-governmental_organization (2013.05.29)
- World Economic Forum** (2013): *The Future Role of Civil Society.* World Scenario Series.
http://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf (2013.03.25.)

Függelék

1. függelék: A vidékfejlesztési politika szűk és tág értelmezése

Forrás: Finnish Rural Policy and Rural Policy Committee YTR,
www.ruralpolicy.fi/files/1293/YTR_EN_2010_0707.ppt (2011.02.15.)

2. függelék: Nonprofit szervezeti formák definíciója

Civil szervezet: egyesület (a párt kivételével), alapítvány (és civil társaság).

Egyesület: az egyesülési jog alapján önkéntesen létrehozott, önkormányzattal rendelkező szervezet, amely az alapszabályában meghatározott célra alakul, nyilvántartott tagsággal rendelkezik, és céljának elérésére szervezi tagjai tevékenységét. Az egyesület jogi személy, melyet magánszemélyek, jogi személyek, valamint ezek jogi személyiséggel rendelkező szervezetei hozhatnak létre. Elsődlegesen gazdasági-vállalkozási tevékenység folytatása céljából nem hozható létre, ilyen tevékenységet csak a célja megvalósításának előmozdítása érdekében, kiegészítő jelleggel végezhet. Az egyesület különös formáinak számítanak a szövetségek, pártok, szakszervezetek. Szövetségről akkor beszélünk, ha az egyesület tagjai között legalább két jogi személy, vagy jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet van. (1959. évi IV. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről, 2011. évi CLXXV. törvény)

Alapítvány: magánszemély, jogi személy és jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság, tartós közérdekű célra, alapító okiratban alapítványt hozhat létre. Alapítvány elsődlegesen gazdasági tevékenység folytatása céljából nem alapítható. Az alapítvány javára a célja megvalósításához szükséges vagyont kell rendelni. Az alapítvány jogi személy. (1959. évi IV. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről)

Civil társaság: természetes személyek által nem gazdasági érdekű közös céljaik előmozdítására és közösségi célú tevékenységük összehangolására létrehozott szervezet, amely vagyoni hozzájárulás nélkül is alapítható. Tagsága azonnali hatállyal indokolás nélkül felmondható (a társasági szerződésben ügyvitelre kijelölt tag kivételével). (1959. évi IV. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről, 2011. évi CLXXV. törvény)

Közalapítvány: olyan alapítvány, amelyet korábban az Országgyűlés, a Kormány, valamint a helyi önkormányzat és/vagy kisebbségi önkormányzat képviselő-testülete hozhatott létre közfeladat ellátásának folyamatos biztosítása céljából. Közalapítvány létrehozására jelenleg nincs lehetőség, de a még létező közalapítványok megszorító szabályokkal működhetnek. (2006. évi LXV. törvény az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról)

Nonprofit intézmény: állami, vagy önkormányzati alapítású és fenntartású művelődési, oktatási, egészségügyi, kulturális nem profitorientált intézmények.

Köztestület: A köztestület önkormányzattal és nyilvántartott tagsággal rendelkező szervezet, amelynek létrehozását törvény rendeli el. A tagságához, illetve a tagsága által végzett tevékenységhez kapcsolódó közfeladatot lát el. A köztestület jogi személy. Közéjük tartozik pl. a Magyar Tudományos Akadémia, a gazdasági, illetve a szakmai kamarák. (1959. évi IV. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről)

Egyesülés: a tagok által gazdálkodásuk eredményességének előmozdítására és gazdasági tevékenységük összehangolására, valamint szakmai érdekeik képviselésére alapított, jogi személyiséggel rendelkező kooperációs társaság. Az egyesülés saját nyereségre nem törekszik; vagyonát meghaladó tartozásaiért a tagok korlátlanul és egyetemlegesen felelnek. (1959. évi IV. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről, 2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról)

Nonprofit gazdasági társaság: Nem jövedelemszerzésre irányuló közös gazdasági tevékenység folytatására létrehozott gazdasági társaság. Üzletszerű gazdasági tevékenységet csak kiegészítő jelleggel folytathat, a tevékenységből származó nyereségek a tagok (részvényesek) között nem osztható fel, hanem a gazdasági társaság vagyonát gyarapítja. Közhasznú jogállású is lehet. A korábban közhasznú társasági formában (kht.) működő szervezetek 2009 júliusától ilyen formában működhetnek. Közhasznú társaságot 2007. július 1-től már nem lehet alapítani. (2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról)

3. függelék: Nonprofit szervezetek jellemzői településtípusonként, 2008

Jellemzők	Községekben	Városokban ¹⁰⁸	Megyeszékhelyeken	Fővárosban
Országos szervezetszám	15 939	18 972	14 121	15 893
Országos arány	24,5%	29,3%	21,7%	24,5%
Településenkénti átlagos szervezetszám	5-6 szervezet	66 szervezet (ebből vidéki városokban 20-21 szervezet)	785 szervezet	15 893 szervezet
Szervezeti forma (10 szervezetből átlagosan)	7 egyesület 2 alapítvány 1 közalapítvány, vagy egyéb	5 egyesület 3 alapítvány 2 egyéb	5 egyesület 4 alapítvány 1 egyéb	4 egyesület 4 alapítvány 1 egyéb
Szervezetalapítási kedvezőtetőpontja	1996-2000 (29%)	1990-1995 (32%)	1990-1995 (35%)	1990-1995 (39%)
Főbb tevékenységek	34% kikapcsolódás (szabadidő, hobbi, sport) 20% művelődés (oktatás, kultúra) 14% fejlesztés	32% kikapcsolódás (szabadidő, hobbi, sport) 26% művelődés (oktatás, kultúra) 9% fejlesztés	29% kikapcsolódás (szabadidő, hobbi, sport) 27% művelődés (oktatás, kultúra) 6% fejlesztés	22% kikapcsolódás (szabadidő, hobbi, sport) 27% művelődés (oktatás, kultúra) 5% fejlesztés
Hatókör	68% települési 21% térségi-regionális 5% országos, nemzetközi	55% települési 29% térségi-regionális 9% országos, nemzetközi	43% települési 36% térségi-regionális 12% országos, nemzetközi	37% települési 7% térségi-regionális 44% országos, nemzetközi
Összes bevétel	67 655 millió Ft	207 781 millió Ft	173 416 millió Ft	644 843 millió Ft
Összes bevétel megoszlása és egy szervezetre jutó átlagos összege	6,2% (4 244 ezer Ft)	19% (10 951 ezer Ft)	15,9% (12 280 ezer Ft)	58,9% (40 574 ezer Ft)
Ebből állami támogatások megoszlása és egy szervezetre jutó átlagos összege	6% (1 816 ezer Ft)	23% (5 837 ezer Ft)	17% (5 796 ezer Ft)	54% (16 552 ezer Ft)
Bevételeknagyság megoszlása településtípusonként	18% 50 ezer Ft alatt 36% 50 ezer - 500 ezer Ft 37% 500 ezer- 5 millió Ft 9% 5 millió Ft felett 1% 50 millió Ft felett	15% 50 ezer Ft alatt 31% 50 ezer - 500 ezer Ft 38% 500 ezer- 5 millió Ft 13% 5 millió Ft felett 3% 50 millió Ft felett	14% 50 ezer Ft alatt 27% 50 ezer - 500 ezer Ft 39% 500 ezer- 5 millió Ft 16% 5 millió Ft felett 4% 50 millió Ft felett	16% 50 ezer Ft alatt 19% 50 ezer - 500 ezer Ft 34% 500 ezer- 5 millió Ft 22% 5 millió Ft felett 9% 50 millió Ft felett

¹⁰⁸ kétharmaduk vidéki, nonprofit szervezeteiknek fele vidéki

Jellemzők	Községekben	Városokban	Megyeszékhelyeken	Fővárosban
Bevétel összetétele	43% állami támogatás ebből önkormányzati: 9,5% 1% SZJA: 1,6% 12% magántámogatás 25% alapbevétel 18% gazdálkodási bevétel	53% állami támogatás ebből önkormányzati 10,4% 1% SZJA: 1% 19% magántámogatás 18% alapbevétel 9% gazdálkodási bevétel	47% állami támogatás ebből önkormányzati 11,7% 1% SZJA: 1,2% 11% magántámogatás 23% alapbevétel 19% gazdálkodási bevétel	41% állami támogatás ebből önkormányzati 3,3% 1% SZJA: 0,7% 12% magántámogatás 27% alapbevétel 20% gazdálkodási bevétel
Pályázati bevételek	összes pályázati bevétel 6,7%-a 9,1% a bevételeikből átlagosan 388 ezer forint / szervezet a nyertes szervezetek 21,3%-a az összes szervezet 25%-a nyert 1 552 ezer Ft / nyertes szervezet	összes pályázati bevétel 16,6%-a 7,4% a bevételeikből átlagosan 811 ezer forint / szervezet a nyertes szervezetek 30,1%-a az összes szervezet 29,7%-a nyert 2 728 ezer Ft / nyertes szervezet	összes pályázati bevétel 26,7%-a 14,3% a bevételeikből átlagosan 1 757 ezer forint / szervezet a nyertes szervezetek 24,5%-a az összes szervezet 32,5%-a nyert 5 405 ezer Ft / nyertes szervezet	összes pályázati bevétel 50%-a 7,2% a bevételeikből átlagosan 2 933 ezer forint / szervezet a nyertes szervezetek 28,4%-a az összes szervezet 32,5%-a nyert 10 329 ezer Ft / nyertes szervezet
Munkaerő – foglalkoztatottak	11%-uk alkalmaz fizetett munkaerőt 4,7 foglalkoztatott egy foglalkoztató nonprofit szervezetnél 0,5 foglalkoztatott egy nonprofit szervezetre 728 ezer Ft bérre évente	13%-uk alkalmaz fizetett munkaerőt 10,1 foglalkoztatott egy foglalkoztató nonprofit szervezetnél 1,3 foglalkoztatott egy nonprofit szervezetre 2 126 ezer Ft bérre évente	16%-uk alkalmaz fizetett munkaerőt 9,5 foglalkoztatott egy foglalkoztató nonprofit szervezetnél 1,5 foglalkoztatott egy nonprofit szervezetre 2 573 ezer Ft bérre évente	20%-uk alkalmaz fizetett munkaerőt 13,1 foglalkoztatott egy foglalkoztató nonprofit szervezetnél 2,6 foglalkoztatott egy nonprofit szervezetre 6 372 ezer Ft bérre évente
Munkaerő - önkéntesek	56% rendelkezik önkéntes segítőkkel 0,7 önkéntes egy önkéntest alkalmazó szervezetre 0,4 önkéntes egy nonprofit szervezet szervezetre 724 ezer forint spórolás az önkéntes segítőinek ki nem fizetett bér összegén	54% rendelkezik önkéntes segítőkkel 0,6 önkéntes egy önkéntest alkalmazó szervezetre 0,3 önkéntes egy nonprofit szervezet szervezetre 633 ezer forint spórolás az önkéntes segítőinek ki nem fizetett bér összegén	53% rendelkezik önkéntes segítőkkel 0,9 önkéntes egy önkéntest alkalmazó szervezetre 0,5 önkéntes egy nonprofit szervezet szervezetre 903 ezer forint spórolás az önkéntes segítőinek ki nem fizetett bér összegén	51% rendelkezik önkéntes segítőkkel 1,0 önkéntes egy önkéntest alkalmazó szervezetre 0,5 önkéntes egy nonprofit szervezet szervezetre 1023 ezer forint spórolás az önkéntes segítőinek ki nem fizetett bér összegén

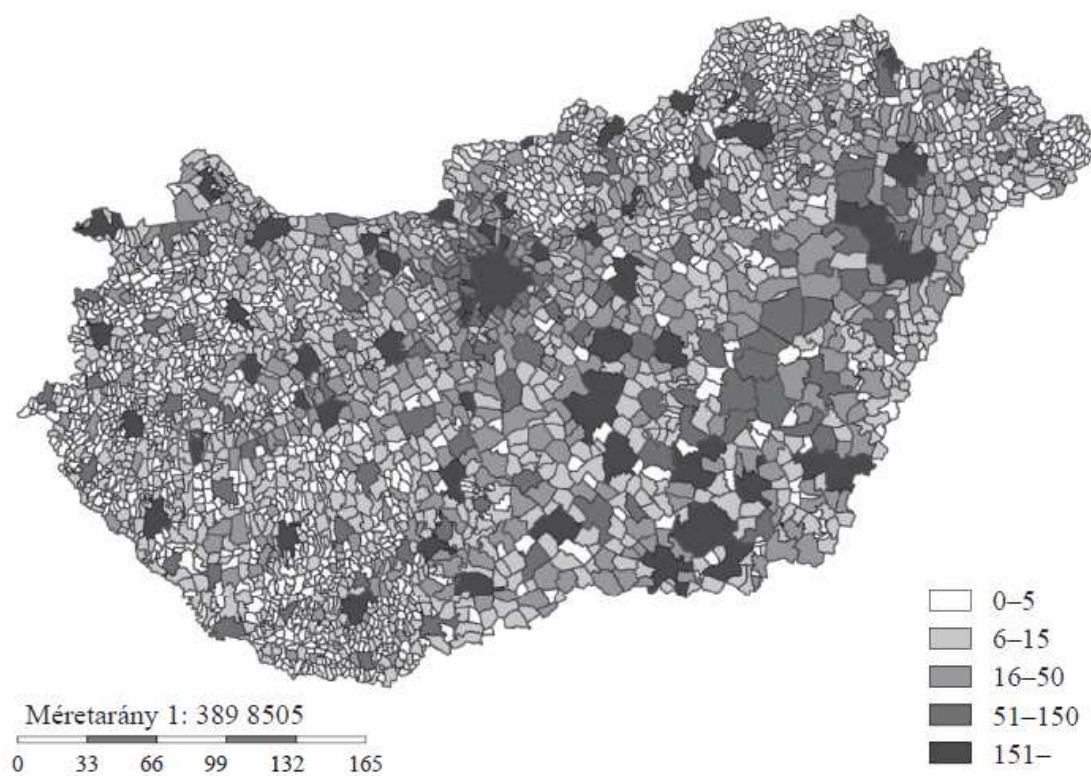
Forrás: (KSH, 2010a) alapján saját összeállítás

4. függelék: Település- lakosság- és nonprofit szervezetszám régiónként, településszintenként, 2008

Régió megnevezése	Többi város száma	Községek száma	Községek és városok aránya	Megyeszékhelyi lakos	Városi lakos	Községi lakos	Községek és városok lakosainak aránya	Városi nonprofit	Községi nonprofit	Megyeszékhelyi nonprofit
Pest	42	144	3,4	64 394	741 770	423 716	0,6	4 211	2 213	–
Közép-Dunántúl	34	364	10,7	182 073	393 312	421 296	1,1	2 491	2 265	1 770
Nyugat-Dunántúl	26	626	24,1	260 017	267 577	409 111	1,5	2 027	2 363	2 043
Dél-Dunántúl	33	619	18,8	259 503	297 980	390 503	1,3	1 848	2 463	2 398
Észak-Magyarország	37	570	15,4	263 451	370 875	574 816	1,5	2 205	2 876	2 308
Észak-Alföld	61	325	5,3	399 758	554 991	477 455	0,9	2 782	1 939	3 006
Dél-Alföld	45	206	4,6	223 863	729 653	364 698	0,5	3 408	1 820	2 596
Összesen	278	2854	–	1 653 059	3 356 158	3 061 595	–	18 972	15 939	14 121
Átlag	40	408	10,3	236 151	479 451	437 371	0,9	2 710	2 277	2 017

Forrás: (KSH, 2010a, 169. táblázat; 2010b) alapján saját szerkesztés

5. függelék: Magyarország településenkénti nonprofit szervezeti sűrűsége, 2010

Forrás: (TeIR KSH-TSTAR idézi Varga E., 2012, p. 58.)

6. függelék: A Dél-Dunántúl régió városainak listája

Nem vidéki települések	Vidéki települések
Bonyhád (Tolna)	Balatonboglár (Somogy)
Dombóvár (Tolna)	Balatonföldvár (Somogy)
Kaposvár (Somogy)	Balatonlelle (Somogy)
Komló (Baranya)	Barcs (Somogy)
Mohács (Baranya)	Bátaszék (Tolna)
Nagyatád (Somogy)	Bóly (Baranya)
Paks (Tolna)	Csurgó (Somogy)
Pécs (Baranya)	Dunaföldvár (Tolna)
Siklós (Baranya)	Fonyód (Somogy)
Siófok (Somogy)	Gyönk (Tolna)
Szekszárd (Tolna)	Harkány (Baranya)
Szigetvár (Baranya)	Igal (Somogy)
Tolna (Tolna)	Kadarkút (Somogy)
	Kozármisleny (Baranya)
	Lengyeltóti (Somogy)
	Mágocs (Baranya)
	Marcali (Somogy)
	Nagybajom (Somogy)
	Nagymányok (Tolna)
	Pécsvárad (Baranya)
	Sásd (Baranya)
	Sellye (Baranya)
	Simontornya (Tolna)
	Szentlőrinc (Baranya)
	Tab (Somogy)
	Tamási (Tolna)
	Villány (Baranya)
	Zamárdi (Somogy)

Megjegyzés: a megyeszékhelyek dőlt betűvel vannak szedve
Forrás: (KSH, 2012a)

7. függelék: Releváns uniós fejlesztési tervek és programok

A Program neve	Rövidítése	Fő céljai	Nonprofit szervezetek részvételi lehetősége
Nemzeti Fejlesztési Terv	NFT	Három fő célkitűzése a gazdasági versenyképesség javítása, a humán erőforrások fejlesztése, valamint a jobb minőségű környezet kialakítása, a kiegyensúlyozottabb regionális fejlődés elérése.	
Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program	AVOP	Céljai a mezőgazdasági termelés modernizációja és hatékonyabbá tétele részben a termelési technológiák, részben a termékfeldolgozás (különös tekintettel az élelmiszer-feldolgozás) fejlesztése által. A program másik célja a vidék felzárkóztatása, alternatív jövedelem-szerzési lehetőségek biztosítása a vidéki térségek lakossága számára, a vidéki infrastruktúra és szolgáltatások fejlesztése, a vidék kulturális örökségének védelme.	++
Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program	HEFOP	Célja a foglalkoztatás szintjének emelése, a munkaerő versenyképességének javítása a munkaerő-piaci igényeknek megfelelő képzettség megszerzésével és a társadalmi beilleszkedés elősegítése.	++
Regionális Operatív Program	ROP	Program általános célja a kiegyensúlyozott területi fejlődés elősegítése, törekedve a rendelkezésre álló erőforrások hatékony kihasználására, a piaci igények és a lakossági szükségletek tükrében. E fejlesztést a regionális gazdasági környezet javításával - a turizmus és gazdasági fejlődést segítő oktatási infrastruktúra támogatásával, a térségi infrastruktúra fejlesztésével, település rehabilitációval, környezetgazdálkodásuk fejlesztésével, a régiók emberi erőforrásainak és tudásállományának javításával, a közigazgatás modernizációjával - kívánja elősegíteni az operatív program.	++
Gazdasági Versenyképesség Operatív Program	GVOP	A gazdaság általános versenyképességének javítását tűzte ki célul a termelőszektor modernizációját megvalósító beruházások támogatásával, valamint a társadalmi kohéziót és foglalkoztatást a kis- és középvállalatok technikai modernizálásával, innovációs tevékenységük és hálózatépítésük támogatásával, korszerű menedzsment ismeretek átadásával. Az innovációt a hazai köz és magánfinanszírozású K+F szféra versenyképes kutatásainak támogatásával, valamint a kutatás-fejlesztési és gazdasági szektor közötti kapcsolatok erősítésével segíti elő. Az Operatív program célja az elektronikus gazdaság kiépítésének támogatása az infrastruktúra és a digitális tartalom oldaláról, illetve az elektronikus közigazgatás megteremtésének segítése.	++
Környezetvédelem és Infrastruktúra Operatív Program	KIOP	Célul tűzi ki egyrészt az ország környezeti állapotának javítását a környezeti infrastruktúra kiépítésével, a környezetbiztonság növelésével, természetvédelmi beruházásokkal; másrészt a közlekedési infrastruktúra javítását szolgáló beruházások megvalósítását gyorsforgalmi utak és városokat elkerülő utak építésével.	-
Nemzeti Vidékfejlesztési Terv	NVT	Általános céljai a jövedelemszint emelése, új munkahelyek megőrzése a vidéki térségekben; a mezőgazdaság környezetbarát fejlesztésének, a földhasználat racionalizálásának biztosítása, a tájgondozás kialakításának elősegítése.	--
Új Magyarország Fejlesztési Terv / Nemzeti Fejlesztési Terv II.	ÚMFT / NFT II.	Az Új Magyarország Fejlesztési Terv átfogó céljai a foglalkoztatás bővítése és a tartós növekedés feltételeinek megteremtése.	
Gazdaságfejlesztési Operatív Program	GOP	Átfogó célját, a magyar gazdaság tartós növekedését a fizikai és a humán tőke minőségének, valamint a teljes tényezőtermelékenységnek a javításával kívánja elősegíteni. A növekedési tényezők erősítése érdekében négy specifikus célt jelölt ki: a kutatás-fejlesztési és innovációs kapacitás, aktivitás, illetve együttműködés növelését; a vállalati kapacitások komplex fejlesztését; az üzleti környezet fejlesztését; a kkv-k finanszírozási forrásokhoz való hozzáféréseinek elősegítését.	-
Környezet- és Energiafejlesztési Operatív Program	KEOP	A Környezet és Energia Operatív Program alapvető célja Magyarország fenntartható fejlődésének elősegítése.	+
Társadalmi Megújulás Operatív Program	TÁMOP	A program átfogó célja a munkaerő-piaci részvétel növelése. Ezt elsősorban az emberi erőforrások minőségének javításával kívánja elérni.	++

A Program neve	Rövidítése	Fő céljai	Nonprofit szervezetek részvételi lehetősége
Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program	TIOP	A humán közszolgáltatások fizikai infrastrukturális feltételeinek fejlesztésével kíván hozzájárulni a tartós növekedéshez és a foglalkoztatás bővítéséhez. Ennek megfelelően magába foglalja az oktatás-képzés, az egészségügyi ellátások, a munkaerő-piaci és szociális szolgáltatások infrastruktúrájának fejlesztését.	++
Regionális Operatív Programok (Dél-Dunántúl Regionális Operatív Program)	ROP (DDOP)	A program átfogó célja a Dél-Dunántúl régió felzárkóztatása az ország fejlettebb térségeihez. A felzárkózási folyamat eredményeképpen hosszú távon el kell érni, hogy a Dél-Dunántúl régió és az ország fejlett régiói közötti fejlettségi szakadék szűküljön. A régió a meglévő természeti adottságait és kulturális értékeit megőrizve és fenntartható módon hasznosítva magas környezeti minőségű modell-regióvá szeretne válni. A fejlesztések során meghatározó szerep jut az innovatív környezeti ipar és energetika, a piacorientált kreatív ipar és a kulturális szektor, valamint az élettudományi kutatási bázisra és a régió gyógyhelyeire épülő egészségipar fejlesztésének.	+
Elektronikus Közigazgatás Operatív Program	EKOP	Az operatív program átfogó célja a közigazgatás teljesítményének a javítása. Magában foglalja a közigazgatás és igazságszolgáltatás működésének, eljárásainak, folyamatainak, szolgáltatásainak az infokommunikációs technológiát kihasználó modernizációját, továbbá az összes infokommunikációs eszközön keresztül nyújtható közszolgáltatás közös elemeként az ügyfelek azonosítását biztosító beavatkozásokat.	+
Közlekedési Operatív Program	KÖZOP	A program átfogó célja az elérhetőség javítása a versenyképesség növelése és a társadalmi-területi kohézió erősítése érdekében.	--
Államreform Operatív Program	ÁROP	A minél olcsóbb működés, az állampolgárok (kulturális, környezeti, szociális, települési) értékeinek védelme és a közjó előmozdítása, valamint a gyors, egyszerű és megfizethető ügyintézés megvalósítása oly módon, hogy közben növekedjen a közigazgatás teljesítménye.	+
Új Magyarország Vidékfejlesztési Program	ÚMVST ÚMVP	Agrártermelésre vonatkozóan: a termelési szerkezet átalakítása, a minőségi szemlélet érvényesítése, a termékpiacok működtetése, a versenyképesség növelése; Környezeti fenntarthatóságra vonatkozóan: a víz- és vízkészlet-gazdálkodás korszerűsítése, a talajadottságok, talajállapot fenntartása, a biodiverzitás megőrzése, a klímaváltozás hatásai elleni küzdelem; a Vidéki népességre vonatkozóan: a vidéki életminőség javítása, a biztonságos megélhetéshez való hozzájárulás.	++
	1. tengely 2. tengely 3. tengely 4. tengely	A mezőgazdasági és erdészeti ágazat versenyképességének javítása A környezet és a vidék fejlesztése A vidéki élet minősége és a vidéki gazdaság diverzifikálása A LEADER-megközelítés megvalósítása	- - ++ ++

Forrás: NFT, NVT, ÚMFT, ÚMVP

8. függelék: NFT támogatásban részesült nonprofit szervezetek száma a Dél-Dunántúl régióban, 2004-2006

Támogatott nonprofit szervezetek száma (db)	Dél-Dunántúl régióban	Vidéken	Nem vidéken
Összesen	156	105	57
AVOP	75	73	4
GVOP	4	0	4
HEFOP	78	31	47
ROP	8	3	5

Megjegyzés: Az összesített értékeknél a halmozódások kiszűrésre kerültek.

Forrás: EMIR (<https://emir.nfu.hu/kulso/jelek>) (2010.12.16)

9. függelék: ÚMFT támogatásban részesült nonprofit szervezetek száma a Dél-Dunántúl régióban, 2007-2010

Támogatott nonprofit szervezetek száma (db)	Dél-Dunántúl régióban	Vidéken	Nem vidéken
Összesen	152	66	90
DDOP	26	12	14
GOP	1	0	1
KEOP	38	14	23
TÁMOP	89	40	57
TIOP	4	1	3

Megjegyzés: Az összesített értékeknél a halmozódások kiszűrésre kerültek.

Forrás: EMIR (<https://emir.nfu.hu/kulso/jelek>) (2010.12.16)

10. függelék: ÚMVP támogatásban részesült nonprofit szervezetek száma a Dél-Dunántúl régióban, 2007-2010

Támogatott nonprofit szervezetek száma (db)	Dél-Dunántúl régióban	Ebből vidéken		Nem vidéki város	Megyeszékhely
		község	város		
Összesen	115	86	20	5	4
1. tengely	6	4	0	1	1
2. tengely	3	2	0	1	0
3. tengely	53	41	7	4	1
4. tengely	56	41	13	0	2

Megjegyzés1: Az összesített értékeknél a halmozódások kiszűrésre kerültek.

Megjegyzés2: Az adatok a 2010. június 30-i állapotot tükrözik

Forrás: IIER (VM ÚMVP IH)

11. függelék: A Dél-Dunántúl régió nonprofit projektjei országos viszonyításban, 2004-2006 (NFT)

Nonprofit projektek	Ország	Dél-Dunántúl régió
Beérkezett nonprofit pályázatok száma (db)	3 862	493
ebből AVOP	1 140	173
ebből GVOP	259	21
ebből HEFOP	2 153	258
ebből KIOP	7	0
ebből ROP	303	41
Támogatott nonprofit projektek száma (db)	1 630	239
ebből AVOP	763	108
ebből GVOP	83	8
ebből HEFOP	709	115
ebből KIOP	1	0
ebből ROP	74	8
Átlagos támogatás per projekt (Ft)	101 177 998	33 577 326
AVOP	7 886 837	2 688 849
GVOP	133 854 717	32 187 832
HEFOP	142 379 512	40 032 655
KIOP	1 859 256 000	0
ROP	607 921 741	359 165 903

Forrás: EMIR (<https://emir.nfu.hu/kulso/jelek>) (2010.12.16)

12. függelék: A Dél-Dunántúl régió nonprofit projektjei országos viszonyításban, 2007-2010 (ÚMFT)

Nonprofit projektek	Ország	Dél-Dunántúl régió
Beérkezett nonprofit pályázatok száma (db)	5 537	579
ÁROP	6	0
DDOP	64	61
GOP	9	2
KEOP	589	97
KÖZOP	3	0
TÁMOP	3 525	411
TIOP	227	8
Támogatott nonprofit projektek száma (db)	1 720	198
ÁROP	2	0
DDOP	30	30
GOP	6	1
KEOP	257	41
KÖZOP	0	0
TÁMOP	999	122
TIOP	115	4
Átlagos támogatás per projekt (Ft)	80 142 794	46 255 005
ÁROP	385 775 510	0
DDOP	61 618 084	61 618 084
GOP	73 278 459	9 500 000
KEOP	26 232 075	17 084 251
KÖZOP	0	0
TÁMOP	65 729 607	45 238 392
TIOP	197 748 337	270 227 587

Forrás: EMIR (<https://emir.nfu.hu/kulso/jelek>) (2010.12.16)

13. függelék: A Dél-Dunántúl régió nonprofit projektjeinek mutatói településtípusonként, 2004-2006 (NFT)

Mutatók	Dél-Dunántúl régióban	Ebből vidéken		Nem vidéki város	Megyeszékhely
		Község	Város		
Támogatott nonprofit projektek száma (db)	239	123	16	29	71
AVOP	108	92	10	1	5
GVOP	8	0	0	0	8
HEFOP	115	28	16	28	54
ROP	8	3	0	1	4
Egy támogatott szerve- zetre jutó projektek száma (db)	1,5	1,3		1,8	
AVOP	1,4	1,4		1,5	
GVOP	2,0	0,0		2,0	
HEFOP	1,5	1,4		1,7	
ROP	1,0	1,0		1,0	
Nonprofit projektek támogatási összege (Ft)	8 024 980 901	1 338 160 986	147 810 592	1 837 274 507	4 701 734 816
AVOP	290 395 720	204 742 455	26 920 693	40 069 397	18 663 175
GVOP	257 502 655	0	0	0	257 502 655
HEFOP	4 603 755 302	796 037 764	120 889 899	1 701 938 026	1 984 889 613
ROP	2 873 327 224	337 380 767	0	95 267 084	2 440 679 373
Egy támogatott non- profit projektre eső támogatási összeg (Ft)	33 577 326	10 879 358	9 238 162	63 354 293	66 221 617
AVOP	2 688 849	2 225 461	2 692 069	40 069 397*	3 732 635
GVOP	32 187 832	0	0	0	32 187 832
HEFOP	40 032 655	28 429 920	7 555 619	60 783 501	36 757 215
ROP	359 165 903	112 460 256	0	95 267 084	610 169 843
Egy támogatott non- profit szervezetre eső támogatási összeg (Ft)	51 442 185	14 152 110		114 719 462	
AVOP	3 871 943	3 173 468		14 683 143	
GVOP	64 375 664	0		64 375 664	
HEFOP	59 022 504	29 578 312		78 443 141	
ROP	359 165 903	112 460 256		507 189 291	
Egy nonprofit szerve- zetre eső támogatási összeg (Ft)	970 138	433 623	149 304	1 453 540	1 603 593
AVOP	35 106	66 346	27 193	31 700	6 365
GVOP	31 129	0	0	0	87 825
HEFOP	556 547	257 951	122 111	1 346 470	676 975
ROP	347 356	109 326	0	75 370	832 428
Egy lakosra eső non- profit támogatási ösz- szeg (Ft)	8 359	3 254	961	13 414	18 214
AVOP	302	498	175	293	72
GVOP	268	0	0	0	998
HEFOP	4 795	1 936	786	12 426	7 689
ROP	2 993	820	0	696	9 455

Mutatók	Dél-Dunántúl régióban	Ebből vidéken		Nem vidéki város	Megyeszékhely
		Község	Város		
Nonprofit projekttel támogatott települések száma	71	53	7	8	3
Összes régiós településen belüli arány (%)	11	9	29	89	100
AVOP	43	36	4	1	2
GVOP	3	0	0	0	3
HEFOP	36	21	4	8	3
ROP	5	3	0	1	1
Egy támogatott településre jutó támogatási összeg (Ft)	113 027 900	25 248 320	21 115 799	229 659 313	1 567 244 939
AVOP	6 753 389	5 687 290	6 730 173	40 069 397	9 331 588
GVOP	85 834 218	0	0	0	85 834 218
HEFOP	127 882 092	37 906 560	30 222 475	212 742 253	661 629 871
ROP	574 665 445	112 460 256	0	95 267 084	2 440 679 373
Egy településre jutó támogatási összeg (Ft)	72 928	22 287	615 877	10 744 295	37 315 356
AVOP	5 684	4 794	224 339	4 452 155	2 073 686
GVOP	98 283	0	0	0	21 458 555
HEFOP	90 111	51 440	1 007 416	11 123 778	21 342 899
ROP	548 345	181 681	0	10 585 232	203 389 948

Forrás: EMIR (<https://emir.nfu.hu/kulso/jelek>) (2010.12.16)

* a kiugróan magas összeg egy vízi társulat által az AVOP keretében megvalósított infrastrukturális beruházást takar

**14. függelék: A Dél-Dunántúl régió nonprofit projektjeinek mutatói
településtípusonként, 2007-2010 (ÚMFT)**

Mutatók	Dél-Dunántúl régióban	Ebből vidéken		Nem vidéki város	Megyeszékhelyek
		Községek	Városok		
Támogatott nonprofit projektek száma	201	53	31	31	86
DDOP	30	9	6	4	12
GOP	1	0	0	0	1
KEOP	41	13	2	9	17
TÁMOP	125	29	23	19	54
TIOP	4	1	0	1	2
Egy támogatott szerve- zetre jutó projektek szá- ma	1,3	1,3		1,3	
DDOP	1,2	1,3		1,1	
GOP	1,0	0,0		1,0	
KEOP	1,1	1,1		1,1	
TÁMOP	1,4	1,3		1,3	
TIOP	1,0	1,0		1,0	
Nonprofit projektek támogatási összege (Ft)	9 173 924 026	2 029 705 506	1 171 618 342	1 926 910 161	4 045 690 017
DDOP	1 498 790 321	564 572 817	191 863 985	84 951 132	657 402 387
GOP	377 085 199	0	0	0	377 085 199
KEOP	698 054 299	272 305 556	17 885 892	100 304 887	307 557 964
TÁMOP	5 519 083 860	1 148 300 818	961 868 465	942 309 742	2 466 604 835
TIOP	1 080 910 347	44 526 315	0	799 344 400	237 039 632
Egy támogatott nonprofit projektre eső támogatási összeg (Ft)	45 641 413	38 296 330	37 794 140	62 158 392	47 042 907
DDOP	49 959 677	62 730 313	31 977 331	21 237 783	54 783 532
GOP	377 085 199	0	0	0	377 085 199
KEOP	17 025 715	20 946 581	8 942 946	11 144 987	18 091 645
TÁMOP	44 152 671	39 596 580	41 820 368	49 595 250	45 677 867
TIOP	270 227 587	44 526 315	0	799 344 400	118 519 816
Egy támogatott nonprofit szervezetre eső támoga- tási összeg (Ft)	60 354 763	48 504 907		66 362 224	
DDOP	57 645 782	63 036 400		53 025 251	
GOP	377 085 199	0		377 085 199	
KEOP	18 369 850	20 727 961		17 733 167	
TÁMOP	62 012 178	52 754 232		59 805 519	
TIOP	270 227 587	44 526 315		345 461 344	
Egy nonprofit szervezet- re eső támogatási összeg (Ft)	1 109 033	657 714	1 183 453	1 524 454	1 379 840
DDOP	181 188	182 946	193 802	67 208	224 216
GOP	45 586	0	0	0	128 610
KEOP	84 388	88 239	18 067	79 355	104 897
TÁMOP	667 201	372 100	971 584	745 498	841 270
TIOP	130 671	14 428	0	632 393	80 846

Mutatók	Dél-Dunántúl régióban	Ebből vidéken		Nem vidéki városok	Megyeszékhelyek
		Községek	Városok		
Egy lakosra eső nonprofit támogatási összeg (Ft)	9 555	4 936	7 619	14 068	15 673
DDOP	1 561	1 373	1 248	620	2 547
GOP	393	0	0	0	1 461
KEOP	727	662	116	732	1 191
TÁMOP	5 749	2 792	6 255	6 880	9 556
TIOP	1 126	108	0	5 836	918
Nonprofit projekttel támogatott települések száma (db)	65	38	15	9	3
Összes régiós településen belüli arány (%)	10	6	63	100	100
DDOP	17	8	4	2	3
GOP	1	0	0	0	1
KEOP	21	13	2	3	3
TÁMOP	42	20	13	6	3
TIOP	4	1	0	1	2
Egy támogatott településre jutó támogatási összeg (Ft)	141 137 293	53 413 303	78 107 889	214 101 129	1 348 563 339
DDOP	88 164 137	70 571 602	47 965 996	42 475 566	219 134 129
GOP	377 085 199	0	0	0	377 085 199
KEOP	33 240 681	20 946 581	8 942 946	33 434 962	102 519 321
TÁMOP	131 406 759	57 415 041	73 989 882	157 051 624	822 201 612
TIOP	270 227 587	44 526 315	0	799 344 400	118 519 816
Egy településre jutó támogatási összeg (Ft)	14 005 991	3 279 007	48 817 431	214 101 129	1 348 563 339
DDOP	2 288 229	912 072	7 994 333	9 439 015	219 134 129
GOP	575 703	0	0	0	125 695 066
KEOP	1 065 732	439 912	745 246	11 144 987	102 519 321
TÁMOP	8 426 082	1 855 090	40 077 853	104 701 082	822 201 612
TIOP	1 650 245	71 933	0	88 816 044	79 013 211

Forrás: EMIR (<https://emir.nfu.hu/kulso/jelek>) (2010.12.16)

**15. függelék: A Dél-Dunántúl régió nonprofit projektjeinek mutatói
településtípusonként, 2007-2010 (ÚMVP)¹⁰⁹**

Megnevezés	Dél-Dunántúl régióban	Ebből vidéken		Nem vidéki város	Megyeszék- hely
		Község	Város		
Nonprofit projektek támogatási összege (Ft)	2 913 811 544	2 338 912 771	381 769 681	165 391 732	27 737 360
1. tengely	80 000	80 000	0	0	0
2. tengely	10 971 037	10 971 037	0	0	0
3. tengely	7 800 000	2 237 983 791	305 719 038	165 391 732	26 450 000
4. tengely	0	87 956 069	76 050 643	0	1 287 360
Egy támogatott nonprofit szerve- zetre eső támogatási összeg (Ft)	25 337 492	25 666 816		21 458 788	
1. tengely	13 333	20 000		0	
2. tengely	3 657 012	5 485 519		0	
3. tengely	147 170	52 993 809		38 368 346	
4. tengely	0	3 094 466		643 680	
Egy nonprofit szervezetre eső támogatási összeg (Ft)	352 250	757 911	385 626	130 848	9 460
1. tengely	10	26	0	0	0
2. tengely	1 326	3 555	0	0	0
3. tengely	943	725 205	308 807	130 848	9 021
4. tengely	0	28 502	76 819	0	220
Egy lakosra eső nonprofit támo- gatási összeg (Ft)	3 035	5 688	2 483	1 208	107
1. tengely	0,1	0,2	0	0	0
2. tengely	11	27	0	0	0
3. tengely	8	5 442	1 988	1 208	102
4. tengely	0	214	495	0	5
Nonprofit projekttel támogatott települések száma (db)	141	122	12	5	1
Összes régiós településen belüli arány (%)	22	20	50	56	33
1. tengely	2	2	0	0	0
2. tengely	2	2	0	0	0
3. tengely	86	74	6	5	1
4. tengely	51	44	6	0	1
Egy támogatott településre jutó támogatási összeg (Ft)	20 665 330	19 171 416	31 814 140	33 078 346	27 737 360
1. tengely	40 000	40 000	0	0	0
2. tengely	5 485 519	5 485 519	0	0	0
3. tengely	90 698	30 243 024	50 953 173	33 078 346	26 450 000
4. tengely	0	1 999 002	12 675 107	0	1 287 360
Egy településre jutó támogatási összeg (Ft)	4 448 567	3 778 534	15 907 070	18 376 859	9 245 787
1. tengely	122	129	0	0	0
2. tengely	16 750	17 724	0	0	0
3. tengely	11 908	3 615 483	12 738 293	18 376 859	8 816 667
4. tengely	0	142 094	3 168 777	0	429 120

Forrás: IIER (VM ÚMVP IH)

¹⁰⁹ 2010. június 30-i állapot

16. függelék: A Dél-Dunántúl régió nonprofit projektjei a két másik szektor tükrében 2004-2006 (NFT)

Megnevezés	Nonprofit szervezetek	Önkormányzatok	Vállalkozások
Beérkezett projektek száma (db)	493	747	2 610
ebből AVOP	173	322	842
ebből GVOP	21	24	1 502
ebből HEFOP	258	234	178
ebből KIOP	0	17	12
ebből ROP	41	150	76
Támogatott projektek száma (db)	239	413	1 127
ebből AVOP	108	207	470
ebből GVOP	8	9	559
ebből HEFOP	115	143	79
ebből KIOP	0	8	1
ebből ROP	8	46	18
Projektek támogatási összege (Ft)	8 024 980 901	20 750 974 751	23 825 143 103
ebből AVOP	290 395 720	1 816 149 195	14 372 715 774
ebből GVOP	257 502 655	2 533 516 307	6 715 555 656
ebből HEFOP	4 603 755 302	6 659 858 971	789 744 280
ebből KIOP	0	2 043 793 005	119 755 359
ebből ROP	2 873 327 224	7 697 657 273	1 827 372 034
Projektek támogatási igénye (Ft)	19 426 283 962	51 148 479 761	60 734 012 542
ebből AVOP	626 181 912	3 358 202 766	23 071 312 682
ebből GVOP	452 223 218	4 895 973 892	17 809 604 429
ebből HEFOP	11 995 245 175	14 037 189 693	1 891 393 726
ebből KIOP	0	4 905 622 368	11 221 019 880
ebből ROP	6 352 633 657	23 951 491 042	6 740 681 825
Egy projektre eső támogatási összeg (Ft)	33 577 326	50 244 491	21 140 322
ebből AVOP	2 688 849	8 773 668	30 580 246
ebből GVOP	32 187 832	281 501 812	12 013 516
ebből HEFOP	40 032 655	46 572 440	9 996 763
ebből KIOP	0	255 474 126	119 755 359
ebből ROP	359 165 903	167 340 376	101 520 669

Forrás: EMIR (<https://emir.nfu.hu/kulso/jelek>) (2010.12.16)

17. függelék: A Dél-Dunántúl régió nonprofit projektjei a két másik szektor tükrében 2007-2010 (ÚMFT)

Megnevezés	Nonprofit szervezetek	Önkormányzatok	Vállalkozások
Beérkezett projektek száma (db)	579	1 532	3 074
ÁROP	0	60	0
DDOP	61	713	446
GOP	2	0	2 225
KEOP	97	212	138
KÖZOP	0	8	21
TÁMOP	411	411	241
TIOP	8	128	3
Támogatott projektek száma (db)	198	771	1 759
ÁROP	0	44	0
DDOP	30	357	217
GOP	1	0	1 366
KEOP	41	82	56
KÖZOP	0	2	7
TÁMOP	122	207	112
TIOP	4	79	1
Projektek támogatási összege (Ft)	9 158 491 026	142 203 498 153	86 240 199 664
ÁROP	0	677 726 946	0
DDOP	1 848 542 520	79 019 760 179	36 168 190 898
GOP	9 500 000	0	31 074 587 003
KEOP	700 454 299	25 299 217 828	4 089 935 329
KÖZOP	0	148 149 599	13 447 270 079
TÁMOP	5 519 083 860	8 277 363 381	1 452 223 672
TIOP	1 080 910 347	28 781 280 220	7 992 683
Projektek támogatási igénye (Ft)	33 924 441 688	222 132 928 345	244 017 179 257
ÁROP	0	943 947 660	0
DDOP	9 159 129 292	116 924 372 057	75 361 074 256
GOP	10 930 000	0	66 496 578 507
KEOP	2 450 646 237	48 481 624 742	13 691 362 805
KÖZOP	0	1 998 812 453	83 800 369 394
TÁMOP	20 588 328 657	14 915 206 420	3 798 463 229
TIOP	1 715 407 502	38 868 965 013	869 331 066
Egy projektre eső támogatási összeg (Ft)	46 255 005	184 440 335	49 027 970
ÁROP	0	15 402 885	0
DDOP	61 618 084	221 343 866	166 673 691
GOP	9 500 000	0	22 748 600
KEOP	17 084 251	308 527 047	73 034 559
KÖZOP	0	74 074 800	1 921 038 583
TÁMOP	45 238 392	39 987 263	12 966 283
TIOP	270 227 587	364 320 003	7 992 683

Forrás: EMIR (<https://emir.nfu.hu/kulso/jelek>) (2010.12.16)

18. függelék: Kérdőív minta

A: Háttér információ a Szervezetéről (Ebben a részben a szervezetéről, kitűzött céljairól és kapcsolatairól szeretnénk kérdezni)! **(Írjon bátran, ne törődjön vele, ha a cellák eltolódnak!)**

A1: A szervezet pontos neve:

A2: A szervezet melyik településen van bejegyezve?

Irányítószáma:

Itt fejt ki fő tevékenységét? (Kérem, húzza alá a megfelelő választ!) **Igen, nem**
Mekkora a szervezet tevékenységi hatóköre? (Kérem, húzza alá a megfelelő választ!)

települési, kistérségi, megyei, országos, egyéb és pedig:

A3: Melyik évben alapították a szervezetet?

A4: Mi volt az a különleges ok, ami miatt a szervezete létrejött? (Kérem, válaszoljon egy mondatban!)

A5: Hány tagja van a szervezetének?

Ebből hány aktív?

Mennyi az aktív tagok átlagéletkora (kb.)?

A6: Mekkora volt átlagosan a szervezete éves bevétele az utóbbi 3 évben (kb.)?

Milyen forrásból származott ennek legnagyobb része?

Ez az összbevétel kb. hány százaléka?

A7: Az alábbi területek közül melyekre összpontosít a szervezete? (Kérem, jelölje x-szel a lenti táblázat második oszlopában! – Több területet is megjelölhet)

A megjelölt területeken melyek a szervezet eddig megvalósított konkrét tevékenységei? (Kérem, írja be az alábbi táblázat 3. oszlopába! Írjon bátran, ne törődjön vele, ha a cellák eltolódnak!)

Területek	A szervezet a következőkre összpontosít	Megvalósított konkrét tevékenységek
Egészségügy		
Szociális ellátás		
Oktatás		
Kultúra		
Sport, szabadidő, hobbi		
Polgárvédelem		
Környezetvédelem		
Jogvédelem		
Közbiztonság védelme		
Szakmai, gazdasági érdekképviselés		
Településfejlesztés		
Gazdaságfejlesztés		
Vallás		
Kutatás		
Többcélú adományoztatás		
Nemzetközi kapcsolatok		
Politika		
Egyéb, és pedig:		

A8: Mit tekint a szervezete a legfőbb céljának? (Kérem, hogy ide a legfontosabbnak tekintett, azaz egy célt írjon be!)

A9: Milyen kapcsolatokkal rendelkezik a szervezete? Milyen intenzívek ezek a kapcsolatok? (Kérem, jelölje a lenti táblázat megfelelő celláiba írt x-szekkel! (Kérem, ne hagyjon ki sort!))

	Nincs kapcsolat	Alkalmankénti, nem szoros kapcsolat	Alkalmankénti, szoros kapcsolat	Rendszeres, de nem szoros kapcsolat	Rendszeres, szoros kapcsolat
Önkormányzat					
Egyéni vállalkozók					
Helyi kisvállalkozások					
Nem helyi kisvállalkozások					
Nagyobb társas vállalkozások					
Nagyvállalatok					
Helyi civil szervezetek					
Nem helyi civil szervezetek					
Hasonló tevékenységet végző civil szervezetek					
LEADER akciócsoport					
Kormányzat, minisztérium, állami szervek					
Civil egyeztető fórum					
Helyi lakosok					
Egyéb, éspedig:					

A10: Amennyiben szervezetének kapcsolatai vannak az üzleti szférával, miben áll ez a kapcsolat? (Kérem, sorolja fel a fontosabb tevékenységeket pl. adománygyűjtés, pályázati tanácsadás, stb.)

A11: Szervezete melyik uniós/külföldi programban nyert támogatást 2004 óta? (Kérem, adja meg a programok nevét, valamint, hogy milyen célra, tevékenységre nyerte a forrást! Ha 10 db-nál több is volt, kérem, a fontosabbakkal kezdje!)

Támogatási program neve	Cél, tevékenység
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	

B: Vidékfejlesztés (Ebben a részben arra vagyok kíváncsi, hogy az Ön szervezete mit gondol a vidékfejlesztésről)

B1: Ön mit tekint vidéknek hazánkban? (Kérem, húzza alá!)

1. A fővároson kívül minden területet
2. A fővároson és a nagyvárosokon kívül minden területet
3. Csak a falvakat
4. Egyéb, (kérem, részletezze!):

B2: Ön szerint mi/ki ma a vidék fejlődésének kulcsa? (Kérem, hogy a skálán valamennyi sorban jelölje x-szel, hogy mennyire ért egyet a válasszal! 1: nagyon nem értek vele egyet; 7: teljesen egyetértek)

Ma a vidék fejlődésének kulcsa	1	2	3	4	5	6	7
Önkormányzatok							
Kormány, minisztériumok							
Helyi vállalkozások							
Nagyvállalatok, beruházások							
Helyi civil szervezetek							
Szélesebb hatókörű civil szervezetek							
Európai Unió							
Nagyobb összefogás helyben							
Nagyobb összefogás a megyében							
Nagyobb összefogás a régióban							
Vendéglátás, turizmus							
Versenyképes mezőgazdaság							
Helyi termékek							
Munkahelyteremtés							
Szegénység felszámolása							
Oktatás							
Fiatalok							
Jobb közlekedés							
Uniók támogatások							
Állami támogatások							
Önkormányzati támogatások							
Jobb emberi kapcsolatok							
Maga az egyén							
A város							
Több bizalom, nagyobb hit							
Nagyobb beleszólás a helyi ügyekbe							
Vidékfejlesztési programok							
LEADER							
Jó példák bemutatása az embereknek							
Kevesebb pártpolitika							
Társadalmi kirekesztés megszüntetése							

Esetleges megjegyzés, kiegészítés (Ha a felsoroltakon kívül fontosnak tart valamit, kérem, említse meg!)

B3: Az Ön szervezete mit tesz a vidék fejlődéséért? (Kérem, néhány mondattal válaszoljon!)

B4: Szervezetének képviselője részt vesz-e a helyi közügyek intézésében, a helyi döntéshozatalban? (Kérem, húzza alá és egészítse ki a megfelelő választ!)

Igen, például...:

Nem, mert...:

C: A Szervezet jövőképe (Ebben a részben arra vagyok kíváncsi, hogy az Ön szervezete hogyan látja a jövőjét)

C1: Hogyan látja szervezete jövőjét 5 év múlva? (Kérem, hogy a skálán valamennyi sorban jelölje x-szel, hogy mennyire ért egyet a válasszal! 1: nagyon nem értek vele egyet; 7: teljesen egyetértek)

	1	2	3	4	5	6	7
Sehogy, addig megszűnünk							
A jelenlegi szintet tartjuk							
Fejlődni fogunk							
Intenzívebb kapcsolat az önkormányzattal							
Intenzívebb kapcsolat a vállalkozásokkal							
Intenzívebb kapcsolat a civil szervezetekkel							
Intenzívebb kapcsolat a kormányzattal							
Intenzívebb kapcsolat a helyiakkal							
Több bevétel							
Több tevékenység a jelenlegi tevékenységterületen							
Más tevékenységterület(ek) a jelenlegi helyett							
Más tevékenységterület(ek) a jelenlegi mellett							
Több aktív tag							

C2: Hogyan látja szervezete jövőjét 10 év múlva? (Kérem, hogy a skálán valamennyi sorban jelölje x-szel, hogy mennyire ért egyet a válasszal! 1: nagyon nem értek vele egyet; 7: teljesen egyetértek)

	1	2	3	4	5	6	7
Sehogy, addig megszűnünk							
A jelenlegi szintet tartjuk							
Fejlődni fogunk							
Intenzívebb kapcsolat az önkormányzattal							
Intenzívebb kapcsolat a vállalkozásokkal							
Intenzívebb kapcsolat a civil szervezetekkel							
Intenzívebb kapcsolat a kormányzattal							
Intenzívebb kapcsolat a helyiakkal							
Több bevétel							
Több tevékenység a jelenlegi tevékenységterületen							
Más tevékenységterület(ek) a jelenlegi helyett							
Más tevékenységterület(ek) a jelenlegi mellett							
Több aktív tag							

C3: Mire lenne szüksége a szervezetének ahhoz, hogy sikeresebb lehessen céljai elérésében? (Kérem, hogy a skálán valamennyi sorban jelölje x-szel, hogy mennyire ért egyet a válasszal! 1: nagyon nem értek vele egyet; 7: teljesen egyetértek)

	1	2	3	4	5	6	7
Intenzívebb kapcsolat az önkormányzattal							
Intenzívebb kapcsolat a vállalkozásokkal							
Intenzívebb kapcsolat a civil szervezetekkel							
Intenzívebb kapcsolat a kormányzattal							
Intenzívebb kapcsolat a helyiakkal							
Több bevétel							
Több aktív tag							
Más tevékenységterület, éspedig:							
Egyéb:							

19. függelék: Az empirikus kutatásban résztvevő települések listája

Hosszúhetény
Kárász
Liget
Magyaregregy
Lánycsók
Pécs
Cserkút
Gyód
Kővágótöttös
Orfű
Pellérd
Szalánta
Erzsébet
Vásárosdombó
Bogdása
Sellye
Siklós
Villány
Villánykövesd
Magyarlukafa
Szólád
Barcs
Szulok
Csurgó
Kaposvár
Marcali
Mesztegyő
Bonnya
Závod
Dombóvár
Paks
Szekszárd
Sárpilis
Sióagárd
Gyönk
Simontornya
Szakadát

20. függelék: Az egyutas ANOVA változói és a csoportonkénti átlagok

Megnevezés	Stabil, aktív, nyitott szervezetek	Passzív, főként külső forrásszerzésre törekvő szervezetek	Kiábrándult, pesszimista szervezetek
Központi intézkedést igénylő beavatkozások	0.2212	0.8295	-0.8945
Makro-humán tényezők ¹¹⁰	0.5299	-1.1513	0.1957
Mikro-humán tényezők ¹¹¹	0.5044	-0.5816	-0.9657
Szervezeti tevékenységi hatókör	2.3667	1.6667	2.8182
5 éves növekedési kilátások	4.5333	3.5833	2.4545
10 éves növekedési kilátások	3.7000	3.3333	1.0909
Kapcsolatok vállalkozásokkal	0.2622	-0.1505	-0.1769
Civil és kormányzati kapcsolatok	0.1358	-0.5338	0.1061
Helyi irányítással való kapcsolat	-0.0245	-0.0661	-0.2194
Szűk, helyi kapcsolati kör ¹¹²	-0.0663	0.2501	-0.0226
Nagyvállalati kapcsolatok	-0.1537	0.2114	-0.1391
Szervezeti növekedés helyi hatókörben	0.2585	-0.1838	-0.4852
Szervezeti növekedés tágabb hatókörben	0.0024	-0.0340	0.0312
Intenzívebb kis hatókörű kapcsolatok	0.3562	-0.2742	-0.6452
Tevékenységváltás	-0.0908	-0.1227	0.3785
Elmozdulás a közszolgáltatások felé	0.0569	-0.1724	0.0397
Kapcsolatok erősítése	0.0101	-0.1745	0.2242
Több erőforrás	-0.1332	0.5628	-0.5216

Forrás: Empirikus felmérés elemzése SPSS programmal

¹¹⁰ A faktor olyan tényezőket foglal magába, mint a fiatalok, a társadalmi kirekesztés megszüntetése, oktatás, önkormányzati támogatások, a város, több bizalom, nagyobb hit.

¹¹¹ Ide olyan elemek tartoznak, mint a nagyobb beleszólás a helyi ügyekbe, jó példák bemutatása az embereknek, jobb emberi kapcsolatok és maga az egyén.

¹¹² A helyi lakosokon kívül egyébre nem koncentrálnó kapcsolatrendszer.

21. függelék: Interjúalanyok

Interjúalany	Szervezet	Interjú időpontja
Civil szervezet vezetője	Közhasznú Szövetség	2010. október 21.
Munkaszervezet vezetője	LEADER Helyi Akciócsoport	2010. október 18.
Civil szervezet vezetője	Egyesület	2010. október 15.
Civil szakértő	Pécsi Tudományegyetem	2010. október 15.
Civil szervezet vezetője	Regionális Civil Fórum	2010. október 19.
Civil szervezet vezetője	Közhasznútársaság (Nonprofit Kft)	2009. október 19.
Akciócsoport vezetője	LEADER Helyi Akciócsoport	2009. október 19.
Polgármester	Vidéki település önkormányzata	2009. október 19.
Civil szervezet vezetője	Közösségfejlesztő Egyesület	2008. november
Civil szervezet vezetője	Közhasznú társaság	2008. november
Civil szervezet vezetője	Egyesület	2008. november
Civil szervezet vezetője	Egyesület	2008. november
Civil szervezet vezetője	Egyesület	2007. szeptember 12.
Vezetőségi tag	LEADER Központ	2007. október 25.

Forrás: saját szerkesztés

22. függelék: A nonprofit szervezetek három klaszterének jellemzői az újabb kutatások szerint

Megnevezés	Aktív, optimista szervezetek	Passzív túlélők	Aktív, helyben alkalmazkodó szervezetek
A vidék fejlődésének kulcsa	Helyi gazdaságfejlesztés és innováció Makroszintű hátrányok megszüntetése Összefogás, aktivitás	Makroszintű hátrányok megszüntetése (A helyi önkormányzatoknak és támogatásoknak nincs kulcsszerepe)	Helyi gazdaságfejlesztés és innováció
Kapcsolatok	Széles kapcsolati kör, kivéve LEADER akciócsoportok	Kapcsolataik a LEADER akciócsoportokra, a médiára és a hitéleti tevékenységet folytató szervezetekre korlátozódnak. Erősíteni kellene a sikerhez.	A LEADER akciócsoportokkal, a szűk helyi kapcsolati körrel és a profitorientált szférával tartanak szorosabb kapcsolatot
Jövőkép	Pozitív: fejlődés, de minimum szinten tartás Több bevételt, több aktív tagot, intenzívebb helyi és központi kapcsolatokat várnak.	Pesszimizmus: a többieknél valószínűbbnek tartják a megszűnést. A fejlődés, szinten tartás kevésbé reális szerintük.	Pozitív: fejlődésre, szinten tartásra számítanak. Több bevételt, több aktív tagot, intenzívebb kapcsolatokat (főleg központit) nem várnak.
Erőforrásigény	Inkább helyi, mint központi források, támogatások	Forrásokat várnak a központtól, kormányzattól, uniós támogatásoktól, nagyvállalatoktól, bankoktól. Több bevétel, több aktív tag kellene a sikerhez.	Forrásokat várnak a központtól, kormányzattól, uniós támogatásoktól, nagyvállalatoktól, bankoktól
Tevékenységi kör	Tevékenységváltást nem terveznek, bár ott sikeresebbek lehetnének	Tevékenységváltási kényszer	Bővítését tervezik: jelenlegi kiterjesztése, más területekre való belépés
Vidék meghatározása	Fővároson és nagyvárosokon kívüli települések	Fővároson és nagyvárosokon kívüli települések	A fővároson kívüli területek
Település	Kétharmaduk községi szervezet	Több mint felük községi szervezet	Több mint felük városi

Forrás: (Varga E., 2012) alapján saját összeállítás